298
1

HALDUN TANER-çok güzelsin gitme dur

b

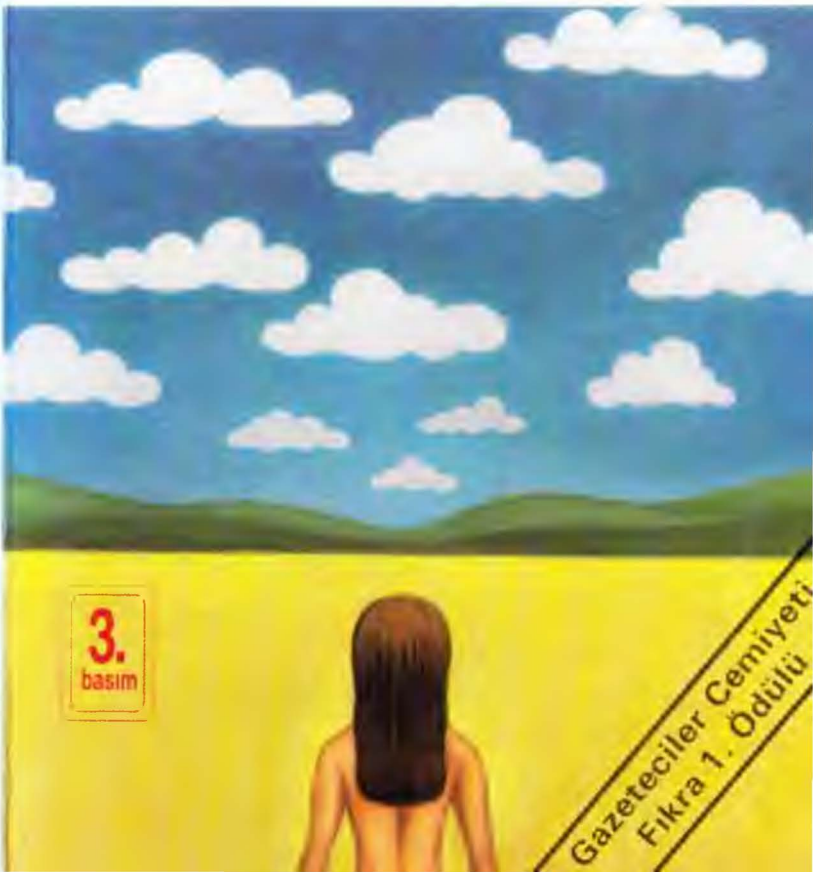
haldun taner

Düz Yazıları-1

bilgi yayınevi

çok güzelsin gitme dur

BİLGİ YAYINLARI : 298
HALDUN TANER / DÜZ YAZILARI : 1

ISBN 975 - 494 - 454 - 7
95 06 Y. 0105 0780

Birinci Basım 1983
İkinci Basım 1986

Üçüncü Basım
Şubat 1995

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks 431 77 58
06420 Yenişehir - Ankara

HALDUN TANER

Düz Yazıları

1

ÇOK GÜZELSİN GİTME DUR

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

HALDUN TANER / BÜTÜN ESERLERİ

Haldun Taner / Bütün Hikâyeleri

* 1. Kızıl Saçlı Amazon
2. Şişhaneye Yağmur Yağıyordu
   (1953 New Yok Herald Tribune Hikâye Ödülü)
   Ayışığında Çalışkur
** 3. Onikiye Bir Var
   (1955 Sait Faik Hikâye Armağanı)
   Sancho'nun Sabah Yürüyüşü / Gülerek Ölmek
4. Yalıda Sabah
   (1983 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü)

Haldun Taner / Bütün Oyunları

1. Keşanlı Ali Destanı
2. Vatan Kurtaran Şaban
3. Sersem Kocanın Kurnaz Karısı
   "1972 T. D. Kurumu Tiyatro Ödülü"
4. Günün Adamı / Dışardakiler
5. Ve Değirmen Dönerdi / Lütfen Dokunmayın
6. Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım
7. Fazilet Eczanesi
8. Eşeğin Gölgesi

Haldun Taner / Düz Yazıları

1. Çok Güzelsin Gitme Dur
2. Berlin Mektupları
3. Koyma Akıl Oyma Akıl
4. Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil
5. Önce İnsan
   (Devekuşuna Mektuplar - 1)
6. Yaz Boz Tahtası
   (Devekuşuna Mektuplar - 2)
7. Hak Dostum Diye Başlayalım Söze

● Haldun Taner Tiyatrosu / Ayşegül Yüksel

dizgi font matbaacılık ve tanıtım hizmetleri
tel 230 30 30 – 232 14 29
baskı cantekin matbaacılık yayıncılık ticaret ltd. şti.
tel 232 35 54 – 231 38 57 - 58

İÇİNDEKİLER

Hayatını Yaşamak 7
İnsanı Kurtarmak 12
İstanbul'a Bakmak 17
Şanlı Hastalar 23
Analara Övgü 27
Ölçü Bir Kere Kaçınca 31
Bir Beyin Göçmenine Eski Köyünden Mektup 36
İmaj Üzerine 41
"Çok Güzelsin Gitme Dur" 45
Yokluğunu Kullanmak 50
Çocuk Gibi Gülebilmek 55
Doğaya Doğru 60
Yine Doğaya Doğru 66
Dört Emekli 70
Bindiği Dalı Kesmek 75
Goethe Üzerine 79
En Büyük Eksiğimiz 85
Asıl Dayanak : İnsan 90
Kirli Yerler Daha Kolay Pisletilir 95
Bir Ada Yaratmak 101
Özlenen Dönem 105
Aşk Olmayınca 113
Düşünce Üretmek 119

İşini Seven Kaldı mı? 124
Türk İmajı 129
Ruh Doktorlarının Önerisi 133
Yine Ölçü ve Tevazu Üzerine 137
Vefa – Uygarlık 141
Erken Kalkmak Geç Kalkmak 147
Hayırlı Çabalar 151
Sigara Üzerine Variyasyonlar 156
Affetmek Üzerine 162
Susmak ve Konuşmak Üzerine 166
Bir Okul Düşünün ki 171
Anılmak Üzerine 176
Bir Ada Arıyorum 181
Atatürk'ün Yatırımı : Uygar Türk İnsanı 184
Sokaktaki Adam 189
Bir Üslup Üzerine 193
Sevr'den Önce ve Sevr 196
Çapsız Büyükler, Gerçek Büyükler 199
Galatasaray ve Fransızca 202
Çağın Futbolu 206
Mitoloji Neyimize 210
Mithat Paşa ve Zamanı Semineri ve Bir Anı 215
Bir Umut Havarisi 221
ABC Üzerine 226
Mutlu Bir İnsan 231
Gerçeği Milletinden Çok Sevmek 236
Trenleri Taşlayanlar 241
Bu Şehr-i Sıtanbul ki 245
Dinlemek Üzerine 249
Devlet ve Kültür 252

HAYATINI YAŞAMAK

Somurtuk, buruk ve pasif bir ortamın içinde sürekli canlılığı, neşesi, sevimliliği ile manevi bir vitamin gibidir Esat Mahmut Karakurt. Ona ne zaman rastlasanız, iki lokma konuşsanız içiniz açılır, efkârınız dağılır. Geçenlerde bir derginin "Eski ünlüler ne yapıyor?" adlı bir röportajına verdiği cevapları okudum.

– Yazacağımı yazdım, diyor Karakurt. Şimdi okuyorum. Gezilere çıkıyorum. Dünyanın gelişmiş, gelişmemiş ülkelerini tek tek geziyorum.

Ömründe bir kerecik bile dünyaevine girmemiş olmasına pek yakınmıyor.

– Benim ömrümün üç günü üç yüz bin liraya değer diyor. Bu yüzden geri kalan günlerimi, kendime ayırdım.

Bir ölçüde haklı Karakurt. Kendinle dolu, kendine yeten, olgun ve aydın bir insanın değil bir günü, bazen bir saatı bile yüzbinlerce lira değerinde olabilir. Bazen yaşamın öyle anları vardır ki, onlarla başbaşa kalınca hiçbir parasal öge beni rahatsız etmesin istersiniz. Bekâr insan, bu bakımdan evlilerden daha şanslı sayabilir kendini. Çünkü zamanını istediği gibi tasarruf etme

olanağı elindedir. Evli barklı, döllü döşlü insan öyle mi ya? Onun derdi de dallı budaklı olur. Evli adamın mutluluğu kabilesinin tek tek mutluluğunu koordine edebiliş yeteneğine bağlıdır. Diyelim ki, siz bizzat neşelisiniz. Hava ılık, hafif bir rüzgâr saçlarınızı uçuruyor, balığa çıkmışsınız, eve dudağınızda bir şarkı ile dönüyorsunuz. Bu mutluluğu uzatmak, onun uzantısı ile kanınıza dolan sıcaklığı uzun süre muhafaza etmek istiyorsunuz. Ne haddinize. Büyük kızınız sizi kapıda bir karış suratla karşılar. O gün üniversite test sınavında kazanamadığını öğrenmiştir. Onu yatıştırır, kendi hoşgörülü havanızı ona da geçirmeyi bir nebze başarırsınız, diyelim. Bu sefer eşiniz, gittiği zengin arkadaşının çayından allak bullak gelir. Orada Pierre Cardin'den, Balmain'den giyinen hanımların içinde, geçen yazki emprimesi de rezil olmuştur, yer yarılsa da içine geçsem diye aklından geçirmiştir. Hayatın insafsızlığı, kaderin cilvesi ile başlayan bir yakınma tiradı, döner dolaşır sizin para kazanmak alanındaki beceriksizliğinize dayanır. Güzelim güz akşamını tatmaya hazırlanan siz şimdi, bu yavan takazaları bir kere daha ya sabır çekerek dinlemek zorunda kalırsınız. Tam o da yatışır, bu sefer oğlunuz yanınıza yaklaşır, sevgilisi doğum kontrol hapını zamanında almadığı için başı belaya girmiştir. Kanıksamış, vurdumduymaz, içi geniş bazı evliler bu dikenli olaylar arabeskinin arasında motosiklet cambazları gibi hiçbirine değmeden, hiçbirine üzülmeden seğirtip neşeli kahkahalarını kesmeyebilirler. Ama ya duygulu

iseniz, ya sorumluluk bilinciniz biraz fazla gelişmişse, o zaman yandınız. Onlar boşalır uyur, siz bu sefer sabaha kadar gözünüzü kırpamazsınız. Nerde kaldı sandaldaki mutluluk havası? Aile, elbirliği ile onu torpillemiştir. Derdini size aktarıp arınmış, sizi zehirleyip bırakmıştır.

Evli adamın çoğu saatleri, hiç de onun zevki, özlemi doğrultusunda olmayan ıvır zıvırla, incir çekirdiği doldurmayan şeylerle tükenmiyor mu? Tek başımıza olsak, bir saniyemizi vermeyeceğimiz bu ipe sapa gelmez zorunluluklara, hep yakınlarımız uğruna katlanmıyor muyuz? Onların başıboş duygusallıklarının deve yaptığı pireleri biz de ciddiye alıp yatıştırmaya, kendi kendilerine büyüttükleri sorunlarını çözümlemeye çaba harcamıyor muyuz? Bu kabil angaryalar sıradan bir memurun, bir tüccarın zaten tekdüze olan yaşamına hiç değilse bir renk ve canlılık katabilir. Ama bir kafa işçisinin, sanatçının, bilim adamının, gazetecinin düşünmek için bol zamana, hatta bol boş zamana ihtiyacı vardır. Kafaları durmadan işlediği için, sinir sistemleri dingildek olan bu titiz, sinirli adamları domestik uğraşılar büsbütün sinirli ve hırçın yapar. Hırçın yapar, çünkü olumlu verimli bir işe adayacağı zamanını, abur cubur işlere harcamak ağırlarına gider. Hırçın yapar, çünkü belli bir seviye çizgisinde düşünmeye alışık beyinleri, ikide bir düzayak, yavan konularla durmadan işgal edilirse iç dengeleri bozulur. Güzel bir düşün ortasında sık sık dürtülüp uyandırılmışlığın sersemliğini, o

arızi uğraşılar geçtikten sonra da içlerinde tortu olarak duyarlar. Kafalarının kontağı bir kere atınca eski rayına oturtmakta güçlük çekerler.

Bekârlık sultanlık mıdır, perişanlık mı sorusunu bunu soran her ilgilinin mesleğine, meşrebine, yaradılışına, maddi olanaklarına göre cevaplandırmak gerekir. Bakınız zengin eski bir romancı ve hocaya göre sultanlıkmış. Fakir, sünepe bir memur haşa diye karşı çıkabilir. Hatta bazı öyle meslekler var ki, bekâr olmak bir handikap bile sayılıyor. Örneğin hariciyecilik, doktorluk, imamlık. Evliliğin kozmik bir kural olduğunu kabullenmek gerek. Ama bozuk koşullandırmaların, çarpık eşitlik sevdalarının at oynattığı bir ortamda bekârlık bazen insanın başını ağrıtmayan akıllıca bir savunuş da sayılabilir. Genel bir sıralama yapmak gerekirse, denebilir ki, dünyada en iyisi mutlu, dengeli bir evliliktir. Ondan sonra mutlu, varlıklı, özgür bir evlilik gelir. Ondan sonra sefil, avare, aylak bir bekârlık. Hepsinden beteri olarak da, eşlerin birbirlerini törpülediği kavgacı bir evlilik.

İnsan soyu ne yazık ki, sükûneti kavgaya, anlaşmayı tartışmaya dönüştürmekte bütün öbür yaratıklardan önde geliyor. Hayvan toplumlarında birbirini üzmek, üzerek öç almak, mutluluk tohumu taşıyan koşullardan felâketler çıkarmak diye bir şey yok. Bunun tekeli yalnız insanlarda. Böyle olunca tek olan, çift olandan, üçlü olandan, dörtlü olandan çok daha rizikosuz durumda oluyor. Tek başına manevra yapan bir lokomotif

rahatlıklığı ile hayatını yaşıyor. Dünyaya ne yapmak için gelmişse engelsiz, parazitsiz kendini o işe adayabiliyor.

Yazımızın başında adını andığımız sevgili bekâr dostun kendini bu rizikolardan korumak isteyen dirençli tutumuna elbet bir diyeceğimiz olamaz.

Ama bunca özenlerle, önlemlerle korunmuş sağlıklı, neşeli bir olgunluk devrinin ürünsüz geçmesini, oldukça bencil bir davranış saydığımızı da belirtmeliyiz.

Esprili bir zat, "İnsan üç kere ölür" demiş. "Bir kere memur olunca, bir kere evlenince, bir kere de eceli ile."

En olgun yaşında çevresini, toplumunu tecrübelerinden yararlandıracakken ona bir şey vermeden, sırf kendi için okuyan, gezen, eğlenen bir aydın, kendini yaşarken öldürmüyor mu?

Yararlı olmaktan bıkmayan bir bekârın –ya da evlinin, orası önemli değil– her günü, boşa giden keyifli günlerden galiba birkaç yüz bin lira daha fazla eder gibime geliyor.

29 Ağustos 1976

İNSANI KURTARMAK

Park Otel'in bir salonunda toplanmışlardı. Yıllık kongrelerini yapıyorlardı. Aralarında yurt çapında ün yapmış bilim adamları vardı, mühendisler vardı, kadın erkek seçkin aydınlar vardı. Bir rastlantı sonucu aralarına düşmüştüm. Üç saat boyu konuşmalarını ilgi ile istifade ile dinledim. Potaya hep olumlu, tutarlı, iyi niyet dolu öneriler atıldı. Uygar Batı ülkelerinde kamu yararına çalışan dernekler, bazen devlet sektörünün boş bıraktığı gedikleri kapamaya, bazen de onun el attığı icraatı desteklemeye, yaymaya çalışırlar. Bizde devlet sektörü çoğu işi tam olarak ele alıp sonuna kadar dirençle kovalayamadığı için bu gedikler bizde her yerden de çoktur. Ne var ki, bizdeki bu tür dernekler ne kadar iyi niyetli olursa olsunlar, platonik alandan öteye geçemiyorlar.

Kongresine katıldığım dernek, Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği idi. El attığı konular güncel mi güncel, hekimce deyimi ile akut sorunları içeriyordu. Bunların platonik kalmaya, akademik tartışmalarla geçiştirilmeye tahammülleri yoktu. Nasıl olsundu ki, gün günden insan

yaşamını tehdit eden, tehdit ettiği için de acele somut çözüm bekleyen sorunlardı.

Havamız da, karamız da, denizlerimiz de kirli olduğuna göre kongrede konuşulan konular da üç fasılda odaklanıyordu. Hava pisletilmesi, kara pisletilmesi, deniz pisletilmesi.

Hava pisletilmesine karşı yeşillikleri çoğaltmak ilk akla gelen önlemdir. Yeşil alanların, parkların, koruların klorofili kirli havayı süzer, temizler. Yeşil alanlar her yerde kentlerin ciğeridirler. Hal böyle olmasına karşın biz belediye planları ile yeşil alan olarak ayırdığımız bölgeleri bile, kim bilir nasıl baskılar altında, birer ikişer elden çıkardık. Moda'nın vapur iskelesine bakan kıyıları 1960'dan önce yeşil alan olarak bırakılmıştı. Şimdilerde orada göklere yükselen apartmanlar bir karış yeşil bırakmadılar. Bu iş nasıl oldu? Onu ancak rüfailer bilir.

Yeşil alan, kentlerin istediği kadar ciğeri olsun, hava kirlenmesinin yoğunlaştığı bölgelerde ne yazık ki, yalnız bu alanlar da tek başına öldürücü ölüm sislerini süzüp dağıtamıyorlar. Tam tersine gökten yağan bu ölüm sisi insanlar gibi bitkileri de mahvediyor. Fabrikaların, apartmanların zehir kusan bacalarının çevreye yayılan gazları ve partiküllerini, özellikle kükürtdioksiti zararsız hale getirmek için insanlar çeşitli yollar bulmuşlar. Linyit yerine kok yakıyorlar, bacadan çıkan dumanı havaya karışmadan yakalayıp yok ediyorlar. Kongreye katılan sayın üyeler arasında linyiti kok haline getiren bir projenin sahibi de bulunuyordu. Bu değerli delegenin yaptığı

açıklamadan öğrendik ki, eldeki olanaklarla elde edilebilen kok henüz ihtiyacı karşılamaktan çok ama çok uzaktır.

Kara pisletilmesine gelince, bunun kökeni ne kükürtdioksit ne de karbonmonoksit. Bunu doğrudan doğruya hemcinslerimizin, pislik duygusuna ve ihmaline borçlu bulunuyoruz. Avrupa su ve sabunla henüz dostluk kurmadan çok önce, orada en soylu geçinenlerin, hatta krallar ve kraliçelerin bile kokudan yanına yaklaşılamazken biz dünyanın en titiz ve temiz, en şartlı şurtlu toplumu idik. Şimdi bir de aynı milletin bugünkü savruk ve özensiz torunlarına bakın. Dünyada bir pislik olimpiyadı yapılsa İstanbul'umuz en azından bir bronz madalyayı hak edebilir. Belediyemiz ile vilayetimizin giriştiği karşılıklı yıpratma kampanyasının bilançosunu, yayılan mide bulandırıcı kokular, yüksek çöp dağları halinde İstanbul ahalisi ödüyor. Belediye çöpçülerin grevini birkaç hafta erteletebilecek parayı bulduğu zaman da, çöpçüler çöpleri karadan alıp en yakın kıyıdan denize boca ediyorlar. Sözümona karayı temizler taklidi yaparken denizi pisliğe boğuyorlar. Bizim bildiğimiz denize çöp dökmek her yerde beledi bir suçtur. Bunu belediyenin çöpçüsü yaparsa gerisi ne yapmaz. Çöp yakılır. Yakılarak çöpten enerji bile sağlanır. Ama anlayan beri gelsin. Suyun pislik tutmayacağı, denizin kendi kendini temizleyeceği mavalı artık çok gerilerde kaldı. Deniz de artık kendine bol miktarda boca edilen pisliği doğa yoluyla temizleyemez oldu. Deniz bal gibi kir tu-

tuyor. Kaldı ki, kıyıya yerleşmiş fabrikalar da sağolsunlar bütün asitlerini, curuflarını, pisliklerini denize döküyorlar. Geçen yıl Bayramoğlu'nda Çayırova Şişe Cam Fabrikasının döktüğü maddeleri belli bir rüzgâr bütün körfeze yayıyordu. Gidin, Moda koyuna, Kalamış koyuna bakın. Karanın çöplükleri nerde bitiyor, denizin çöplükleri nerde başlıyor, kestiremezsiniz. Biri ötekinin uzantısı halinde. Bu çöplük uzantısı sular insana peygamber ve Zati Sungur olmadan bile deniz üzerinden yürüyebileceği kanısını verebilmekte. Teknik Üniversite Hidrobiyoloji Profesörü Sayın İlhan Artüz pislik yüzünden denizin oksijeninin azaldığına ve nazik yapılı palamut, uskumru ve istavrit gibi balık nesillerinin yakında tamamen tükeneceğine işaret etti.

Hazır bulunduğum kongrede sade dertler dökülmedi. Çareler de arandı, somut çözümler de gösterildi. Teşhis yapılıyor, reçete yazılıyordu. Ne çare ki, ilâcı yapacak eczane kapalı idi. Artık nesli tükenmiş, pîr aşkına idealistler kuşağından biri olduğu hissini uyandıran Sayın Selahattin Uzel'in yorulmaz yönetimindeki bu dernek, bugüne kadar iyi kötü yayınlar da yapmıştı. Bir pilot bölge seçip, ufak çapta da olsa, savunduklarını eylem haline geçirmeyi de denemişti. Ama bunları icra mevkiinde olanlara duyuramamıştı, gösterememişti. Duymak ve görmek için kulak ve gözleri olmak yetmiyor. İnsanda görmek ve duymak iradesi de bulunmak gerekiyor.

Bence icra mevkiinde olanları uyarmak için onların dalga uzunluklarına seslenmek, yani onların bam teline basmak gerek. Bu bamteli de tek bir saplantıdır: İktidar, her şeye karşın iktidar. İktidar neyle olur? Oy çoğunluğu ile. Oy çoğunluğunu ne oluşturur? Seçmen hazretlerinin bilinci... Ya da bilinçsizliği...

Sayın delegelerden biri ne güzel bir örnek verdi. Çevre koruması sorunları örneğin İsveç kamusunun bilincine hatta bilinçaltına öyle bir sinmiş ki, seçimlerde bile adayların seçim yazgısını değiştirebiliyormuş. Başbakan Olof Palme son seçimlerini yurtta yeni nükleer güç santralleri açmak vaadi yüzünden kaybetmiş. Seçmenler yeni güç santrallerinin doğayı bozacağını düşündükleri için karşı partiyi tutmuşlar.

Demek oluyor ki, iş dönüp dolaşıp büyük halk kitlelerini uyarmaya, bilinçlendirmeye, demokratik kefeye ağırlıklarını koyacak bir denetim gücü haline getirmeye dayanıyor. Zor iş elbet. Sabır ve inat isteyen, mücadele isteyen, uzun miadlı bir iş. Ama bunun başka yolu yok.

Türk seçmeninin bu bilince bir gün vardığını düşünün. Politikacılar onun olumlu isteklerini kös dinlerler mi dinlemezler mi o zaman görürüz. Dinlemesin isterse, o zaman kavuk elden gider. Onlar o kadar iktidar hastasıdırlar ki, iktidarı bırakmamak için bir gün bakarsınız, olumlu işler görmeyi bile göze alabilirler.

20 Şubat 1977

İSTANBUL'A BAKMAK

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Dersaadet'e yeni atanan bir yabancı diplomat Cevdet Paşa'ya sormuş:

– İstanbul'un havası nasıldır, diye...

Cevdet Paşa da en kestirme cevabı vermiş:

– Lodos eser yaz olur, poyraz eser kış olur.

İstanbul bazen kış ortasında on on beş günlük yazlar yaşar. İşte şubatı da paltosuz, kaşkolsuz geçirdik. Bizim oradaki gemi aslanları denize bile girmeye kalktılar. Kasım lodosla girdi mi kış yumuşak olur diye bellemiş atalarımız. Bu yıl da öyle oldu. Ben asıl lodoslu kıştan korkarım. Vakitsiz açıp tomurcuklanan, sonra da soğuktan sapır sapır dökülen mimozalar misali insanlar da bu aldatıcı bahara şımarıp açılır saçılır, gevşer, rahatlar, sonra şifayı kapar, yatak yorgan yatarlar. İnsanı en çok yıpratıp çürüten kadınlar nasıl en kaprisli kadınlar oluyorsa, sağlık bakımından canına okuyan kentler de, işte böyle, değişken rüzgârlara açık kentler oluyor. Rahmetli Refik Halit:

– Ne olurdu şu Uludağ Çamlıca'nın yerinde olsa idi, derdi. O zaman poyraza, karayele bir paravana çeker, kışları da İstanbul'da Cote d'Azur ılıklığı içinde yaşardık.

Geçen pazar Çamlıca'ya çıktık. Kasım başında gibiydi doğa. Sanki bir yaz uzantısı. Daha da şiirli üstelik. Toprakta en küçük bir üşümüşlük, tedirginlik yok. Seslerin yankısı asılı kalıyordu. Boğaz ve Marmara ütülü çarşaf gibi kırışıksız. Ahmet Kutsi Tecer'in bir deyimi ile, sanki kenarından tutup çekseniz ucunda oyma gibi birtakım kıyılar, adalar, adacıklar gelecek. Şu İngilizler iyi oturttular doğrusu köprüyü tam yerine. Ne kadar iyi uyuşuyor toprakla suyla. Tam bir İngiliz centilmeni gibi. Hiç öne çıkmadan tamamlıyor tümü. Saygılı, yumuşak, hem var, hem yok.

Hafif de bir sis vardı. Biraz bu sisin, biraz da batmakta olan güneşin iltiması ile altımızda uzanan kent derli toplu, temiz bile görünüyordu.

– Güzelliği o kadar güçlü ki, ne kadar çabalasak çirkinleştiremiyoruz İstanbul'u, dedi, içimizden birisi.

Çamlıca'da Küplüce mezarlığına doğru bir keçi yolu uzanır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bu yolu ilk keşfettiği günkü sevincini ve heyecanını unutamam. Yine böyle yazımsı bir şubat günü bu vadinin kıvrımları arasında yürürken, doğanın insanı bazen dişisel bir varlık gibi etkileyebildiğine tanık olmuştu. Fakültede beni buldu.

– Çabuk bana Giorgione'nin Venüsünü bul getir, dedi.

Dediğini yaptım. Ressamın çıplak Venüsünü neden Küplüce'dekine benzer bir doğa içine yatırdığını ikimiz de o gün daha iyi anlamıştık. Doğayı biz en iyi ressamların, ozanların, romancıla-

rın aracılığı ile görmeyi öğreniyoruz. Bana Küplüce yoluna bakmayı Ahmet Hamdi Tanpınar dostum, ona da Giorgione öğretmişti.

İstanbul'a kaç çeşit bakılır? Herkes ona kendi penceresinden bakar. Üstelik herkesin sevdiği ayrı bir yer vardır. Alerjisi olan yerler de vardır. Örneğin Sait Faik, Çamlıca'yı ve Suadiye'yi nedense hiç mi hiç sevmezdi. Abdülhak Şinasi ise, Boğaz'ın olduğu gibi Çamlıca'nın da tutkunu idi. Fikret, Rumelihisarı'nın tepelerini severmiş. Ahmet Vefik Paşa da öyle. Sanatçı olmaya gerek yok, herkes, hepimiz kendi anılarımızı saklayan semtlere iltimas ederiz.

Ben bu bakımdan kendimi biraz şanslı görürüm. "Ahrette iman, dünyada mekân" sözünün, evsizlik canına tak etmiş biri tarafından atıldığı ve bir ölçüde gerçeği de oldukça yansıttığı kabul edilse bile, ev sahibi olmanın da bazı sakıncaları yok değildir. İnsanı bir yere mıhlar ister istemez. Ben ebedi kiracılığın hiç değilse bu avantajını tattım. Geçende hesapladım. Bu sihirli kentin tam yirmi ayrı semtinde oturmuşum zaman zaman. Bir sevgilinin kolunu, boynunu, yüzünü, bileklerini, ellerini ayrı ayrı sever gibi. Beylerbeyi, Üsküdar, Bebek, Gedikpaşa, Cağaloğlu, Saraçhanebaşı, Büyükada, Maltepe, Yeşilköy, Osmanbey, Şişli, Feneryolu, Göztepe, Çiftehavuzlar, Erenköy, Cevizli, Küçükyalı, Bahariye, Moda, Mühürdar yaşamının yıllarını, yaşantılarını paylaşan yerler. Bir de bunlara Beyoğlu'nun göbeğinde yatılı okulda geçirdiğim on iki yılı eklemek gerek.

Ced be ced İstanbullu olanlar, İstanbul'un çok semtinde oturmuş olanlar, bir çeşit İstanbul ve İstanbullu uzmanı sayılırlar. Eskiden bir tadımda İstanbul'un yirmi çeşit içme suyunu:

– Bu Hamidiye, bu Taşdelen, bu Çırçır, bu Sırmakeş, diye ayırt edebilen damak uzmanları varmış. Onun gibi İstanbul ve İstanbullu uzmanları da her semtin orada oturanlara sindirdiği ortak nitelikleri, onların âdeta dalga uzunluklarından sezer, ayırt edebilirler. Üsküdarlının Kadıköylüden dağlar kadar farklı olduğunu, bir Karagümrüklünün bir Topkapılıya benzemediğini çok iyi bilirler. Ben de eskiden kalıbına kıyafetine, bakışına, konuşma ve düşünme tarzına, el ve kol hareketlerine, yürüyüşüne bakıp şu Nişantaşılı, şu Edirnekapılı, şu Beykozlu, şu Anadoluhisarlı diye teşhisler koyardım. Yüzde seksen de tutardı. Şimdilerde bu melekem kalmadı. Daha doğrusu bu semtlerde oturanlarda bu ortak nitelikler kalmadı. Çünkü o nitelikleri insanlara, çevresinin dekoru, yani evleri, sokakları, bahçeleri, o semtin yerleşmiş eski kuşakları ve onların koşullandırmaları sindirirdi. Şimdi bu semtlerin ne eski dekoru kaldı, ne de eski sakinleri. Eski evler, eski yalılar yerlerini kapkaççı blok apartmanlara, eski otokton kuşaklar yerlerini İstanbul'a yeni göç eden taşralı yurttaşlara bıraktı. Eskiden Boğazı Boğaz yapan çevresel nitelikler gün günden kayboldu, kaybolmakta. Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaz insanları ya öldüler, ya kıyıda köşede kaldılar, der.

Belki de eskiyip kav gibi kuruduklarından

olacak (!) ay geçmiyor ki o eski yalılardan biri daha, bir kaza kontağı ile ateş almasın. Ve yıl geçmiyor ki bunların yerine beton koloslar yükselmesin. Bunların gölgesinde ve gürültüsünde yetişecek yeni Boğazlı kuşaklar eskilere elbet benzemiyor. Benzemeyecek.

Yaşam değişimdir, gelişimdir. Her şey gibi İstanbul da gün günden değişiyor. Ne var ki iyiye doğru, güzele doğru gideceğine gerisin geriye, kötüye doğru, pisliğe doğru, bakımsızlığa, estetiksizliğe doğru iteleniyor.

Bir zaman gelecek, Yahya Kemal'in Üsküdar'ı, Abdülhak Şinasi'nin Çamlıca'sı, Orhan Veli'nin, Bedri Rahmi'nin, Ahmet Hamdi'nin İstanbul'u eski estamplar gibi ancak nostalji ile anımsanacak. Üstelik İstanbul'a onlar gibi bakanlar da azaldı.

Evet ne diyordum, geçen pazar Çamlıca'ya çıktık. Kasım başı gibiydi. Sanki yaz uzantısı. Daha da şiirli üstelik. Hafif de bir sis vardı. Seslerin yankısı havada asılı kalıyordu, falan falan...

Ve Büyük Çamlıca'nın kornişinde sıra sıra park etmiş son model özel arabalar duruyordu. Mutlu İstanbul'un mutlu tabakası bu tepeden düş gibi inanılmaz bir akşamüstü, dukalıklarının sihirli kentini seyre gelmişlerdi. Arabalarının yanından geçerken maç spikerinin heyecanlı sesi geliyordu. Kimisi de politika konuşuyordu. Bir kısmı karı-koca ya da sevgili tartışmaları içinde

idiler. –Pazar günleri bu çeşit tartışmalar daha çok oluyormuş diyor uzmanlar.– Kendini doğaya şöyle tümü ile veren herhalde pek azdı. Belki henüz naiflik çağında bir iki genç kız, üç-dört orta yaşlı, birkaç da eski İstanbul tiryakisi, o kadar. Çoğunun birikim depolarında ne Fikret vardı, ne Sait, ne Orhan Veli, ne Yahya Kemal... O depolar düzayak ve güncel yavanlıklar dolu idi. Onlardan baş alıp "Her şey bir yana, doğa bir yana. Şimdi doğa saatim, başka şeye evde yokum" diyemiyorlardı. Dünyanın en güzel kentinin en güzel bir tepesinden, son model arabalarının içinden, Marmara'ya ve Burgaz'a çemiş çemiş bakıyorlardı.

Biz ki, bakmayı çok iyi bilen bir millettik. Genel hoyratlık ve yavanlık içinde, bakılacak bunca güzel şeyler ortasında bakmayı bile unuttuk.

27 Şubat 1977

ŞANLI HASTALAR

Otomobil kullanmanız yasak, ama devlet yönetmenizde sakınca yok, adlı geçen haftaki yazım nedense ilgi çekti.

Ülker İzer adlı bir bayan okurum: "Devlet adamlarının devlet yönetişini olumsuz olarak etkileyen hastalıklar bazen bazı sanatçılara tam tersine olumlu etkiler yapmıyor mu?" diye soruyor, ona ne şüphe.

Sayın okurumun uyarısı ile şöyle bir düşündüm de, edebiyat, sanat ve düşün tarihinin hastalıklara ve hastalıklılara neler borçlu olduğunu bir kere daha anladım. Belleğimde taradığım yazarların yarısına yakını hastalıklı idiler.

Dostoievski'yi alalım örneğin. Onu, bütün öbür yazarlara kıyasla, bunca derin boyutlu yapan ne kültürü ne de bilgisi idi. Dehasını, geçirdiği sara nöbetlerinin şokuna borçlu bulunuyordu. O büyük sarsıntıdan sonraki huzura ulaşınca sıradan ölümlülerin erişemediği bir aşırı duygululuk, olağanüstü bir seziş ve özdeşleşme yetkisine varmış oluyordu.

Sara yanında veremin incelttiği, oldurduğu duyarlıklar da var. Edebiyat ve düşün tarihinin

ünlü veremlileri arasında aklıma hemen şu anda geliverenler filozof Spinoza, komedi ustası Moliére, hikâye ve oyun yazarı Çehof, romancı Kafka oluyor. Yaşamlarının bir döneminde bu hastalıkla tanışan Thomas Mann ve Andre Gide de iki şaheserlerini ("Sihirli Dağ", "L'immoraliste") vereme borçlular.

Frengi bir başka kırbaç olmuş başka yazarlara. Akla başta Nietzsche geliyor. Arkasından Strindberg, Maupassant. Beyni aşırı işleten bu öldürücü doping ilkin onları şaheserlere vardırmış, ama sonunda öcünü alıp fena vurmuş. Verdiği dehayı kıskanıp geri alır gibi örneğin Nietzsche'yi yıllar yılı bitkisel yaşama mahkûm etmiş. O parlak dehayı, donuk bakışlı bir zavallı yapıp bırakmış.

İkisi de genç yaşta canına kıyan Vladimir Majakowski ile Atilla Josef'in resimlerini gördünüz mü? Bakışları şizofren bakışlarıdır. Ama biri Rusya'nın, öbürü Macaristan'ın iki şiir dehası idiler.

Dostlarına kırkını bulmadan öleceğini söyleyen ve otuz dokuz yaşında iddiasını kazanan, kısa geçeceğine inandığı yaşamını uykuları büsbütün kaldırıp elinden geldiğince uzatmaya çalışan kalp hastası Boris Vian, bilinçaltındaki bu telaş olmasa idi o kendine özgü ısırıcı taşlamalarını bu kadar kısa süreye sığdırabilir mi idi?

Yakında öleceğini bilinçaltında sezmek siroz hastası Sait Faik'e en güzel hikâyelerini en son günlerinde yazdırtmadı mı?

Homeros ve Beethoven örneklerini alalım.

Biri âmâ öbürü sağırdı. Ama bir hassalarının eksisini beyinleri kendine artı haline getirebiliyordu.

Felsefi konuları tatlı ve kolay anlaşılır bir sohbet havasına indirgemekte eşsiz olan Alain, bütün o nefis yazılarını felçli olarak yazmıştı. Romain Rolland, üç nefeste bir öksürmeden edemeyen bir astım hastası idi. Tıpkı, "Geçmiş Zamanın Peşinde" gidip kendi hastalığını unutmak isteyen Marcel Proust gibi... Rutubetten sakınmak için yatak odasının duvarlarına mantar kaplatan, her sabah hizmetçisinin hazırladığı kükürt buğusunu yapmadan rahat nefes alamayan, serde yetiştirilmiş nazik bitkiler gibi dış dünyaya çıkamayan, çıkmak zorunda kalınca da sarınıp sarmalanıp, sımsıkı kapalı bir kupa arabasına binen Marcel Proust o dev romanını bitirinceye kadar dişini sıkıp yaşamış, son sahifeleri yazıp son kelimesini ekledikten hemen sonra da dünya yüzündeki işinin bittiğine inanıp ölmüştü. Bir yerde ne güzel söyler kendisi:

"Şanlı hastalar ve zavallı sinirliler soyu yeryüzünün tuzu ve biberidir. Büyük olarak bildiğimiz ne varsa bize onlardan geliyor. Dinleri kuran, şaheserleri meydana getiren, onlardan başka kimseler değildir."

Ölümle yaşam arasında bir sarkaç gibi sallanan insanların bilinci ve bilinçaltı da, belleği de, muhayyilesi de sıradan ölümlülerden bir farklı gelişiyor. Bunun çeşitli nedenleri olsa gerek. Bir tanesi ölüm boyutunu sağken tatmış olmak. Bir

başkası acı çekmenin insanı en içine, taa özüne götüren bir yol olması.

Yine böyle hastalık ermişliğine varmış büyük bir romancımız rahmetli Yakup Kadri Karaosmanoğlu, düşmanın bir yurdu istilası ile hastalığının bir vücudu egemenliğine alışı arasında benzerlik kurarak şöyle diyordu: "Nasıl istila gören bir yurtta en dinç ve cevherli güçler aşılmaz tepelere sığınırlarsa, onulmaz dertlerin acımasız egemenliğine yenilmiş vücudun bütün uzuvlarından çekilen yaşam güçleri de, öylesine, bu mutsuz sanatçıların herhalde beyninde toplanıp birleşmişlerdir."

Demek oluyor ki, hastalık devlet adamlarını olumsuz, büyük yetenek sahibi sanatçıları ise tam tersine olumlu etkileyebiliyor. "Sağlam kafa sağlam bedende bulunur" lafını biz yine jimnastik okullarının, spor kulüplerinin alınlıklarına yazaduralım, ama yaratıcı sanatçıları bu yargının kapsamının dışında tutmaya dikkat edelim.

Bu slogan, olsa olsa, sıradan insanlar ve dolayısıyla devlet adamları için geçerlidir.

10 Nisan 1977

ANALARA ÖVGÜ

–sevgili anamın anısına–

Ana baba olmak, belki her ölümlüye nasip olmaz. Bazısı da bundan bile bile kaçınır. Ama herkes, hepimiz, ister istemez evlât olmuşuzdur. Olmak zorunda kalmışızdır. Kısa ya da uzun zaman, evlât kalmışızdır. Fikrimiz alınmadan dünyaya getirildiğimiz andan başlayarak karşımızda güçlü olarak bu iki insanı görmüşüzdür. Biri bize soyadını, öbürü tüm yaşamını adayacak iki güçlü insan.

Evin direği babaya, yaşam savaşına dalıp aileyi geçindiren babaya, bu kalın sesli, kalın kaşlı, yumuşak bakışlı adama saygı ile, biraz da korku ile bağlanmışızdır. Çünkü ailede başkan odur, kararları o alır, hepimizin geleceğinin sorumlusu ve güvencesi odur. "Aman baban duymasın", "Baban buna çok kızar" tehdidi tepemizde bir Demokles kılıcı gibi sallanır durur. Ama asıl dostumuz, sır yoldaşımız, arkadaşımız anamızdır. Tek sığınağımız, son umudumuz odur. Dara gelince, "Anneciğim" deyişimiz büyük yaşımıza dek sürer gider. Ana, çocuğunu dokuz ay karnında taşır, yürüyebilecek hale gelinceye

kadar bir o kadar da kollarında taşır. Ondan sonra da bir yaşam boyu kalbinde taşır. Babalar çocukları ile övünürler, işten gelince onların sefasını sürmek isterler. Büyüsünler de onlara layık insanlar olsunlar isterler. Ama çocuğun asıl ağır işini, yani her günkü zahmetini ana denen isimsiz nefer üstlenir. O, baba gibi bitmiş eseri değil, her gün bin zahmetle oluşma halindeki eseri sever. Çocuğun bitmeyen dertleriyle haşır neşir, adım adım, basamak basamak onunla birlikte bir yaşam savaşı verir. Analık denen o Tanrısal sabırla ve yine analık denen o mucizeli enerji kaynağı ile olmazları oldurur. Dişi bir kaplan gibi didinir durur. Sade çocuğuna değil, eşine de kol kanat gerer, ona da analık eder.

Genç kızlığında şımarık ve aylak olan nice kadın, ana olur olmaz doğanın kendine doğuştan verdiği sorumluluğunu hemen giyinir ve o zamana kadarki aylak kişiliğine umulmadık tutarlı bir boyut katar. Alain'in "bencil duyguların en üstünü" adını verdiği çocuk sevgisi, bence asıl özverinin en şaşmaz başlangıcı sayılmak gerekir. Özveri kadında ille çocuk doğurmakla da başlamaz. Kadınlara kuyruk acısı olan Strindberg'in "Kadın ana oluncaya kadar çocuktur" iddiasını genellemeye kalkmak yanlış olur. Kadın, öyle sanıyorum ki, evlensin evlenmesin, çocuk doğursun doğurmasın, her şeyden önce ana olarak yaratılmıştır. İçindeki engin sevgi kaynağında aşk kadar, hatta ondan da çok, sevecenlik vardır, özveri vardır.

Birtakım fizyologlar ve psikologlar istedikleri kadar kadın bünyesindeki bazı nitelikleri vurgulayıp erkeklere kıyasla şu ya da bu alanda daha handikaplı olduklarını iddia ededursunlar, ortada herkesin kendi deneyimi ile bildiği bir gerçek vardır ki, o da kadınların kritik durumlarda erkeklerden daha metin, daha güçlü, daha ayakları yerde ve gerçekçi kalabildikleridir. Siz bakmayın Shakespeare'in, Hamlet'e "Zaaf senin öbür adın kadın" dedirttiğine. O, çok iniş çıkışlı bu yaratığın bir iniş anını saptamak için söylenmiş bir sözdür. "Kadınlar zayıftır ama analar güçlüdür" diyen Victor Hugo da bu yaratığın çıkış anındaki gücünü yansıtıp gerekli bir denge yaratmış gibidir.

Mitologya'da Gaia'ya toprak ana denişi boşuna mıdır? Gaia, yeri, dünyayı, evrensel olarak toprağı simgeleyen, bütün ölümsüzlerin sürekliliğini sağlayan sağlam tabandı, kozmik nitelikli topraktı. Üstünde yaşadığımız topraklara da anayurt deyişimiz bir rastlantı değildir.

Tıpkı Gaia simgesi gibi, tıpkı anayurt simgesi gibi gerçekteki somut analar da ölümlülerin üremesine, bir kuşağın birikimini öbürüne aktarmasına köprü olan, taban olan, yine insanüstü bir çeşit kozmik güçte varlıklardır. Analar sade kadınlık ögesinin değil, erkeklik ögesinin de yatağı, kaynağı olarak doğayı, yaşamın bütün çok yanlı güçlerini kavrar, kapsarlar. Üstünlükleri de işte buradan gelir.

Gün günden daha hoyratlaşan acımasız bir dünyada, sıcak insan sevgisinin gitgide azaldığı bir ortamda, analar gününü kutluyoruz bu pazar. Pazarları bayramları bile kana bulayan bir gözükızmışlık içinde ana diye bir şeyin, analık sevgisi diye bir şeyin varolduğunu, bir gün için bile olsa, anımsamak hiç de zararlı olmasa gerek.

Analar gününü sadece ve sadece büyük mağazaların, satış piyasalarını hareketlendirmek için saf tüketicilere uzattığı bir olta saymıyorsak, bugüne taşıdığı yüce adla orantılı bilinçli bir içerik vermek zorundayız. Bırakalım, analarına cici kurdelalı armağanlar alıp onları öpücüklere boğan tombul ve örnek televizyon çocukları bu tozpembe duygusallıkla oyalansınlar. Ama, bir yandan analar gününü kutlamak, öte yandan onların canı ciğeri taze fidanları kanlara bulatmak yaşlı başlı insanlara yakışmaz.

Analar yaşamın simgesidirler. Suçsuz gençlere acımasızca kıyanlar ne yaşama, ne de analara saygılı olanlardır.

Bu yılki analar gününü kutlayacak ne hevesimiz, ne de yüzümüz kaldı.

Tüm ölmüş anaları rahmetle analım!

Tüm yaşayan anaları şükranla öpelim!

Kan ağlayan büyük acılı anaları ise ulusça bağrımıza basalım!

8 Mayıs 1977

ÖLÇÜ BİR KERE KAÇINCA

İnsanın arada bir burnunu kıracak, böbürünü yenecek temrinler yapması gerek. "Ne kadar alçakgönüllü olursan, o kadar yücelirsin" diyen Zen koanlarına uyup yirmi, yirmi beş yıl önce ben de böyle temrinler yapardım. Hiç unutmam, bir keresinde Prof. Erdmann'la birlikte sanat tarihi incelemesine gittiğimiz İznik'te elime bir boya sandığı geçirmiş, bir gün boyu gezici ayakkabı boyacılığı yapmış, İznik'te boyanmamış kundura bırakmamıştım. 1970'de eski Delhi caddelerinde iki tekerlekli bir arabada, bir paryayı çeken Harward mezunu bir Amerikan aydını ile tanışmıştım. Bunu, kendini matah sanmış bir Batılı aydın olmanın kefareti olarak yaptığını söylemişti. "Bu davranış kendi değerim hakkındaki yersiz kuruntuların tam bir panzehiridir" demişti. "Böylece haddimi biliyorum, hizaya geliyorum. Gerçeklere daha yansız ve sağlıklı gözle bakabiliyorum" demişti.

Karl Orff'un küçük müzik öğrencileri için çok ilginç temrin-oyunları vardır. Bunlardan birinde on kişilik bir grup, her biri ellerinde çeşitli vurgu araçları ile dizilirler. En öndeki şef olur.

Geridekiler onun verdiği ritm ve tempo içinde, onun yönettiği yolda onu taklit etmekle yükümlüdürler. O, masanın yanından geçer, bahçeye çıkar, havuzun çevresinde döner, ormana seğirtir, öbürküler de peşinden. O, vurucu aracına yeni başka ritmler verir, onlar da aynı ritmi izlerler. Ama bu oyun bir yerde biter, bu sefer en gerideki şef olur. Hepsi bu sefer onun uyruğu olurlar. Biraz önce şeflik taslayan biraz sonra uysal bir uyruk olur. Bu oyun, çocuğun müzik eğitimini olduğu kadar, kişiliğini de doğru yolda oluşturan bilinçli bir temrindir. İnsan, uyrukluğu da şeflik kadar kabullenebilecek bir esneklikte olmalıdır. Kendine verilen rol ne ise onu en iyi şekilde yerine getirmelidir.

Sade Orff, sade Hint filozofları, Zen rahipleri değil, Yunan bilgeleri ve özellikle Stoa Okulu mensupları da alçakgönüllülüğü erdemin başlıca ilkelerinden biri sayarlardı. Alçakgönüllülüğün yanında en çok öğütledikleri bir şey de ölçülü olmaktı.

Yedi bilgelere kulak verelim bir yol:

Lindoslu Kleobulos, "Ölçü en özenilecek şey" diyor.

Atinalı Solon, "Hiçbir şeyde aşırı olma" diyor.

Ispartalı Khilon, "Kendini bil, ihtirasına gem vur" diye öğütlüyor.

Miletoslu Thales, "Nefsine egemen olmak zararlı bir şeydir. Ölçülü olmaya bak" diyor.

Lesboslu Pittakos, "Başkasında hoş görmediğini, kendin yapma" uyarısında bulunuyor.

Prieneli Bias, "Yaptığını enine boyuna düşün. İkna ederek al, zorlayarak değil" diyor.

Ve nihayet Korinthoslu Periandros, "Barış ve huzur güzel" diyor.

Öte yandan tragedya yazarı Euripides, "En büyük bilgelik, kendine egemen olabilmektir" buyurmuş. Sade o mu? Shakespeare, Goethe daha niceleri... Lady Macbeth ve Otello, biri siyasi, öbürü cinsel kıskançlığın birer doruğu olarak ihtirasının tutsağı kahramanları serer önümüze. Sophokles'in Aias'ı da öylesine...

Hep bilirsiniz, Aias, Akhilleus'tan sonra Akha ordusunun en yürekli savaşçısıdır. Homeros "İliada"sında onun Patroklos'un cesedini Troyalılardan nasıl kurtarıp getirdiğini anlatır. Akhilleus ölünce anası Thetis, onun eşsiz silahlarının Argosluların en yiğit savaşçısına verilmesini ister. Aias, kendini bu mirasa en yakın aday sayar. Ama Odysseus yargıçları zekâsı ile ikna edip onları alır. Aias çileden çıkar. Cin çarpmışa döner. Bir paranoya nöbetine tutulur. Odysseus'u da tüm orduyu da yok edeceğim diye kurar. Ama Tanrıça Athene onu yanıltır, Aias, Odysseus sanarak bir kuzuyu, Akha ordusu sanarak da sığır sürülerini kılıçtan geçirir. Bunalımı geçip de işin farkına varınca utancından kendi kendini yer. Düşmanları önünde gülünç düşmeyi kendine yediremez, canına kıyar.

Sophokles "Aias" adlı tragedyası ile hırsın yüce bir kahramanı bile nasıl kepaze edeceğini sergilemek istemiştir.

İhtiras ve kıskançlık insanın gözünü bir döndürmeye görsün. Bütün frenleri patlar, bütün süpapları atar, kendini herkese gülünç eder. Böyle bir ihtirası söndürmek bazen bir yangını söndürmekten güç olur.

İhtirasın bir insanda yaptığı tahribatı, o insana en büyük düşmanı yapamaz.

Bunları ne için yazıyorum:

Kaç haftadır gözlerini ihtiras bürümüş birkaç insanın sıraladıkları ve televizyonla radyonun üşenmeden yansıttığı yavan iddialardan artık gına getirdik. Siyasi tartışmalar, iktisadi ve sosyal önlemler planını çoktan bıraktı, bir mahalle kahvesi, yahut maç sonrası seviyesizliğine indi. Sövgüler, adi suçlamalar, hatta Cumhurbaşkanına dil uzatmalar aldı yürüdü. Fauldü, ofsayttı itirazları ayyuka çıkıyor. Hükümet daha programını bile okumadan ona kırmızı oy vereceğini ilan edenler var. İki hafta önce oy çekişmesi sırasında birbirinin ipliğini pazara çıkaranlar şimdi milliyetçilik kisvesi altında yeniden bir çıkar ortaklığı kurup teker teker yitirdikleri güveni toplu cephe altında yeniden kazanmak çabasındalar. Dün birbirinin gözünü oyanların, şimdi elden gitmekte olan iktidar karşısında sarmaş dolaş kuzu sarması olmaları, yahut öyle görünme çabaları, hırsın, insanı ne dengesizliklere, ne çelişkilere, ne kısır döngülere götürebileceğinin çok belirgin örneği. İnsan, bunca genç ve dinamik enerjinin, ülkeye hizmet için seferber edilecek yerde, böyle verimsiz ve baltalayıcı çekişmelerde heba edilmesine üzülüyor.

Ne yapmalı? Onları nasıl uyarmalı? Bu ülkenin kendilerinden ibaret olmadığını, onların görüşlerinin herkesçe onaylanmadığını, düştükleri çıkmazın kendilerini büsbütün sevimsiz hale getirdiğini, onlara nasıl, ne yoldan anlatmalı?

Devlet Tiyatrosu'nda Aias'ı mı oynatmalı? Sokrates'ten Russel'e, bütün filozofları mı yardıma çağırmalı? Tam buldunuz. Kim kime, dum duma. Onları görecek, okuyacak, algılayacak halleri mi var?

Onların gözü 226'dan başka bir şey göremez, mantıkları "En büyük benim" saplantısından başka bir şey alamaz olmuş. Acıyor insan, onlara ve Türkiye'nin yazgısına.

26 Haziran 1977

BİR BEYİN GÖÇMENİNE ESKİ KÖYÜNDEN MEKTUP

Mektubunu aldım. *"Darılma ama"* diye başlayışını doğrusu yadırgadım. Sen benim şakalarıma darılıyor musun ki ben seninkilerden incineyim. Bunca yıllık hukukumuz var. Sen beni harcayamayacaksın beni seni harcamayacağım da biz kimleri harcayacağız.

İsveç'teki –senin deyiminle caanım– bir kongrèyi yarıda bırakıp oyumu kullanmak için apar topar yurda koşuşumu iflah olmaz naivliğime veriyorsun. Naivliği, çoktan diyemeyeceğim ama, son yıllarda hayli yendiğim kuruntusundaydım. Ama yine de zarar yok. Beni öyle bil yine. Kendime karşın yine de öyleyimdir belki. *Ne oldu sonunda? Senin tek oyun çok mu işe yaradı? İş olacağına varmadı mı?* diyorsun. *Yeni Milli Cephe Hükümet-i Celilemiz, cem-i cümleye mübarek olsun,* diyorsun.

Hatırlar mısın? Lisede iken Lucretius'un bir şiirini ukalalık olsun diye Latincesinden ezberlemiştik. *Suave mari magno turbentibus aequora ventis* diye başlardı. Açık denizde çılgın rüzgârın coşturduğu dalgalarla pençeleşen insancıkları huzurlu bir kıyıdan seyretmek ne hoştur,

diyordu şair. Senin mektubunu okurken sesinin tonunda böyle bencil ve sinsi bir mutluluk sezer gibi oldum. Bu da senin suç kompleksini unutturuyor, vicdanına bir avuntu sağlıyorsa, helal olsun. Devam et.

Gerçekten de yirmi yıldır huzurlu bir kıyıya yanaştın. Bugünkü seviyesine gelmesinde ne kendinin, ne babalarının hiçbir katkısı bulunmayan uygar ve konforlu bir ülkenin bütün nimetlerinden hazıra konup bol bol faydalanıyorsun. Bizler ise bağladığın yerde otluyoruz. Otlasak yine iyi. Lucretius'un çalkantılı denizinde fındık kabuğu tekneleri ile çalkalanan zavallı denizciler misali durmadan boğuşuyoruz. Daha ileri gitmek, daha üstün bir yere varmak için de değil. Sadece ve sadece daha geriye gitmemek, büsbütün boğulmamak için.

Evet huzurlu bir kıyıya demir attın, orda evlendin. Çoluk çocuk sahibi oldun. Oralılaştın. Ayıp olmasa oranın uyrukluğuna bile geçeceksin. Henüz geçmemiş olmandan ötürü Türkiye'ye bir minnet bile yükleyeceksin nerdeyse. Senin –bunda şaka yok– mükemmel beynin artık orası için işliyor. Doğululuğunu, pek tutulmayan bir milletin çocuğu oluşunu unutturan kafa yeteneklerin oluyor. O kafa yetenekleri ki onun yurdu yoktur. Batı, beynini sömürdüğü insanlara, kendi uyruklarına sağladığı konfordan pay verip gönül alır. Sen de şimdi dert üstü murat üstüsün. Araban, yazlığın, kışlığın, çiftliğin, hafta sonu evin, yaşamını sevimlileştiren hobile-

rin, oyalantıların var. Kesen, bir tüketim toplumunun bütün oyuncaklarını edinebilmene olanak sağlıyor. Allah versin. İçinden "Bir insan ki kafası işler. Gerçekleri sezer, bir insan ki yaşamını yeni bir doğrultuya doğru değiştirme yürekliliğini ve iradesini gösterir, bir insan ki arkasındaki köprüleri yakar, işte böyle benim gibi başarıya varır" diyorsundur muhakkak. Sonra da arada bir eski köyünde ne olup bittiğine şöyle bir boş çeyreğinde o köyün gazetelerine şöyle bir göz atarak öğrenmek lutfunda bulunuyorsun. Kendi tutulabileceğin bir hastalığa senin yerine tutulmuş olanlara acır gibi. Sonra da eski dostlarını olgun bencilliğinin son verileriyle hiç değilse aydınlatmak tenezzülünde bulunuyorsun.

Evet sevgili dostum. Sade ben değil, milyonlarca insan oy vermeyi adam yerine sayılmak ve demokrasinin alfabesindeki ilk yurttaşlık borcu bellediğimiz için apar topar sandıklara koşup oyumuzu attık. Oyları bir işe yaramadı dediğin o milyonlar oylarını niye CHP'ye attılar?

Belki bu partinin inanmış fanatikleri oldukları için, belki de benim gibi CHP'li olmadıkları halde bugün piyasada programına can ve gönülden katılabilecekleri başka bir partinin yokluğunda onu Milliyetçi Cepheye kıyasla ehven-i şer saydıkları için. Bunu da niye yaptık? Sonradan içimizde bir ukde kalmasın diye. Koşup oy vermek, sonra da oy verdiği tarafın şansını yitirdiğini görmenin verdiği üzüntü başkadır. Dışarda her şeye ilgisiz kalıp, ayağına üşenip sandık ba-

şına gitmeyip –yine senin deyiminle– olacağına varan olaylara seyirci kalmanın insanın içinde bırakacağı vicdan tortusu başkadır. Birincisinde hayıf vardır. "Çalıştık ama kâr etmedi" duygusu vardır. İkincisinde sadece kaytarma vardır. Benden atlasın da nerde patlarsa patlasın, bencilliği vardır. Bu seni rahatsız etmiyorsa ne mutlu sana. Nirvanaya varmışsın demektir. Böylece bir vicdan huzursuzluğu birçok insanı olduğu gibi beni de çok rahatsız ederdi. Bizler henüz o senin ilgisizlik aşamana eremedik. Bu gidişle ereceğe de benzemeyiz. İnsan, istese de, içinde yaşadığı topluma Lucretius'un huzurlu felsefe kıyısından bakamıyor. Denizde çırpınanlara elinden geldiğince yardım etmeye çalışıyor.

Sen bunları huzurlu bir kıyıdan dudağının bir ucunda pipon, öbür ucunda çarpık gülümsemen seyredip duracaksın.

Esenlikte daim ol. İyi yaşamaya bak. Konforlu yaşamaya bak. Onlar gibi görünmeye, onlardan olmaya özen. Bol kazan, bol tüket. Mutluluk sence neyse ona uygun yaşa. Senin gibi beyin göçüne kalkacakları güzel örneğinle körükle.

Biz naivler, biz ilkel bir duygusallıkla köylerine bağlı olanlar burada sokaklara dökülmüş çöpler arasında, lağım kokan denizler çevresinde, yolsuzluklar, zorbalıklar, serseri kurşunlar, haksızlıklar, demagojiler ortasında yine birbirine benzeyen kahırlı günlerimizi tüketmeye çalışacağız. Küçük yaşamımızı birtakım güncel küçük

umutlar ve umutsuzluklarla renklendirmeye çalışacağız. Ama sana hiç gıpta etmeden. Bak buna yüzde yüz emin olabilirsin.

Hoşçakal dostum. Yine tatlı mektuplarını beklerim.

24 Temmuz 1977

İMAJ ÜZERİNE

İnsan aynada neyi görür? Kendi sandığı birini. Ayna onu ondan başka görür. Ona bakan bir yabancı ise büsbütün başka.

İnsanoğlu dış görünümünü de öz kişiliğini de olduğu gibi göremez. Çoğu zaman kendine iltimas eder. Çünkü iyi kötü herkes kendini beğenir. Gizlese de, alçakgönüllülük maskesi ile örtse de, herkesin iyi kötü bir yaşam birikimi, birtakım üstünlük avuntuları vardır. Küçük yaştan beri başkalarından ya daha zeki, ya daha çalışkan, ya daha uslu, ya daha delişmen, ya daha gözüpek ille ya "daha" bir şey olduğuna kendini inandırmıştır. Örnek aldığı öğretmenleri, ataları, yazarları, düşünürleri olmuştur. Daha basit bir insansa bu örnekleri politikadan, iş hayatından düzeyde becerilere varanlardan almıştır. Ama ille birini örnek alır, onun gibi olmaya özenir. Olamasa bile ona biraz yaklaştığı kuruntusuna kapılır. Kendini çevresine bu özendiği kişilikte bir insan gibi göstermeye kalkar. Çevresi safsa yutturur da. Onun bürünmek istediği kişiliğe uygun düşen iki üç sıfat bir yargı sırasında kullanılmışsa bizimki sevinir. O yargıya katılan, daha doğrusu üşengeçlikten o yargıyı kabullenen bir,

iki kişi de bu sloganı yineleyince bu kamuoyunun yargısı sayılır. O kişinin çağrışımı haline gelir. Bizimkinin keyfine artık sınır yoktur. Kendine bir imaj yaratmıştır. Artık iyiden iyiye onu benimser, bu imajı giyinir. Kamuoyuna yalancı çıkmamak için de gerçekten o imaja layık olmaya kalktığı bile olur.

O bütün bu çabalar içinde iken, dışarıdan bakanların tümü de bu imaja inansın ister. Oysa dışarıdan bakan ona, onun gözlüğü ile değil, kendi kişisel gözlüğü ile bakar. Çünkü onun bakışı da özel yaşam tecrübesinin, yaratılışının, kişisel değer yargılarının etkisi altındadır. Bundan ötürü dışarıdan bakan onun kendi kendine giydirmek istediği kişiliği çıkarır, ona kendi yakıştırdığı kişiliği giydirir. Ama hiçbiri de onun giysisiz, çırılçıplak öz kişilığini göremez, bulamaz. Onun gerçek kişiliğine varamaz.

Don Kişot, şövalye romanlarının birikimi olan hayali bir kişiliği benimsemişti. Ama kendine yardakçı tuttuğu Sancho Panza efendisini onun istediği imaj içinde mi görüyordu, yoksa çıkarının da etkisiyle o kişiliği kendi dar kapsamının düzayak yavanlığına mı indirgiyordu? Cervantes'e gelince, onun Don Kişot'u görüşü hepsinden başka idi. Başka olmasına başka idi ama onun da Don Kişot'u çırılçıplak öz kişiliği ile gördüğü söylenemezdi. Hastasına teşhis korken ister istemez kendi komplekslerini de ona transfer eden bir psikiyatr gibi Cervantes de kahra-

manına kendi iç dünyasından zengin katkılarda bulunmuştu.

Hasılı giydiren giydirene.

Keşanlı Ali'ye Sineklidağ halkı destansal bir kişilik giydirmişti. O da işine gelen bu destansal kişiliğe takılıp başa geçiyor, tabansız bir adam olmasına karşın destanı yalan komamak için Manyak Cafer'in meydan okuyuşuna karşı silahsız çıkıp destanı gerçekleştiriyordu.

Lutfen Dokunmayın da, tarihin resmi görüşüne göre Prut'ta yurduna ihanet ettiği damgasını yiyen Baltacı Mehmet Paşanın eylemi, üç ayrı ve birbirine çelişkili yorum seçeneği içinde inceleniyor ve bu tartışma şu cümle ile noktalanıyordu:

– Baltacı şimdi mezarından çıkıp gelse de bizim ona yakıştırdığımız kişilikleri dinleseydi belki kahkahalarla gülerdi. Çünkü o tam olarak bunların hiçbiri değildi. Ama işin tuhafı, kendinin sandığı Baltacı da değildi. Gerçek Baltacı'yı hiçbirimiz bilemeyeceğiz.

Ciltler boyu anılarını, yaşamöykülerini yazanlar ne yaparlar? İtiraflarda bulundukları zaman bile, kendi kendilerini kıyasıya harcar göründükleri zaman bile, yine kendilerini çırılçıplak sergileyemez –çünkü bunu kendileri de bilemez– sadece ve sadece kendi bilebildikleri zaaflarını süsleyip sevimlileştirmek isterler.

Politikacılar uydurma imajlara herkesten fazla düşkündürler. Oy, sempati, prestij sıkı sıkıya bu imajlarla ilintilidir. Liderlerin imajı için parti elbirliği ile seferber olur. Televizyon ekra-

nı, aktüalite filmleri, gazete resimleri, röportajlar, portreler, posterler, yaka resimleri, özel yaşamına dair çıkarılan sempatik anekdotlar, zeki hazırcevaplıklar bu olumlu imajı alabildiğince yaymak için yarışa çıkarlar. Ama karşı taraf da boş durmaz, aynı araçlarla ve de karikatürle, mizahla derhal bir karşı-imaj, yahut olumsuz imaj kampanyası ile o balonu delmeye savaşır.

Bazıları da vardır, balonlarını kendileri şişirip kendileri delerler. Yıllar boyu tezgâhladıkları, gözleri gibi sakındıkları imajlarını bakarsınız bir ödlek anlarında, bir şaşkınlık sırasında, kuru sıkı bir tehdit karşısında bir anda yok ediverirler.

Buna bir imaj intiharı da diyebilirsiniz.

Böyle bir intihar örneğine son günlerde hep tanık olduk.

Adı geçen politikacı imajından düştü, bir bakanlığa bindi.

Bazıları da vardır, ne ödlek, ne de şaşkın olmadıkları halde kusurlarını göremez, kabul edemez, bir gerilimden kendilerini bir türlü kurtaramaz, zincirleme gaflarla karşı tarafın ekmeğine kat kat yağ sürerler.

Böylece yarattıkları umut verici imajı bulandırırlar.

İnsanın kazara kendi kendini yaralamasına benzeyen bu olaya bir imaj kazası ya da imaj yaralanması diyebiliriz.

Böyle bir örneğe de ne yazık ki son aylarda tanık olduk ve işin kötüsü hâlâ da olmaktayız.

7 Ağustos 1977

"ÇOK GÜZELSİN, GİTME DUR"

Mutluluk nedir? Mutsuzluk nedir? Bu soruların yanıtları adamına, yaşına, çevresine, coğrafi bölgesine, yerine, zamanına hatta gününe, saatine göre değişebiliyor.

Playboy Aclan Bey, Avrupa'ya çıkış kısıtlandığından beri, kendini dünyanın en mutsuz insanlarından biri sayabilir. Jet sosyetesinden Aylin Hanım, Pierre Cardin'e yaptırdığı yeni tuvaletinin bir eşini arkadaşı Fisko Füsun'da görünce kahrından kendi kendini yiyebilir. Hiç gülmeyin. Mutluluğun mutsuzluğun göreceliği, mantık ölçülerine vurulamaz. Bu iki yaratık, bir bakıma belki de borç harç içinde beş nüfuslu ailesini geçindirmeye uğraşan, Tanrının günü beklediği kuyruklarda sıra kendine yaklaşınca sevinen dar gelirli Suduri Beyden daha da mutsuzdurlar. Çünkü birincilerin yaşam çizgisinde beklenmedik bir aksilik olmuştur. Oysa beriki zaten kanıksadığı cefakâr bir yaşamı kabullenmiş, sürdürüp götürmektedir. Mutluluk insanoğlu için muhakkak ki bir gereksinmedir. Sade psikolojik değil, fizyolojik olarak da bir gereksinme. Sağlığı için arada bir sevinmesi, umutlanması gerektir. Bunun için herkes kendi dünyasına, ya-

ratılışına göre, bazı mutluluk tutamakları arar, bulur. Bulamadığı ya da bulup elinden kaçırdığı olunca, kendini mutsuz sayar. Kimi maçta numaralı tribünün en önünde yer bulunca dünyalar onun olur. Kimi Türk parası düşmeden akıl edip on liradan mark satın aldığı için aklı ile övünüp sevinir. Kiminin başbakanlığını, kiminin de terliğinin tekini kaybettiği için hayatı kararır. Kimi mutluluğu attığı golde, aldığı primde, kırdığı rekorda bulur. Kimi verdiği konserle aldığı alkışla mutlu olur. Kimi için mutlu olmak, sağlıklı olmakla başlar, kimi bunun da üstüne bol para ister, şan şeref ister. Kimi nisbetçidir, mutluluğunun derecesini ille dostların haset dolu bakışlarında ölçmeden edemez. Kimi de hain yaratılışlıdır, ille birini mutsuz etmeden mutluluğa varamaz.

Herkesin gönlünde bir aslan yattığı gibi yine, herkesin kafasında olmayı kuruntuladığı bir kişilik vardır. Belli örneklere özenir insan. Bunlara yaklaştığını sandığı zaman mutlu, ondan uzaklaştığı zaman da mutsuz olur. "Ben biriyim" diye önce kendini, sonra da çevresini kandırmak zorunluğunu duyar. Kendini kandıramasa bile çevresini kandırmaya çalışır. Hasılı herkesin kendine özgü bir mutluluk kavramı vardır.

"Sizce mutluluk nedir?" diye soran bir anketi, on beş yıl önce şöyle yanıtlamışım: Mutluluk insanın içini ısıtan, ışıklandıran bir şeydir. "İyi ki yaşıyorum" dedirten şeydir. Kanının iyi dolaştığını, kalbinin gümbür gümbür attığını, yoğun ola-

rak yaşadığını hissettiren şeydir. Mesela, bir temmuz öğlesi dalgalanan başak tarlaları, yağmurdan sonra taze çimenlerin kokusu, üstünde çiğ damlası ile sabaha bakan bir gonca. Mutluluk desti kokan bir bardak sudur. Bir kadının güneşten yanmış kolunun üstündeki altın sarısı ayva tüyleri... Sonra gök kubbe, yıldızlar, sahilin hışırtısı. Bir çocuğun sevinci. Bir yaşlının gülüşü. Mutluluk, mesela, özgürlüktür. Özlü bir şey okuyup yüce insanlarla bir ortaklık kurmaktır. Mesela, gelişmektir, oluşmaktır, sevişmektir. Ağır ağır bir dağa tırmanıp yükseldikçe, bir vakitler bir şey sanılmış tepeciklerin arkasındaki boşluğu farketmektir. Daha ne diyeyim, mutluluk gecenin ucundaki ilk maviliği, bir vapur güvertesinden seyretmektir. Mutluluk Bach dinleyebilmektir.

Belki aynı soru bana bugün yöneltilse yanıtım aynı olmayacaktı. O çağımda mutlu olmak için, demek, bazı gerekçeler gerekli imiş. Çamurlu bir yolda taştan taşa atlayarak giden bir yolcu gibi, böyle mutluluk adacıklarına bel bağlarmışım. Şimdi artık olgun yaşta, yol oldukça kısalınca insan bulduğunla yetinmek, mihneti kendine zevk edinmek, her şeyden iyi kötü bir mutluluk ya da mutluluk ersatzı çıkarmak hünerine yaklaşıyor.

Ve anlıyor ki, mutlu olmak mutluluğa elverişli ruhsal bir durum sahibi olmaktan başka bir şey değildir. Bu eğilim, istenince edinilebilir. Bu eğilimi bir kere yerleştirince her şeyin bir mutlu yanını mıknatıs gibi bulur çıkarırsınız. Bu çeşit

bir mutluluğa açık ruhsal durum benimsenince mutluluk sürekli olur. Belki iddialı değil, alçakgönüllü her fırsat bile böyle bir zeminde hemen yeşerir. Aslında en arı mutluluk hiçbir dış neden yokken duyulan mutluluktur.

Böyle bir mutluluk, insanın hücrelerine sinen güftesiz bir şarkıya benzer. Ama yine de eksiktir.

Televizyonda gördüğümüz Kung-Fu figürü, Uzakdoğu bilgeliğinin ürünü, böyle alçakgönüllü ama sürekli bir dengenin örneğidir. Bir lokma bir hırka ile yetinen, bağıntısız, bağlantısız tek başına yaşayan, durmadan yer değiştiren, çeşitli insanlara sevecen gözlerle bakan, düşmanlarına ve kötü kişilere kin tutmadan karşı koyan, onlarla kan dökmeden savaşan, sonra da iyiliğine karşılık beklemeden başka bir köye, başka bir çevreye doğru uzaklaşan bir ermiş. Ne var ki, Kung-Fu'nun hocasından öğrenip benimsediği bu bireysel mutluluk ne kadar yüce, ne kadar zor edinilmiş olursa olsun, yine de eksiktir.

Amerika'nın hoyrat tüketim toplumunda elbet yüzyılların imbiğinden geçmiş bu Uzakdoğu bilgeliği figürünün çarpıcı ve düşündürücü bir niteliği vardır. Elbet kafa ve vücut yeteneklerinin tam bir uyum içinde birleştiği bu genç ermiş yepyeni çeşnide bir jön tipi yaratmaktadır. Ama, onun bireysel mutluluğu da her bireysel şey gibi biraz lükstür. Alçakgönüllülüğüne, sevecenliğine karşın, yine de içe dönük ve bencildir.

Mutluluk önerileri içinde galiba en iyi reçeteyi yazan Goethe olmuş. Hep bilirsiniz. Mep-

histo ile bahse tutuşan Faust, şeytanın bütün tuzaklarına karşı koymayı bilmiştir. Sırasıyla bilimin, şehvetin, güzelliğin, egemenliğin verebileceği zevkleri ölçüsüz bir şekilde tatmış ama hiçbirine *"Çok güzelsin, gitme dur"* dememekte direnmiş olan Faust, yaşamının sonunda, oluşmasının son doruğunda, insan sevgisinde karar kılmıştır. Bireysel mutlulukların hepsine sırt çevirebilmesine karşın, özverici mutluluk karşısında kendini tatmin eden biricik mutluluğu bulup, *"Çok güzelsin, gitme dur"* diye haykırmaktan kendini alamamıştır. Söz konusu an bir *bataklığın kurutulmasına,* böylece *milyonlarca insana sağlıkları için, hür ve faal yaşamaları için yeni alanlar kazandırma işine* önayak olduğu andır. Kendini topluma adadığı ve bunun için somut bir eyleme geçtiği andır.

Faust'un örneğine kulak ve gönül verelim. Hele geri kalmış bir ülkede o kadar çok kurutulacak bataklık var ki. Böyle bir ülkede Playboy Aclan Beyin, jet sosyetesinden Aylin Hanımın mutluluk müsveddeleri ve de hatta Kung-Fu'nun, bilgesel de olsa, bireysel mutlulukları özenilecek örnekler olamaz.

"Çok güzelsin, gitme dur" lafını kardeşçe bir çabanın temel harcına katmak hem çok güzel, hem de zor. Marifet zoru seçmek. Yoksa her önüne çıkana, *"Çok güzelsin, gitme dur"* demek değil.

5 Mart 1978

YOKLUĞUNU KULLANMAK

Televizyonda "General De Gaulle'ün Anıları" dizisini izliyor musunuz? Gerçekten izlenmeye değer. Bir kere kapsadığı yoğun olaylar bakımından değer. Sonra bu olaylar ve dost-düşman çeşitli insanlar ortasında, bükülmeyen bir iradenin, bir fanatik inancın açısını yansıtması bakımından değer. Dünya görüşünü kabullenelim ya da ona karşı olalım, şunu hep teslim etmek zorundayız ki, De Gaulle yirminci yüzyılın en büyük liderlerinden biri idi. Hiç umut yok görünürken bir direniş hareketinin başına geçti. Sade Fransa'nın ters talihi ile değil, işbirlikçi yurttaşları ile, hatta müttefiklerin çıkardığı türlü engellerle boğuştu. Sonunda Paris'e galip bir komutan ve Fransa'nın kurtarıcısı olarak girdi. Başında büyüleyici bir saygınlık aylası olduğu halde, yurdunun yazgısını daha sonra devlet adamı olarak da çizmeye çalıştı. Kısacası, De Gaulle, tarihin kendi çizgisini gerçekleştirmek için kullandığı büyük insanlardan biriydi.

Saint-Cyr Yüksek Askerlik Okulu'nun en parlak öğrencisi, ordunun en gözde subayı olarak yaşamını sürdürürken Fransa ve dünya onun günün birinde ne işlere karışacağını elbet kestire-

mezdi. Kamuoyu De Gaulle adını yanılmıyorsam, ilk defa bu genç generalin motorize kıtaların önemi hakkındaki vukuflu ve inançlı bir çıkışı dolayısıyla öğrendi. Mükemmel işleyen beyni, çelik iradesi, katıksız yurtseverliği, gerçekçi yüzyılımıza biraz aykırı gelen romantik mistisizmi ve köklü grandeur (yücelik) ve dignite (onur duygusu), sanki onu Hür Fransa Hareketi'nin şefi olarak hazırlamış gibiydi. De Gaulle sade askeri bir deha da değildi. Pascal'ın ünlü "Esprit de Geometrie"si ile "Esprit de Finesse"ini, keskin mantıkla ruh inceliğini, çok iyi kaynaştırmış değme bir aydındı. Yayımlanan "Anılar" kitabı ne kadar güçlü ve üslup sahibi bir yazar olduğunu belgeler zaten. Ben onun geniş kültürüne ve viyolonseli andıran sesi ile dinleyicileri nasıl kavradığına Galatasaray Lisesi'ndeki tarihi konuşmasında tanık olmuştum. De Gaulle Türk-Fransız kültür ilişkilerinden söz ederken Osmanlı uygarlığının bize öyle görkemli bir tablosunu çizdi ki, hayran olduk. Bu büyük zekânın gereğinde eline aldığı her soruna nasıl derinlemesine girdiği belli oluyordu.

1968 Mayısı öğrenci başkaldırısı ülkeyi tehdit eden genel bir ayaklanışa dönüşürken De Gaulle, siklotimik ruh yapısı gereği, işi önce hiç ciddiye almaz, ama yavaş yavaş büyük öfke krizlerinden karamsar çöküntülere kadar çeşitli tepki aşamalarından geçer. Hele bir zamanlar onu alkışlayan burjuvaların şimdi ona karşı çıkan göstericileri tutmaları onda büyük düş kırıklığı,

düş kırıklığı da ne kelime, büyük bir tiksinti yaratmıştır. İri ayaklarının altında yerin kaydığını hisseder. Kaidesinden indirilmiş bir anıt enkazı gibidir. "Ne halleri varsa görsünler. Meheldir bunlara" alınganlığı ile "Sokağı sokakta yenmek gerek" kararlılığı arasında ne yapacağını bilemez. Egemen olamadığı bir durum karşısındadır.

De Gaulle, damadı General De Boissier'yi çağırtır. "Bir karışıklık halinde ordunun tutumu ne olacaktır?" diye sorar. De Boissier, "Ordu da durumdan hoşnut değil. Gerilim içindeyiz. Hazırız" der. "Sadece 7 Tümenin komutanı olarak değil, bütün komutan arkadaşlarım adına da, bütün tümen komutanı arkadaşlarım ve 1. Ordu Komutanı General Hublot adına da vaadedebilirim ki ordu, devlet düzenini iç ve dış müdahalelere karşı yerine getirecektir." De Gaulle ayağa kalkar, damadının elini sıkar.

– Şimdi ben Almanya'daki Fransız kuvvetleri komutanı Massu ile buluşmaya gidiyorum. Bakalım o da Ren'in bu kıyısındaki ordumuz gibi mi düşünüyor? Ben Alsace'a uçacağım, siz Massu'nün Strasbourg dolayındaki Saint Odile manastırına gelmesini sağlayın.

– Ya Massu gelemeyecek durumda ise, ya ben onu bulamazsam ya da hava durumu telefon konuşmasını engellerse? De Gaulle'ün kararı kesindir.

– O taktirde yurtdışına çıkmanın bütün sakıncalarını göze alır, helikopterle ben bizzat Baden Baden'e Massu'ye giderim. Ben sağ kaldıkça neredeysem devlet de oradadır.

De Gaulle bundan sonra damadına, "Bu planımdan kimseye, ama kimseye bahsetmeyeceksin" diye emreder. "Bütün Fransızları, hükümet de dahil, merakta, şüphede, boşlukta bırakacağım. Paris'ten ayrılıyorum. Çünkü isyancılar Bastille'den kalkıp Saint Lazare garına kadar uzanan bir yürüyüş yapacaklar. Bu yürüyüş Elysée sarayında da bitebilir. Gidiyorum. Boş bir saray zaptedilmez. Ben olmayınca muhafızlar ateş açmak zorunda kalmaz. Benim kişisel savunmam için kan akmamalıdır."

De Gaulle'ün iz bırakmadan kayboluşu, Fransa'yı, hükümeti şaşkına döndürür. Kurnaz devlet adamının istediği şok etkisini yapmıştır. Bunlar oladururken De Gaulle helikopteri ile Alsace yolundadır. De Boissier, Massu ile kontakt kuramadığını havadaki generale bildirir. De Gaulle, helikopterine Baden Baden'e emrini verir. Massu (gökten düşen) generali hayretle karşılar. Aralarında ne konuştukları bugüne dek Massu tarafından açıklanmamıştır. Ama General De Gaulle'ün çok karamsar göründüğü, Fransızların artık kendisini istemediğinden yakındığı, isyancıların iktidarı alacakları şeklinde konuştuğu, Massu'nün ise, "Siz bize böyle alıştırmadınız generalim. Böyle bir durumda elimiz kolumuz bağlı kalamayız" dediği bilinmektedir.

Bazı yorumcular Da Gaulle'ün karşısındakinin ağzını aramak, gerçek düşüncesini öğrenmek için böyle karamsar görünme yolunu tuttuğunu savunuyorlar. Bazı yorumcular ise De Gaulle'ün Baden Baden'deki Fransız karargâhına

inerken gerçekten bitkin ve büyük bir ruhi çöküntü içinde olduğunu, ancak, soğukkanlı Massu'nün enerjik tutumu karşısında o eski ünlü yürekliliğini kazandığını ileri sürüyorlar. İki komutan arasında o gün gizli bir anlaşma yapıldığı söylentisi çıkmıştı. De Gaulle bu konuda da en küçük bir imada bulunmamıştır. Massu de bugüne kadar susmuştur. Ama şurası muhakkak ki, ortadan bir süre kaybolmakla De Gaulle istediği gerilimi sağlamış, yokluğu ile herkesi ilgilendirmiş ve Paris'e dönüşünden bir gün sonra bir milyon taraftarı ile Champs Elysée'de muazzam bir karşı miting yaptırarak askeri harekâta gerek kalmadan iktidarda kalmayı becermişti.

De Gaulle, başvurduğu bu olağanüstü tabiyede varlığını değil "yok"luğunu koz olarak kullanmıştır. Ozan Fazıl Hüsnü Dağlarca bir şiirinde ne der:

Ben olmasam da yokluğum var.

Televizyondaki dizisi dolayısıyla General De Gaulle'ün belli bir güncellik kazanmasından yararlanarak naklettiğimiz bu tarihi epizod Fransız seçimleri arifesinde ayrı bir anlam da taşıyor. İktidar kavgasında şimdi hangi babayiğit böyle yirmi dört saatlik bir kayboluş rizikosunu göze alabilir? Alsa da ne elde edebilir? Efsanelere dayanan şefler bazen bunları güzel kullanmasını biliyorlar. Dayanmayanlar da daha güçlü şeylere, örneğin toplumsal gerçeklere dayanmak zorunluğu duyuyorlar.

12 Mart 1978

ÇOCUK GİBİ GÜLEBİLMEK

Sirk palyaçolarını sever misiniz? Ben pek severim. En saf, en katıksız güldürüyü onlarda bulurum. Palyaçolar sevinçlerinde de, acılarında da, abartılıdırlar. Tıpkı çocuklara benzerler. Onlar gibi coşkuludurlar. İyimserdirler. Mutluluğa, neşeye teşnedirler. En çok da çocuklarla anlaşırlar. Onların dalga uzunluğuna seslenirler. Hem onların, hem de büyüklerin çocuk kalmış yanlarına. Büyüklerin de onları çocuklar kadar sevişi işte içlerinde unutulmuş, toplumun, uygarlığın, her günkü yaşamın hay huyu içinde körlenmiş bir yanlarını, çocukluklarını, çocukluk sevinç ve anılarını tazelemelerindendir. Sirkin ölüm tehlikeleri ile dolu ip cambazlığı numaraları, vahşi aslan böğürtüleri arasında artan gerilimini bir - iki dakikalık güldürüleri ile yumuşatırlar. Ciddiliğin ortasında hafifliktirler. Protokolun ortasında yaramazlıktırlar.

Bir Japon atasözü, "Sadelik en sonra elde edilen aşamadır" der. Tıpkı onun gibi, palyaçoluk da güldürü sanatının en zor bir gradosudur. Benim diyen babayiğit palyaço olamaz. Grock adı ile ün yapan ünlü palyaço Dr. Adrian Wet-

tah bir felsefe doktoru idi. Her palyaçonun elbet ille felsefe doktoru olması gerekmez ama, tam anlamıyla çocuk safiyetine bürünebilmek için kendisi ile yaman bir savaşım vermiş olması zorunludur. Palyaço, yaşamın sorunlarını çocuksu bir saflık planına indirgemek, bunu da kabil olduğu kadar lafsız, yahut az lafla, ukalalığa kaçmadan yansıtmak durumundadır. Bu zorunluk elbet olgunluk ister. Ayrıca, tabii, büyük yetenek ister. Sempati ister. Akrobasiye yakın çok çevik bir atlet olmakla mümkündür.

Bundan ötürüdür ki palyaçoluk mesleğinin ünlü isimleri gün geçtikçe azalmaya başlamıştır. Charlie Chaplin –ki başta bir mim ustası idi–, yüzü hiç gülmeyen Buster Keaton –ki sinemadan önce palyaçolukta ün yapmıştı–, Fratellini kardeşler –ki palyaçoluğun çağrışımı olmuşlardır–, Charlie Rivel –ki bütün Avrupa'yı hep bu palyaçoluk dalında kırıp geçirmişti– ve Oleg Popow –ki Rusya'nın bu daldaki en ünlü ustasıdır–, henüz aşılamamışlardır. Hatta kenarlarına bile ulaşılamamıştır. Seksen bir yaşında olan Charlie Rivel geçende çekildiği emeklilik hayatından bıkıp bir turneye çıktı. Gördüğü olağanüstü ilgi karşısında turnesini uzattı. Bir gazeteye verdiği demecini okudum. Bir buçuk metre boyundaki bu büyük usta bakın ne diyor. "Bu sanata üç yaşımda başladım. Yedi yaşımda kararımı vermiştim. Palyaço olacağım. Bana sorsalardı, hatta yine de sorsalar, kral mı olmak istersin, bakan mı olmak istersin, bilgin mi olmak ister-

sin? Cevabım hep aynıdır, 'Bırakın palyaço olayım. İnsanlar Leoncavalo'nun Bajazzo'sundan bu yana palyaçonun güleryüzü ardında ille hüzünlü bir yazgı kurmaktan hoşlanmışlardır. Bunun aslı astarı yoktur. Palyaçolar dünyanın en mutlu insanlarıdır. Neşe üretirler. Her an çocuk olurlar, çocukları örnek alırlar. Jestleri ile, esprileri ile her yer ve herkes için geçerli, en basite indirgenmiş bir güldürü yaratırlar. Mutluyum ki hâlâ insanları çocuklar gibi güldürebiliyorum. Arada geçirdiğim emeklilik yılları âdeta bir karabasan oldu benim için. Seksen bir yaşında da olsa çalışmak insanı zinde tutuyor."

Evet böyle diyor bu büyük çocuk. Gazetedeki resmi, Charlie Rivel'i kızı ve kızı yaşındaki yaşam arkadaşı arasında gösteriyor. 50 yıl mutlu yaşadığı eşinin ölümünden sonra onun yanından ayrılmayan bu Münihli bayan, Charlie'nin özel yaşamında da bir çocuktan farksız olduğunu söylüyor. Charlie kendinden sonra iyi palyaçolar yetişmediğinden yakınıyor. "Çünkü hepsi kalpleriyle oynayacak yerde kafaları ile oynuyorlar" diyor. Hakkı var. Önce kafa ile hazırlanmak, sonra hepsini unutup kalbini ortaya koymak. Palyaçoluğun büyük sırrı bu. Bir de seyirciden daha kurnaz olmamaya çalışmak. Acınacak bir saflık içinde seyirciye bir acıma fırsatı vermek ve böylece onda bir üstünlük duygusu yaratmak. Aslında acınacak olanlar, bence bu sözümona üstünlük duygusuna kapılan seyirciler. Çünkü palyaço, zavallılığını bilen bir zavallı. Öbürküler onu da bilmiyorlar.

Palyaçolar ermişlik gibi bir şey bence. Sirk tarihinde, Antoietto adında bir katilin polisten saklanmak için bir sirke girip on yıl boyu palyaço olarak çalıştığı yazılıdır. Polisler, onu on yıl sonra yakaladıkları zaman, eminim, Antoietto'yu bambaşka bir adam olmuş, eski suçlarından kendini arındırmış olarak bulmuşlardır. Sadeliğe, alçakgönüllülüğe, zavallılığa, en küçük şeyden aşırı sevinç ve mutluluk duyabilmeye alışkın bir insana ihtiras mikropları işler mi? Bir başka palyaço da bir gazetecinin neden oturup palyaçoluk sanatı üzerine bir kitap yazmıyorsunuz sorusunu şöyle yanıtlamıştı:

– Oturdum ve yazdım. Ama aksiliğe bakın ki makineye kâğıt koymayı unutmuşum. Koca şaheser boşa gitti. Bir daha hiç kimse o kadar güzel bir kitap yazamayacak.

Palyaçoluğun kafadan kafaya değil, daha çok kalpten kalbe giden bir sanat olduğu bundan güzel anlatılabilir mi?

İnsanların palyaçolara gereksinmeleri büyük. İnsanların gülmeye ama ukalaca, zekice olduğu kadar, hiç gerekçesiz, çocuksu gülmelere de gereksinmesi var. Palyaço nasıl kendi kişiliğini birkaç saat için bırakıp karşımıza bir çocuk safiyeti ile çıkabiliyorsa, bizim de zaman zaman makamımızı, mevkimizi, kasıklığımızı, toplumun bize giydirdiği kişilik elbisemizi, soyunup kendi kendimize kuruntuladığımız imajımızı bir an için unutup, hiç düzmecesiz, gıllığışsız, çırılçıplak, en

saf benliğimizle onun esprilerine can-ü gönülden gülebilmemiz bulunmayacak bir nimettir.

Abdülhamid böyle gülemezdi, Mussolini ve Hitler böyle gülemezlerdi. Diktatörler, gaddarlar, işkilliler böyle gülemezler. Böylesi saf ve katıksız gülüş, yeni baştan öğrenilmek gerek. Hem çocukluğumuzla birlikte en temiz katımıza iniş bakımından, hem günün tortularından arada bir çıkıp ruhumuzu arımak bakımından.

Böyle gülende altın bir kalp vardır. Bir saat için olsa bile.

19 Mart 1978

DOĞAYA DOĞRU

Yer, altından kaymaya başlayınca, insan kendine yeni tutamaklar arar. Tüketim toplumunun çıkmazı karşısında da yeni çıkış yolları aranıyor, öneriliyor. Bunlardan biri de doğaya dönüş akımı. Ekolojinin ışığında yeryüzündeki yaşam şeklimizi yeni baştan düzenleme çabaları aldı yürüdü. Ekolojistler son Fransız seçimlerinde politika alanında da seslerini duyurur, ağırlıklarını koyar oldular. Yeşiller adını alan doğaya dönüşçüler yeni bir doğa, yeni bir insan, yeni bir doğa -insan ilişkisinin yolunda sağlam, tutarlı ve aydınlık düşünceler oluşturuyorlar.

Söyledikleri aşağı yukarı şu: Eski dünya düzeni, çıkar düzenine dayandığı ve insan yaşamını, insan kuşaklarının geleceğini hesaba katmadığı için, yıkılmaya mahkûmdu. Nitekim yıkılıyor. Petrol şeyhlerinin eski tutumlarından farklı inatları o görkemli sanılan Batı endüstrisinin enerjisiz kalınca ne kadar zavallılaştığını ortaya koydu. Bu endüstri ülkeleri, göz kamaştırıcı zenginliklerini, Üçüncü Dünya ülkelerinin hammaddelerini yağma ederek sağlamışlardı. Silah yarışmasından sağlamışlardı. Teknik gelişmenin

avantajından yararlanıp sağlamışlardı. Dünyayı bir tüketim çılgınlığına itip ceplerini doldurmuşlardı. Araçlarının hepsi bencil ve çıkarcı idi. Bir gün bunların acısı çıkacaktı. Batı ülkelerinin içine düştüğü bunalım bunun sonucudur. Ekolojistler, ağır sanayie öncelik tanıyan, atom programları geliştiren, vurucu kuvvete dayanan, ziraatı bile sanayiin emrinde çalıştıran bu düzenin bunalımını beceriksiz bir pehlivanın kendi kendini tuşa getirmesi gibi görüyorlar. Çevresini günün birinde yaşanamayacak kadar kirleten, havasını zehirleyen, denizlerini pisleten, dünya hammaddelerini mutlu bir azınlığın tekeline vermeye çalışan, insanoğlunu robotlaştırıp küçülten, suni zorlamalarla, yarattığı taleplerle aşırı bir tüketim ihtirası yaratan bu budalaca gidiş karşısında uyarılar bile etkisiz kalıyor. İngiliz biyoloji bilgini Julian Huxley'in, Batı tüketim toplumunun bir kuşak boyu içinde biyolojik bir ölüme mahkûm olduğunu, Fransız deniz araştırıcısı Jacques Cousteau'nun Akdeniz'in yirmi yıl sonra kullanılmaz hale geleceğini söylemesi adi bir banka soygunundan öte bir tepki dahi yaratamıyor. Ekolojistler bu durum karşısında Batı endüstri toplumunun kurtarılmasını değil, onun önüne geçilmez çöküşünden sonra kurulacak yeni düzenin hazırlanışı için çalışmayı daha sağlıklı bir yol buluyorlar. Onlar insanın kendini kurtaracağı inancından hareket ederek doludizgin bilinçsiz gidişin yerini insanın hizmetinde, insanlar tarafından kontrol edilen, daha sağlam, daha kozmik, daha doğaya saygılı bir düzenin

alacağı inancındalar. Bir düzen ki, bencil ve hesapsız ilkelere dayanmayacak, bir düzen ki, her şeyden önce insana değer verecek, âdil, tekelsiz, sömürüsüz, yağmasız olacak, kimse kimsenin ensesinde boza pişirmeyecek, doğa barbarca, düşüncesizce talan edilmeyecek, çöken yapıları ayakta tutmak için sağ ve sol faşizme gereksinme duymayacak. Ekoloji demek yalnız küçük kuşları, hain avcılardan korumak demek değil elbet. Ekoloji, evreni tümü ile kavramak demek bir bakıma. İnsanoğlunu evrenin biricik yaratığı sanmaktan vazgeçmek. Evrenin daha geniş, daha büyük, daha karmaşık, daha güzel olduğunun farkına varmak.

Ekolojistler mesajlarını sade teorik bir şekilde ortaya atmakla yetinmiyorlar. Bu yeni yaşam üslubunu şimdiden uygulamak için somut eylemlere geçiyorlar. Kırsal bölgelere göçüyorlar. Büyük kentlerin, dolayısıyla tüketime kışkırtılmış kentlilerin çılgın gidişinden sıyrılıp köylerde, kıyılarda, dağlarda yerleşiyorlar. Voltaire'in salık verdiği gibi, her biri kendi küçük bahçesini ekiyor, kendi üretime geçiyor. Toprağı bir araç olarak değil, sevecenlikle, sevmekle işe başlıyor. Okşarcasına, sarılıp öpercesine. Önce kendi küçük çevresinde havanın, suyun kirlenmesine karşı önlemler alıyor. Kentlerde yozlaşmış hatta düşmanlığa dönüşmüş olan komşuluk ilişkilerine yeniden insanca bir sıcaklık getirmenin yolunu buluyor. Kırsal bölgelerde doğanın her cins bitkisi ve hayvanı ile, onları da sayarak severek on-

larla yaşamaya başlıyor. Hayvan çeşitlerinin yokolmasına karşı koyuyor. Kırsal bölgede enerji savurganlığı yok. Sinir sistemini yıpratan, insanları farkına varmadan deli eden gürültü yok. Hileli gıda maddeleri yok. Kentlerin beton hastalığı yok. Onun yerini toprağın, tahtanın sıcaklığı alıyor. Kentteki insanların doludizgin gidişlerini belli bir uzaklıktan seyredince insan neyi yanlış, neyi doğru yaptığının farkına daha iyi varıyor. Örneğin beyin yıkayan televizyonu ya hiç dinlemiyor ya da dinlese de, onun her dediğini teslimiyetle kabul eden bir robot gibi dinlemiyor. Politik partilerin tekelci görüşlerinin etkisinden daha kolay sıyrılıyor. Üçüncü Dünya ülkelerinin yazgısına daha yakınlık duyuyor. Motor saltanatı, kent yollarını tıkayan otomobil hastalığı buralarda yok. Bisiklet, ekolojistlerin simgesi olmuş. Başdöndürücü hız içinde doğanın, güneşin tadına varamama alışkanlığından insan ancak yaya yürürken ya da bisiklette giderken kurtulabilir. Acele ki, insan yaşamını iki başından yiyen bir başka sinsi âfettir, burada yerini an'ı değerlendiren bir huzura bırakıyor. Ne için çalıştığını unutacak kadar çalışmaya boğulmuş insan, ancak doğada kendine geliyor, biraz da dünyada yaşamak diye bir şeyin var olduğunu hatırlıyor. Bugünün, şimdinin, şu yaşayan küçük anın, küçük ama sağlıklı mutluluğunu tadıyor. Batı dünyasında insanın kendi kendisiyle başbaşa kalma fırsatı bulamayışının onlardaki insanlık yanını nasıl azalttığını bilenler bu nimetin değerini daha iyi anlayacaklardır. Her akımın olduğu gibi ekolo-

jistlerin de sloganları var. Örneğin "Toprağı şefkatle seviniz" bunlardan biri. Bir de bütün ekolojist akımın özünü yansıttığı için daha yaygın olan başka bir slogan var. Dr. Schumacher'in ortaya attığı bu slogan şöyle: "Small is beautiful Küçük olan güzeldir." Büyüklük ihtirasından, yağmacılıktan, kof gösterişten kaçıp alçakgönüllü ama özlü, güncel ama yoğun, küçük mutlulukların bilincine varmak. Bunu becerebilmek insanı nice budalaca ihtiraslardan, hatalardan korur. İnsana, başıbozuk bir düzenin emrinde bir kul olmaktan çıkabildiğini, arada bir kendi olabildiğini, bir kelime ile var oluduğunu gösterir, güvenç verir. Övünç verir.

Altı yıldır ekolojist akımının her faaliyeti ile ilgileniyorum. Yayınlarını izliyorum. Yaratılışıma çok uyan yanları var. Bazı düşüncelerine ise uyamıyorum. Ama bir doğa seven olarak, yaşamda unutulan, ihmal edilen doğaya en saygın yeri veren, her akıma olduğu gibi, bu akıma saygım büyük. Dr. Schumacher'in sloganını çok seviyorum. Ama ekolojistler kendilerine bir de amblem arasalardı onlara şöyle bir önerim olacaktı: Bir fabrika bacasına sarılan bir sarmaşık. Bunu ben bulmadım. Beş yıl önce Salzburg'la Bad Gastein arası trenyolu üzerinde eski bir fabrikanın önünden geçerken gördüm. Kırmızı tuğladan fabrika bacasını zamanla yemyeşil bir sarmaşık yukarı kadar şehvetle, sevecenlikle kucaklamıştı. Doğanın endüstriye zaferi gibi aldım o görüntüyü. Zaferi demeyelim de doğa-

nın kendini hatırlatması diyelim. Ben de varım demesi. O bacayı ve sarmaşığı bakın yıllardır unutmadım.

İnsanlığın mutsuzluğunun bir nedeni de, galiba, daldığı kesmekeş içinde doğayı az çok unutmasından geliyor.

26 Mart 1978

YİNE DOĞAYA DOĞRU

Büyük kentlerin çılgın gidişine kapılıp doğadan koptukça kopan insanoğlu şu yaz aylarında bir haftalık, iki haftalık bir tatil olanağı yakaladığı anda, aklı sıra bu eksiğini biraz olsun doldurmaya çalışıyor.

İki haftalık tatil neye yarar? Alınan tatiller bazen günlük yaşamdan da yorucu oluyor. Tatillerden sonra dinlenmek için yeniden bir iki hafta tatil gerekiyor.

Oysa tatil insanı doğaya açmalı. Onu kökenindeki doğallıktan uzaklaştıran etkenlerden sıyırmalı. Doğa ile, bitkilerle, hayvanlarla, toprakla, dağla, ormanla, denizle, gölle haşır neşir olup kendini bulmaya çalışmalı.

Yaşamı kırsal bölgelerde geçen ya da kentlerden usanıp giderayak yaşamının son döneminde ufak kasabalara yerleşen insanlara gıpta ediyorum.

Bence en sağlam, en dört başı mamur, en kozmik denge böyle miniskül bir yaşamın küçük anlarında saklı yatıyor. Aylarca önce bu sütunlarda yazdığım "Doğaya Doğru" adlı bir yazım, başta çok sevdiğim ormancı dostlarım olmak

üzere, birçok doğa dostunun bana olan sevgilerini katmerleştirdi. Bundan çok sevinçliyim. Hatta ekolojinin Türkiye'deki bayraktarlığını benim yapmamı isteyen hiç haketmediğim bu teveccühlerini bana ağızdan ya da mektupla ileten okuyucularım da çok oldu. Terkedilmiş bir fabrika bacasına sarılan sarmaşık amblemimi dışardaki ekolojist dostlar da beğenip kutladılar. Ama ben bütün bunları Türkiye'de bir yeşilciler akımını başlatmak için yeterli bulmuyorum. Yeni bir düşünüşün ufkunu açmak için elebaşılık etmekten hoşlanmamama karşın, kendi kişiliğimin bugün henüz böyle bir elebaşılığa yatkın olmadığını görebilecek kadar da gerçekçiyim. Yukarda, yaşamı kırsal bölgelerde, doğa içinde geçen ya da giderayak kendilerine yerleştikleri bir kasabada yeni bir dönem açan dostlara gıpta ettiğimi söyledim.

Gıpta bir acz ifadesidir. Güçlü insan gıpta etmez, gıpta ettiği şeylere varmak için olanak yaratır. O gıpta ettiğim dostlarım, kentlerdeki yaşamlarının anlamsızlığının farkına varıp günün birinde cesur bir karar alabildiler. Tek olanlar yalnız bir lokomotifin manevra rahatlığı ile bu kararı biraz daha kolay, başka insanlardan sorumlu olanlarsa daha güç alabildiler. Emekli olmak, zaten resmen bir şeylerden kopmuş olmak da bu kararları kolaylaştıran öğeler oldu. Bense henüz büyük kentin içinde kalmak zorundayım.

Ben henüz büyük kentin yazın egzoz, kışın kalorifer dumanı kokan havasından, lağım koku-

lu kıyılarından, trafik sıkışıklığı içindeki sokaklarından, büyük kentin hepsi birbirinden hırçın, yırtıcı, hırslı, sabırsız, hoyrat insanlarından kopamayacak durumda olduğum için –olsa olsa– platonik, nostaljik ya da romantik bir ekolojistlik taslayabilirim.

İnsan kendi yaşamı, kendi kişiliği, kendi özverisi ile bir örnek teşkil edemezse bir işin başı olmaya kalkmamalı. Hele ekoloji gibi bir akımın savunusunu yapacaksa bunu kentlerden değil, kırlardan yapmalı. Sade felsefesi ile yetinmeyip pratiğine de yönelmeli. Kişisel deneylerinin ışığından konuşabilmeli. Büyük kentin çılgınca ve tutarsız yaşamından bezmek kolaydır. Doğada kendine kurtuluş olanakları bulmak da çekici gelebilir. Ama ekolojist olmak için bu, sadece bir başlangıçtır. Asıl zor olan bundan sonrasıdır. Büyük kente ve oradaki ilişkilerinize bir son vermek kararını alacak yüreklilik ve bunda direnecek irade ister. Bu da yetmez, ayrıca bu kararı uygulamak ister. Yani bir kırsal bölge seçip, oraya gidip yerleşmek, uyuşmak ve yaşamak gerekir. En zor aşama da bu sonuncusudur. Bunlar olmayacak şeyler değildir ama zordur. Bu zorluğu başından bilmekte yarar vardır. Aksi halde her romantik özlem gibi çabucak düş kırıklığına dönüşebilir.

Ben gireceğim işlere uzun boylu ölçüp biçip girmeyi sevdiğim için bu aşamada olmadığımın da bilincindeyim. Haddimi biliyorum. İlk olarak

1962'de Genar'da başlattığım, ondan sonra da üç genç arkadaşımla 1969'da yerleştirdiğim şu küçük Kabare Tiyatrosu için bile 1955 yılından başlayarak, kendi kendime defterler dolusu ön hazırlıklar, tasarılar, çalışmalar yapmıştım. Ekoloji gibi bir yaşam yaklaşımını benimseyip onun elebaşılığına kalkmak için, ondan kat kat fazla ciddi hazırlık gerekmez mi? Doğa aşkım yaşamım kadar uzun olmakla birlikte ekoloji ile bilinçli ilgilenişim sekiz yılı geçmiyor. Ben birikimimi artıradurayım, Türkiye'de bu akımı benden çok daha bilimsel olarak kavramış ziraatçılarımız, iktisatçılarımız, sosyologlarımız olsa gerektir. Bu önderliği onların yapması daha doğru olmaz mı? Ben de gücümün yettiğince onlara kalemimle, sütunumla yararlı olmaya çalışırım, şimdilik...

Ama günün birinde büyük kentten büsbütün kopmak, şirin bir kıyı ya da dağ ilçemizde, bugüne kadar olduğu gibi, yine kiracı olarak yerleşmek özlemim gerçekleşebilir. Doğanın içinde dağılıp erimeden önce, henüz sağken, doğa ile övür olup yaşamak özenilecek bir şey olsa gerek. Artık büyük kentlerde bulunmayan huzura, sağlıklı iç dengeye ancak böyle varılabilir belki.

Ölümün bile insanı orada bulması iyi olur.

Çünkü diriler gibi artık ölülere bile rahat yok hoyrat büyük kentlerde...

16 Temmuz 1978

DÖRT EMEKLİ

Albay K. bir yaşam boyu alışkanlıklarını emekliliğinde de sürdürür. Sabahın altısında ayaktadır. Çay suyunu ateşe koyar. Köpeğin kahvaltısını verir. Torunu uyuyakalmışsa onu usulca uyandırır. Yola kor. İlk bardak çayı onunla içer. Gazeteye şöyle bir göz atar. Sade manşetleri okur. Ariz amik okumak için akşama kadar çok vakti olacaktır. Acele etmez. Eşinin uyanmasını bekler. Kahvesini de pekâlâ kendi pişirebilecekken eşinin önüne getirmesini bekler eski bir âdet bozulmasın, diye. Sonra kalkar çarşıya çıkar. Alınacakları bir gece önceden güzel yazısı ile küçük bir karton parçasına yazmıştır. Listenin düzeni de metodik olarak uğranılacak dükkânların sırasına göre ayarlıdır. Albay K.'yi gür beyaz saçları, dik kameti, vakur yürüyüşü ve saçlarının beyazlığı ile tezat teşkil eden kalın siyah kaşları ile gören çarşı esnafı saygı ile selamlarlar. Albay K. bu siyah gür kaşlarının ucunu her zaman biraz havaya doğru burar. Bu da ona başka bir mehabet verir. Öğle yemeğinden sonra hanım, onun ikinci kahvesini getirir. Albay K. dört buçuğa kadar gazeteyi bu sefer ariz amik okur. Beşe doğru iskelenin üstündeki

Eski Muharipler Lokali'ne gider. Albay K.'nin mahalle kahvesine gittiği görülmemiştir. Bunu kendine yakıştırmaz. Eski Muharipler Lokali'nde kendini yine mesleğinin içinde hisseder. Buraya gelenler hep asker emeklileridir. Yani sivil de giyinseler hemen başıbozuk alayından ayrılan insanlar. Emeklilik dönemlerinde bile eski askerlik hiyerarşisini sürdürürler. Yarbay Nurettin (Amasya) Albay K.'yi yine hazırol vaziyetinde selamlar. Albay K. General Şükrü (Ezine)'yi aynı saygı ile ağırlar. Bir arada yurt sorunları konuşulur, her biri ayrı gazeteler okudukları için haberler teati edilir, ahkâm çıkarılır. Eski anılar tazelenir. Hasta arkadaşlar hakkında onları yoklamış bulunan Tabip Albay Sami (Beylerbeyi)'nden bilgi alınır. Ölen varsa cenazesine hep birlikte gidilir. Ordu Pazarı Yönetim Kurulu seçimleri yakınsa kulis yapılır. Günler böyle gelir geçer.

Karayollarında Muhasebe Müdürlüğünden emekli S. Bey emekli olduğundan beri eski alışkanlıklarını bırakmıştır. Tansiyondan gece sık sık çişe kalktığından sabahları oldukça uzun yatar. Çenesi şimdi daha da düşmüştür. Gazetede bir şey okur, yarım saat yorumunu yapar. Televizyonda bir şey görür, spikerin telaffuzundan, anlattığı konunun özüne kadar bir sürü yanlış bulur. Konuşma bahanesi verecek bir şey bulamazsa, bu sefer aklından geçenleri yüksek sesle dışarı vurmaya başlar. Evdekiler onun bu haline alışmışlardır. Fakiri kimse dinlemez. S. Bey kahve müdavimidir. Eskiden tavladan başka

oyun bilmezken, şimdi aşçı iskambili, pişpirik, domino, dama, ne olsa, karşısında kimi bulsa oynar. Kızkardeşi Makbule Hanım, "Ağabey sen gitgide babama benzedin. Tıpkı rahmetli" dediğinden beri bu benzemeyi benimsemiştir. Rahmetli babası Defterdar Muavini Şemsettin Bey gibi enfiyeye bile başlamıştır. Astımı olmasa babası gibi ney üfürmeye bile heves edecektir? Refikası Şayeste Hanım ayak altında dolaşmaması şartıyla bu tatlı belaya sabırla tahammül eder. İşte Karayolları Muhasebe Müdürlüğünden emekli S. Bey'in günleri de böyle geçer.

Büyükelçi F. emekliliğe ilkin kolay adapte olamamıştır. Ama zeki bir insan olduğu ve yaşamı hep çevresinden bir şeyler kapmakla geçtiği için o da kendinden önce emekli olan meslektaşlarından bu konuda çok şeyler kapmıştır. Örneğin Bebek'te bir yalı almış, otuz iki yıllık hizmet süresince topladığı antika eşyaları yerleştirmeye başlamıştır. Emekli büyükelçi görünüm olarak hiç de emekli çağında bir insan izlenimi vermez. Golfu ve tenisi hâlâ bırakmamıştır. Eski bir Boğaz çocuğu olarak iyi yüzer, iyi kürek çeker. Son yıllarda yabancı meslektaşlarından heveslenip yogaya da başlamış ama ters bir hareket yapıp boynunu zedelediği için bırakmak zorunda kalmıştır. Mesleği gereği hangi konuyu kaldırsanız altından çıkar. Üç dakikayı aşmamak şartıyla her konuda konuşabilir. Sabahleyin balkonunda nefes egzersizlerini ihmal etmez.

Kanın bol oksijenle beslenmesi gerek değil

mi? Büyükelçi F. saçlarını siyaha boyar. Yürüyüşe çıkarken Lock x Co.'dan aldığı kasketleri, geceleri Scott x Co.'dan aldığı siyah şapkasını giyer. Geri kalan zamanlarda da açık baş gezer. Eşi N. Hanım, her öğleden sonra arkadaşları ile briç partisine gider. Emekli büyükelçi Le Monde'a, karısı Marie Claire'e abonedir. N. Hanım'ın dünyada en tuttuğu erkek Nureyev'le Yves Montant'dır. F. Bey de buna inat B. B.'yi, Catherine Deneuve'le Farrah Fawcett'i tutar. Şimdi Asya'da bir başkentte büyükelçi olan bir meslektaşının karısı olan ilk karısı ise F.'yi Mc Millan'a benzetirmiş. Eskiden bir başkonsolosun eşi olan şimdiki eşi N. Hanım ise F.'yi daha çok çenesinin çukurluğundan ötürü Gary Grand'ın olgunluk dönemine benzetiyor. N. Hanım F.'ye "Carte Blanche" vermiştir. Gezmesine, tozmasına karışmaz. F. de öyle. İkisi de kıskançlık duvarını aşmışlardır. İkisinin de iştahı yerindedir. Gourmet olmakla övünürler. Sık sık partilere gider, arada onlar da yabancı dostlarına parti verirler. Onların da günleri bu düzeyde, bu düzeylilikte, bu hengâm üzre geçer.

B. Bey'i sorarsanız o yaşça bu anlattıklarımızın hepsinin babası yerinde olduğu halde kendini hiçbir gün emekli hissetmemiştir. Burhan Felek, Muhsin Ertuğrul, Vedat Nedim gibi gençliği hâlâ sürmektedir. Gençlik tenis oynamakta, siyaha boyalı saçlar taşımakta değildir. Gençlik iş görme, yararlı olma aşkındadır. B. Bey gençliğinde cıva gibi bir adamdı. Maiyetindekiler onun çalışma temposuna yetişemezlerdi. Gecesini gündüzünü belediye reisi olduğu şehre verirdi O

şehri uygarlığa, refaha kavuşturdu. Sonra bakan oldu. Bakanlıkta da arı gibi çalıştı. Tam bir Atatürkçü idi. Yani olumsuz şeyleri olumluya çevirmeyi iş edinmişti. Yaş haddi onu kadro dışı bıraktı. Ama şehrine aşkı, Atatürk'e sevgisi azalmadı. Hep bir şeyler yapmak, bir şeyleri uygarca değiştirmek gereksinmesi duyan çalışma ihtirası şimdi onu, seksen şu kadar yaşında yine İzmir'in Yamanlar sırtlarına itti. Körfeze bakan bu çıplak sırtları B. Bey şimdi ormanlamak için yıllardır çalışıyor. Amacı bu ormanlar ortasında sergi, panayır, fuar, Milli Mücadele Müzesi ve kültür park oluşturmak. Türk Kurtuluş Savaşını ve 9 eylül 1922'deki sonucunu simgeleyecek İzmir Kurtuluş Zafer Anıtını Atatürk'ün yüzüncü yılına yetiştirmek için yine gecesini gündüzüne katıyor. Kendinde yaşlılığın en küçük belirtisi yok. Varsa bile bu yoğun kendini veriş içinde onu duyamıyor. İlk fuarı kurduğu zamanki dinamizminden hiçbir şey eksilmemiş, artmış. Yine cıva gibi. Gençler yine ona ayak uyduramıyor, geride kalıyorlar. İşte bu da sözde bir emekli. Ama emekli lafı ondan utansa gerek.

Öbür emekliler gerçeğe uzak olmayan tiplerden çizilmiş hayali kişilerdi. Onun için adlarını tek harflerle belirttik. Son örnek gerçek bir kişidir. Adını vermekte sakınca görmüyorum. Emeklilikten emekliliğe çok farklar var. Yetişmiş insanı az, geri kalmış ülkemizde ne olurdu birkaç Behçet Uz daha olsa idi.

25 Şubat 1979

BİNDİĞİ DALI KESMEK

Her öğreti biraz puslu dostum
Oysa ağaçlar canlı yeşil
Goethe (Faust)

1935 yılında Heidelberg Üniversitesi'ne iktisat öğrenimi için gittiğimde oraya benden önce gelmiş iki Türk öğrenci ile tanışmıştım. Suat Baydur ve Necip Uçok adlarındaki bu iki genç klasik filoloji öğrenimi yapıyorlardı. Ama öbür Türk öğrenciler nedense onları hep "Ormancılar" diye anmakta idiler. Bunun nedeni de bu iki gencin kendi aralarında şimdilik yalnız iki üyesi bulunan bir "Türkiye'yi Ormanlaştırma Derneği" kurmuş olmaları idi. O zaman alay konusu olan bu girişim aslında hiç de öyle alaya alınacak bir konu değildi. Yüzeyinin üçte biri ormanlık olan bir ülkede bu iki arkadaş kendi yurtlarının çıplaklığından haklı olarak utanmış olacaklardı. Ormanlaşmayı kendi uzmanlık alanlarından da esaslı bir sorun olarak ele almışlardı. İkisi de sonraları çok genç yaşta, ayrı ayrı iki kaza sonucu hayattan ayrılan bu iki cevherli insanın anısı ormanla ilişkin her konuda aklıma ilk gelen çağrışımdır.

Geçtiğimiz hafta içinde "Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği"nin girişimi ile güzel bir fidan bayramı yaşadık. Hisar sırtlarında 57 dönümlük çıplak bir alan, çevre okulları öğrencilerinin eliyle ektiği bin çam fidanı ile şenleniverdi. "Etiler ve Hisarüstü Koru Parkı" adını alacak bu korunun açılış gününe ormancılarımızın piri Prof. Fikret Saatçıoğlu başta olmak üzere, Orman Fakültemizin profesörleri, İstanbul Belediye Başkanı, Milli Eğitim Müdürü, çevre sakinleri, gecekondu halkı, binlerce okul öğrencisi ve folklor ekipleri katıldılar. Sayın Kotil'in, Çevre Koruma Derneği'nin idealist başkanı Sayın Selahattin Uzel'in, Milli Eğitim Müdürü Sayın Kanak'ın özlü konuşmalarını sizin de dinlemenizi, bir bahar ve halk bayramı sevinci içindeki gençlerin sağlıklı neşesine sizin de tanık olmanızı çok isterdim. Kışın ortasında inanılmaz bir bahar sevinci vardı Hisar sırtlarında. Doğa bize güneşi ile, kokuları ile, nazlı akan bir nehri ansındıran mavi Boğaz'ı ile, bembeyaz iyimser bulutları ile gülüyordu. Belki de kendine gösterdiğimiz saygıdan ötürü...

Dünyada otuz milyon ayrı cinsten canlı varmış. Bunların içinde bir tek "insan" doğayı değiştirecek akıl ve güçte. Gerek doğa gerek öbür yaratıklar için alabildiğine yararlı olabilmek olanağı bir onun elinde. Ve tabii bir o kadar da zararlı olabilmek olanağı. Doğa dengesini korumak ve sağlamak yolunda insanoğlunun zekâsına çok şeyler borçluyuz. Ama yine insanoğlu-

nun bazen bencilliğine, hoyratlığına, barbarlığına da sınır olmuyor. Bir vakitler ormanlarla kaplı olan ülkemizi bir bozkırlar ve stepler ülkesi haline getirdiğimiz için şimdi öğünelim mi dersiniz? "Bakarsan bağ olur bakmazsan dağ olur" sözüne göre biz dağ sevgimizi belgeledik durduk. İnsan boğazlamaktan farkı olmayan ağaç kıyımı ile, mer'a kazanmak amacıyla çıkardığımız orman yangınları ile bu genel tahrip furyasına katkılarda bulunduk. Sonunda atalarımızın deyimlerinde, atasözlerinde yansıyan köklü ağaç sevgimizi de tümden yokettik. Geçenlerde sayın dostum Kemal Türkömer, ilkokullarımızda okutulan birkaç alfabeyi taramış, ağaç sözcüğünü âdeta büyülteçle aramış, hemen hemen bulamamış. Bence ağaç sevgisinden yoksun bırakılan kuşaklar, boğazlanmış ormanlardan daha da korkunç bir tahrip sayılsa yeri.

Orman konusuna çeşitli yönden yaklaşılabilir:

Romantik ve estetik yönden, ekonomik yönden, sağlık yönünden, ekolojik bir yönden. Bunları bir gün ayrı ayrı konuşuruz. Yurdumuzda doğa dengesi kaygısını, ormanlaşma zorunluluğunu ve ekolojik sorunları ilk düşünenler doğal olarak küçük bir aydınlar kesimi oluyor. Bunlar idealist ve özverici çabalarla küçük dernekler kurup yurttaşları bilinçlendirme işlevini karınca kararınca üstleniyorlar. Ama devlet sektörü kendilerini yeteri kadar desteklemezse, onların yaptığı bu öncü çalışmaları olumlu eylemlerle arka-

lamazsa bu çabalar platonik birer girişim olmaktan öteye gidemezler. Büyük yığınlara daha küçük yaştan atalardan kalma ağaç sevgisini yeniden aşılamak için büyük ve bilinçli kampanyalar gerek. Köklü bir ağaç sevgisi insanı bencillikten, ilkellikten arındırır. Ağaç sevip sayan, ağaç diken, ağaç koruyan insan yaşamın bugünden ibaret olmadığını anlamış, dünya üstündeki kısa konukluğu içinde doğa yasasını, doğa dengesini anlamış ve kendi varlığını da kökü toprakta, yaprakları ışığa teşne saygın çınarlar kadar kozmik bir sağlamlığın üstüne oturtmuş sayılabilir. Ağaç sevenden kolay kolay kötü insan çıkmaz. Gaddar insan çıkmaz. Ormanları baltalayan, fidanları kurutan, ağaç devirip apartmanlar dikenler sade bindikleri dalı kesme çelişkisi içinde değildirler. Kenti, çevreyi ciğerlerinden yoksun bırakmak isteyen tehlikeli toplum ve yarın katilleridir. Önlenmeleri gerekir.

18 Mart 1979

GOETHE ÜZERİNE

"Ağaçların dor. unda sükûn"

Goethe Madalyası, Almanların Goethe ile ilişkin kültürel araştırmalar, çeviriler, yorumlar yapan yabancı kültür adamlarına verdikleri bir madalyadır. Türk sanat ve kültür adamlarından bu madalyayı ilk olarak alanlar Sayın Muhsin Ertuğrul ile rahmetli Seniha Bedri Göknil Hanım'dı. Bir numaralı tiyatro adamımıza bu madalya Goethe'nin tiyatro eserlerini Türklere tanıtmasından, rahmetli Göknil'e de o sıralarda yaptığı Goethe çevirilerinden ötürü verilmişti. Daha sonra Türkiye'de başlattığı klasikler yayınları ile dil bilmeyen aydınlarımıza ve halkımıza büyük bir kültür penceresi açan rahmetli dostum Hasan Âli Yücel'e verildi. Yücel bu seride Goethe'nin de birçok yapıtlarını tanıtmış oluyordu. Goethe hakkında unutulmayacak güzellikte bir de yazı yazmıştı. Ondan sonra kimlere verildiğini anımsamıyorum. Ama ben bir kişiyi bu madalyaya çok layık görürdüm. O da genç yaşta yitirdiğimiz Prof. Burhanettin Batıman hocamızdı. Rahmetli Batıman, Almanya'daki doktora tezinden başlayarak Goethe'nin Faust'unu çevirmeyi, yorumlamayı yaşamının baş uğraşısı yapmıştı.

Ne yazık ki hiç beklenmedik anda gelen bir mide kanaması onu genç yaşında dünyadan ve bu asil uğraşısından aldı götürdü. Geçtiğimiz hafta bu madalyayı eski Başbakan Sadi Irmak aldı. Buna da çok sevindim.

Sayın Irmak'ı büyük kitle daha çok pek de talihli sayamayacağımız kısa kontenjan başbakanlığı çağrışımı ile tanır. Oysa biz eskiler onu sadece bir sadr-ı esbak olarak değil, Atatürkçü, doktor, hoca, eski çalışma bakanı, edebiyat meraklısı yanları ile tanırız. Atatürk'ün Avrupa'ya yolladığı ilk grup içinde bulunuşu, çabuk konuşan, çabuk hareket eden bu Konyalı delikanlının âdeta yazgısını çizmişti. Goethe'nin eserlerini sökmeye başlayışı da herhalde Berlin'deki öğrencilik yıllarına rastlar. Güncel yaşam içinde nasıl her durum Sadi Bey'in dilinin ucuna hemen bir divan şairimizin o duruma koşut bir beytini getirirse, aynen öylece, Faust'tan da bir özdeyiş getirir. Goethe ile Faust'la bu kadar övür, bu kadar sıkı fıkı olan bir Türk aydınına Goethe Madalyası verilmesi elhak yerinde bir jest olmuştur.

Goethe çağımızda yaşasa idi ne kadar tedirgin olurdu, diye çok düşünmüşümdür. Bir kere gençlik, onun çok yanlılığını, angajmansızlığını, insancıl ve toleran açısını, sonra da dışardan bencillik gibi görünen o muhteşem iç inzivasını hiç tutmazdı. Zamanının genç Alman şairleri de Goethe'yi örneğin, bir Schiller'e kıyasla, çok kasık, çok kendini beğenmiş ve bencil bulmuş-

lardı. Goethe "Wilde Lärm" dediği vahşi ilkel gürültülerden hoşlanmazdı. Politikacıların gürültülü, heyecanlı tartışmalarından nefret ederdi. Doğaya âşık, doğanın huzur, sükûnet ve sabrına tutkun bir insan olarak, her yüce düşüncenin olgunlaşmak için sessizliğe gereksinme duyduğunu savunurdu. Schiller yazacağı eseri daha önce başkaları ile tartışmaktan zevk alırdı. Bu tartışmalar onun ilhamını kırbaçlar ve yönetirdi. Goethe ise tam tersine konuşmanın yaratmanın gücünü azaltacağına inanmıştı. Yaratma sırasında kendi içine kapanır susardı. Schiller başıboş, özgür, isyankâr, bir kelime ile "genç" bir şairdi. Goethe ancak Sturm Und Drang döneminde böyle doludizgin bir yaşam sürüp hevesini almış, ondan sonra tüm yaşamı boyunca düzenli, dengeli, ölçülü olmuştu. Çağının romantik şairlerini beğenmiyordu. Odaları bu kadar dağınık olan insanların kafalarının düzenli olabileceğine inanmıyordu. Bir keresinde bir romantik dostuna:

– Bu dağınıklık içinde bir müsveddenizi aramak için saatler, bazen günler harcıyorsunuz. Yazık değil mi, demişti.

Adamın verdiği yanıt da şöyle olmuştu:

– Evet sizin her kâğıdınız, her notunuz, her kitabınız yerli yerinde. Bir el atıp vakit kaybetmeden bulursunuz. Bizse buyurduğunuz gibi saatler boyu evrakımızı arar dururuz. Ama bir de bulduğumuz zamanki büyük sevincimizi düşünün. Dünyalar bizim olur. İşte siz bu sevinçten yoksunsunuz diye ben de size acıyorum.

Goethe, Weimar Dükü'nün sarayında saray nâzırlığı gibi bürokratik bir ödev kabul edip orada bol olan boş vakitlerinde yaratmasını sürdürüyor, sarayda bir tiyatro kurup piyesler yazıyor, sahneye koyuyordu. Dostu Schiller'e de oraya kapılanmasını öğütlemişti. Ama burnu büyük Schiller kısa bir süre sonra bu yaşamdan hoşlanmamış, yine yoksul özgürlüğüne dönmüştü. Genç yaşta öldüğü zaman Goethe'nin onun hakkında yaptığı yorum oldukça ilginçtir.

– Sözüme uyup burada kalsa geçim derdinden kurtulup kendini tüm yaratmalarına verecekti. Sözümona özgür yaşamı seçti. Ekmek parası için gece gündüz, ilhamlı ilhamsız çalışmak zorunda kaldı. İlhamını alkolle kırbaçlamaya kalktı. Sıhhati zaten bozuktu. Kendi kendini ziyan etti. Ne oldu? İnsanlık en iyi eserler verecek yaşta bir Schiller'i vakitsiz yitirdi. Kendini değil, insanlığı düşünse daha uzun yaşar ve yaratırdı.

Goethe, kendisi bunu yapıyordu. Weimar'daki bürokratik işini ciddiye almaktan çok bu bürokratik maskenin kendisine soğuk, yüz vermez bir maske sağlamasından yararlanıyordu. Yaşamı, gereksiz zaman israflarını önleyip tüm kişiliğini eserine vermek çabası ile geçti. Bunu da çelik gibi bir disiplinle başardı. Her geçen günü hayalindeki mükemmelliğe erişmek için bir basamak olarak kullandı. Zamanla yarışta erosionu önleyecek tek şeyin yazmak, arkasında bir şeyler bırakmak olduğunu biliyordu.

Erkek dostları geçici oldu. Kadın dostlarının çoğunu sevgili ve yaratmasının esini yapmayı becerdi. Kötchen Schönkoft, Friedricke Brion, Bettina Brentano, Charlotte Buff, Frau von Stein, nâzırken nikâhsız olarak çatısının altına alıp sonra ana olunca nikâhladığı basit Christiane Vulpius ve daha niceleri yüksek yaşına kadar erkekliğini muhafaza eden bu dahinin arkadaşı oldular.

Hâsılı, gününü gün etti Goethe. Dilediği muhteşem bir inziva içinde kozasını ören bir ipek böceği gibi bir yandan da ölmez eserleri bitirdi. Yaşarken de öldükten sonra da en büyük itibarı gördü.

İşin işmiş Goethe! Bir de bugün yaşasa idin halin nice olurdu. O çok özlediğin sükûn ve denge içindeki sabırlı oluşmayı bu aceleci ve gürültülü yaşam kavgası, bu kıyasıya ölüm kalım savaşı içinde sen zor bulurdun üstat.

Yavaşlığın, sükûnetin, dengenin, bilgeliğin simgesi Goethe'yi Türkiye'ye tanıtmak isteyenlerden biri olan Sadi Bey'in lakabının acul oluşu dahi bu çağla o çağın çelişkisini belirtmiyor mu? Sağolsunlar, kültürel konularda danışmanlığıma da zaman zaman başvurmak teveccühünü gösteren Alman dostlarıma, gelecek Goethe Madalyası için iki aday önermek isterim. İkisi de İstanbul Üniversilesi öğretim üyesi, ikisi de yıllardır genç kuşaklara Goethe'yi anlatıp, yorumlayıp, sevdiriyorlar. Biri Profesör Şara Sayın, öbürü Safinaz Duruman.

Evet dostlarım, Goethe her zaman Goethe. Çağı geçse de modası geçmiyor.

İnsanoğlunun bütün gelişmeler dışında kalan doğal, kozmik özünü iyi kavradığı için.

1 Nisan 1979

EN BÜYÜK EKSİĞİMİZ

Bilmem siz de öyle misiniz? Benim dört çeşit insan karşısında iflahım kesilir. Sarhoş bir, deli iki, bunak üç, demagog dört. Karşımdaki, usla ilişkisini kopardı mı apışır kalırım. Ortak bir dil konuşamazsınız. Bir diyalog kuramazsınız. İkna edemez, bir yerde buluşamaz, hâsılı anlaşamazsınız.

Sarhoşun hiç değilse bazı sevimli buluşları, delinin beklenmedik çakıntıları olabilir. Bunak ise kendi suçu olmayan bir yozlaşmanın kurbanıdır. Bir zamanki sağlıklı geçmişine bakıp ona karşı sevecen ve anlayışlı davranabilirsiniz. Dördüncü öyle mi ya? Demagoga hafifletici neden bulmak kolay olmaz. Üstelik o, öbür üçü gibi kontrola alınıp çevreye zarar vermez hale getirilemediğinden, sağlam ve normal sayılıp ortada gezdiğinden bir kısım insanı zehirlemesi önlenemez.

Demagog akıllı değildir. Çünkü sağduyuya, tutarlılığa boş vermekte, bunlarsız hiçbir olumlu yere varılamayacağını kestirememektedir. Amacı sadece ve sadece o an için kabil olduğu kadar çok kişiyi kendi çıkarı uzantısında kandırmaktır. Gözü başka bir şey görmez.

Demagogun ağırlığı yoktur. Çünkü zihni disiplinden yoksundur. İşine geldiği gibi, dersiz topsuz, çelişki içinde konuşur ve sırtında yumurta küfesi olmadığı için dün ak dediğine bugün rahatlıkla kara diyebilir.

Demagog ayrıca saygısızın tekidir. Çünkü mugalataları ile sizi aldatacağını sanmakta ve sağduyunuzu, yanlışla doğruyu ayırt etme yeteneğinizi hafife almaktadır.

Toplumumuzun her alanında, özellikle en göze batan yer olduğu için politikada, neden bu kadar çok demagog var diye her düşünüşümde bulduğum cevap hep aynı oldu. Matematik disiplininden yoksun bir toplum oluşumuz.

İster burjuva, ister sosyalist her uygarlık sıkı sıkıya matematik bir disiplinin ve tutarlılığın ürünüdür. Eski yorumcular daha ileri gitmiş, evrenin yaratılmasında ve doğanın kurallarında bile matematik bir öz bulmuşlardır. İncil, "Tanrı evreni ölçüp biçip yarattı" demiyor mu? Eflatun'un "Hendeseci bir Tanrı"dan söz etmesi neye yorumlanmalı? Pythagoras, "Dünyayı sayılar yönetir" demiyor mu idi? Descartes, "Tanrı evreni matematik kurallarla kurdu ve hepimize de bunu algılamak için sağduyu ihsan etti" derken, Pascal, insanların "Esprit de géometrie" yeteneğinden söz ederken insanın cevherindeki bu matematik duygusunu vurgulamıyorlar mı idi? İster mistik, ister materyalist, tüm filozoflar evrenin ve insanın ana sorunlarına yaklaşırken, hep sağduyunun, hep bu "esprit de géometrie"nin sahibi

olduklarını belgelediler. Başka türlüsü de olamazdı. Matematiksiz bilim olamazdı. Paul Valery yerden göğe haklı. Matematiksiz Batı uygarlığı olamazdı. Matematik disiplin zihin için kesinlik ve tutarlılık okuludur. Ondan geçmeyende bu derli topluluktan, bu kıvraklıktan eser yoktur. Laubali bir dağınıklık, duygusal bir inatçılık, bir laf-ı güzaf kalabalığı, bir tutarsızlık salatası vardır. Matematik dili ayrıca en ekonomik dildir. Lisede matematik hocamız M. Gouillon'dan tam numara alabilmek için problemi doğru çözmek yetmezdi. "Solution elegante = zarif çözüm" dediği bir kısalık içinde çözmek, gereksiz tek kelime kullanmadan çözmek gerekirdi. Onca iyi bir matematisyeni ayırt eden nitelik bu kıvrak kısalıktı.

Bugün tüm bilimler evreni matematiğin bu ekonomik, bu kısa formülleri ile dile getiriyorlar. Salt fizik, kimya, biyoloji, tabii bilimler değil, iktisat, sosyoloji, deneysel pisikoloji de sık sık matematik formüllere başvuruyorlar. Kısa ve özlü.

Bilimleri bırakın, bugünkü yaşamın hangi alanı matematik düşünce disiplininden ayrı olarak düşünülebilir? Sanayi alanı mı? Tarım mı? Askerlik mi? Özel giriş mi? Diplomasi mi? Reklamcılık mı? Sendikacılık mı? Kooperatifçilik mi? Spor mu? Turizm mi? Terörist eylemler mi?

Hal böyle iken bizde özellikle bir alan var ki onun dolaylarına matematik düşünce disiplini pek uğramamışa benziyor. Politikayı kastettiğimi nasıl da anladınız. Şu son on yıl içinde sağolsun-

lar, politikacılarımızın kaçta kaçı matematikten geçer notu alabilirdi? Çoğunun bir ay önceki konuşmaları ile bir ay sonraki konuşmaları, başka birçoğunun da aynı günkü konuşmalarının baş tarafı ile son tarafı çelişki içinde idi. Başkaları onları mat etmeden onlar kendi çelişkileri ile kendilerini çelmeliyorlardı. Demeç verirken başka şey söylüyorlardı, oy verirken başka. Sonra da bu tutarsızlıkları haklı göstermek için gerekçe cambazlıklarına girişiyor ve işin tuhafı herkesi aldattıklarını sanıyorlardı.

Bunların matematikle tek ilişkileri parlamento aritmetiği dedikleri 226 oy hesabından öteye gidemiyor. Bu kadarcık matematik 10 üstünden ancak 1 alır tarih önünde.

Türkiye'nin bazı alanlarda ortaçağ çıkmazlarına saplanıp kalışının, ipe sapa gelmez mugalatalar içinde yokuş aşağı gidişinin, özü, esası unutup sen-ben dalaşına girişinin kökeninde matematik düşünce yoksunluğu yatıyor bence.

Matematik düşünce disiplini hor görüldüğü için az ve öz yerine bol ve boş konuşuluyor.

İnsanı Türkiye'nin bugünü bakımından karamsarlığa düşürecek bu maceradan bizi yine ancak matematik kurtarır gibi geliyor bana.

Ahlak dersi ne kadar önemli ise, zihin ahlakı olan matematik ondan da önemlidir. Gelecek kuşakları bugünkülerin sorumsuz dağınıklığından, çelişkilerinden, demagojisinden, kendilerine ve topluma karşı saygısızlığından ancak böyle bir disiplin kurtarabilir. Tabii yalnız matematikle

iş bitmez. Ama işin neyle biteceğini bize yine matematikle yoğrulmuş yeni, olumlu, verimli, gerçekçi, objektif, devlet adamları ve seçmenler kuşağı kolayca bulup çıkarırlar...

29 Nisan 1979

ASIL DAYANAK: İNSAN

"Okuldan dönerken sokaktan kaçırılıp tecavüze uğrayan küçük öğrenci hastaneye kaldırıldı."

"Şaşkınbakkal'da iki daireye girip ev sahiplerini bağlayan ve geç kızlarını zorla odaya kapatan hırsızlar aranıyor."

"Kendini ihbar eden eski sevgilisini sokak ortasında güpegündüz delik deşik eden katili iki yüz kişi seyretti."

"Kartal'da gece eve giren iki mütecaviz, direnen ana ile kızını vurdu."

Polis ve güvenlik kuvvetleri her zaman her yerde hazır ve nazır olabilir mi? İlkokuldan evine dönerken kaçırılan küçük öğrenciyi elbet gören oldu. Şaşkınbakkal'daki, Kartal'daki tecavüzler de geceyarısı yapılmamış. Eski sevgilisini delik deşik eden katili caddede iki yüz kişi seyretmiş. Bir kişi de, *"Kendine gel arkadaş, burası dağ başı değil"* dememiş.

Herkesin ortasında yapılan bu şekavete neden kimse karışmıyor? Neden kimse çıkıp da engel olmaya kalkışmıyor? Ya da kaçanı kovalamıyor? Cinayeti seyredenlerin çoğu, polis gelince kaçıyor. Tanık yazmasınlar, bellenmeyeyim, başım belaya girmesin, diye.

Nerden geliyor bu umursamazlık? Bu sorumsuzluk? Bu dayanışma fiyaskosu? Bu katı yürekliliği de aşıp sadizme varan vurdumduymazlık? Bu *"Benden atlasın da, nerede patlarsa patlasın"*cılık?

Öyle bir kanıksama var ki herkeste, neredeyse her olup biten zorbalığa makul bir gerekçe, hafifletici bir neden bulmaya bile kalkacağız. *"O kadar küçük çocuk bir başına okuldan gelir mi? Olacağı budur işte"* deyip çıkacağız. Şaşkınbakkal'da ev halkını bağlayıp kızları odaya tıkanları, *"Bari canlarına dokunmamışlar"* diye insaflı bulacağız.

Eski sevgilisini herkesin önünde delik deşen eden adamı, *"Katil bile olsa insan eski sevdiğini ihbar eder mi? Çanak tutmuş kız besbelli. Erkek adammış doğrusu"* diye mazur göreceğiz.

Zaten olağan vukuattan saydığımız ideolojik vuruşmalardan her gün canından olan gençleri de, *"Adam zaten kelleyi koltuğa almış. Ne şaşıyoruz. Su testisi su yolunda kırılır"* diye normal karşılayanlar, hâsılı benzin stoku gibi artık iyice tükenmeye yüz tutan vicdan seslerini akıllarınca böyle avutanlar az mı?

Öte yandan bu bozuk düzenden, bu yokuş aşağı frensiz gidişten asıl sorumlu olan politikacılar ve yöneticiler de kendi aralarında öyle bir kıyasıya sen-ben kavgası içindeler ki, hırs bürümüş gözleri başka bir şey göremez olmuş. İktidarla muhalefet barışmaz bir boğuşma halinde.

Biri *"Enkaz aldık, onların ettiğini temizlemeye uğraşıyoruz"* derken öbürü, *"Benim devrim güllük gülistanlıktı"* safsatasını saf seçmene inandırmaya çalışıyor.

Partilerin kendi içinde de kazan kaynamakta. İktisadi bunalım, doruğuna varmak üzere. Hükümetin her kapıyı çalarak, her çareye başvurarak sağlar gibi olduğu dış yardım umutlarını işadamları pişmiş aşa su katarcasına baltalar gibi oluyorlar. Herkes birbirini gammazlamakta. Resmi hükümet dairelerinde eski iktidarın atadığı kayırma memurlarla yeni iktidarın kayırdığı memurlar kedi ile köpek gibi geçinemiyorlar. Birinin yaptığını öbürü inadına bozuyor. Hatta aynı partinin kayırmaları bile kendi aralarında fraksiyonlara bölünmüşler. Hiçbir iş yapmadan gazete okuyup, çay içip, fiskos, dedikodu yapıp saat dört buçuğu iple çekenler arasında bunu bir çeşit öc alma sayıp, uyuşukluğuna, asalaklığına sözümona bilinçli bir pasif direniş süsü vermeye kalkanlar bile var.

Şoför benzin bunalımının öcünü müşteriden alıyor. Esnaf enflasyonun acısını fiyatları insafsızca artırarak çıkarıyor. Devlet, varlığını sürdürebilmek için almak zorunda oluduğu ağır tedbirleri, zamları, vergileri sembolik maaş artırmaları ile yumuşattığını sanıyor. Ve okkanın altına giden dargelirli küçük yurttaş, o seçimden seçime yüzüne gülünen, önünde düğme iliklenen ezik adam şimdi kara kara düşünüyor, *"Bu işin sonu nereye varacak? Bugünleri bile arayacak bir ortama doğru mu gidiyoruz?"* diye.

Oncağızın da gücü evindekilere yetiyor. O da bu moral çöküntüsünü, ruhunu kıskaçlayan karamsarlığı ve sinirliliği yakınlarına sert çıkışlarla boşaltmaya kalkıyor. Onların da zaten aynı koşullardan, aynı nedenlerden öfkesi burnunda. Al sana bir kavga. Sürekli bir gerilim havası. Kanda toksin birikimi kaynağı. Yaşamdan bezmek artık işten değil.

Biz neden böyle olduk?

Biz böyle olduk da onun için mi işlerimiz bataktan çıkmıyor? Yoksa işlerimiz kötü gitti diye mi böyle olduk?

Bu soruyu öyle enine boyuna tartışmak niyetinde değilim. Kısacası inancım şu ki, bizde böyle olmaya bir eğilim yok değildi. Ne var ki, bozuk düzen ortamı bizdeki iyi tohumları değil, kötü tohumları hızla geliştirdi. Hep öyle değil midir? İşler yolunda giderken insanı da bir denge duygusu kaplar. Bir düzenli, bir tutarlı, bir derli toplu, bir iyimser, bir başkalarına saygılı olur. Aynı insan, işler aksi gidince dağılır, güveni sarsılır, battı balık yan giderci olur, *"Gemisini kurtaran kaptan"* diye bencilliğin en çirkinine sarılır.

İktisadi bunalım, politik ortam, benzin sorunu, kuyruklar, şu bu, bir gün iyi kötü çözümlenebilir. Ama hepsinden beteri Türk insanının mayasının bozulmasıdır. Bu kolay kolay düzeltilemez.

Sokakta, vapurda, otobüste, dolmuşta, kuyrukta gördüğümüz insanlar, bize, insan özlerinden boşalmış gözlerle bir ölüm kalım savaşının her biri kendini kurtarmaya yönelmiş, başkalarının tragedilerine ilgisiz, bencil bakışlarını yansıtıyorlarsa işte asıl korkulacak tehlike buradadır. *"Para yitirmek az şey yitirmektir, onur yitirmek çok şey yitirmektir, cesaret yitirmek her şeyi yitirmektir"* diyen adam haksız değil.

Böylesine battı balık yan giderci insanlardan oluşan bir toplum ne gerçek demokratik bir rejimin, ne de gerçek bir sosyalist düzenin işine gelir.

İnsan önemli dostlarım. Her şeyden önce insan.

27 Mayıs 1979

KİRLİ YERLER DAHA KOLAY PİSLETİLİR

Atatürk, zamanın en iyi diş doktoru Mösyö Sami'nin muayenehanesine ilk gittiği zaman duvarda kendinin imzalı büyük portresinin yanında bir önceki devrin büyüklerinden, Enver, Talat, Cemal paşaların yine imzalı birer resimlerini görünce yadırgamış. Bunu sezen Dr. Sami, şu açıklamayı yapmak gereğini duymuş:

– Bu resimleri niye kaldırmadığıma şaşanlar oluyor, Paşam, demiş. Dostluklar ölümle biter sanıyorlar. Onları kaldırsa idim, siz, sizinkinin de bir gün oradan kalkabileceğini düşünmez mi idiniz?

Yağcılığın baş sanat olduğu ortamımızda büyüklerin karşısında böyle konuşabilen kaç babayiğit kaldı?

Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün yaverliğini yapan Muzaffer Kılıç dostumdu. O anlatmıştı. Kurtuluştan sonra Atatürk'ün isteği ile sivil hayata geçmiş, Ankara Hukuk Fakültesi'nde okuyup diploma almıştı. Günün birinde mebus olmaya heves edince parti sorumlularına bu isteğini duyurmuş, olumlu cevap almış ama aday listesi

ilan edilince adının unutulmuş olduğunu görüp çok üzülmüş, durumu Atatürk'e açmış. Atatürk'ün tepkisine bakınız:

– *Git Recep Peker'e söyle, profesör olmayan adaylardan birini silip yerine seni yazsın.*

Parti değiştirme kaypaklığının baş meziyet sayıldığı en büyük yerlere böylelerinin atandığı bir ortamda Atatürk'ün bilim adamlarına ve edinilmiş saygınlıklara titizce tanıdığı ayrıcalık ve üstünlük ne kadar gerilerde kalmış değil mi?

Büyük Taarruzda belli saate kadar işgal etmesi gereken Çiyiltepe'yi işgal edememiş olan Miralay Asaf, bunu onuruna yedirememiş ve tabancasını alnına dayayıp intihar etmişti. Oldurmazları olduran o büyük şahlanış işte böyle sorumluluk duygusu taşıyan onurlu insanlar sayesinde gerçekleşmişti.

Bugünün battı balık yan giderci ve alabildiğine kaytarıcı ortamında bırakın canına kıyana, başarması gerekeni başaramayınca biraz olsun utanana kolay rastlayabiliyor musunuz?

16 Mart 1915 günü İstanbul'u işgale başlayan emperyalist kuvvetlerin şehirde yaptıkları vahşeti adım adım telgraf başında Mustafa Kemal'e bildiren ve düşmanların postaneyi de işgal ettikleri ana kadar ödevini cesurca yapan Manastırlı Hamdi Efendi bir ödev anlayışının simgesi idi. Batan gemiden son haberleri veren bu yürekli adamın torunları içinde bugün bu ortamda bir benzeri çıkar mı dersiniz?

Lozan'ın öncüsü, kurtuluş davamızın ilk bilimsel savunucusu Ahmet Selahattin işgal polisinin kovalamaları altında gençliği bilinçleştirip coşturan nutuklarını verir ve Vakit'teki başyazılarını yazarken bir kalp krizi geçirdi. Dr. Akil Muhtar kendisine kati istirahat verdi. Tek kelime yazarsa ölümün kaçınılmaz olacağını, dost dili ile, doktor diliyle anlattı. Aldığı cevap şu oldu:

– Millet bu durumda iken ben asıl susarsam ölürüm.

Yazdı ve öldü. Ölüm, kendini hakka, hakkın elde edilmesine ve mutsuz milletinin hizmetine adamış bir bilim adamının kısa ama her saniyesi aynı tutarlıktaki hizmet dolu yoğun yaşamına güzel bir tac oldu.

Ölünce üniversitedeki Devletlerarası Hukuk Kürsüsü'ne meslektaşı ve arkadaşı Cemil Bilsel'i atadılar. Cemil Bilsel on sekiz yıl Ahmet Selahattin'in anısına duyduğu büyük saygıdan ötürü o kürsüye oturmadı. Derslerini hep ayakta verdi. Bunu bütün öğrencileri bilirler.

Bugünkü ortamda Ahmet Selahattin'inki gibi yaşamını hiçe sayan bir sorumluluk duygusuna, Cemil Bilsel'inki gibi bir vefa örneğine sık rastlayabilir miyiz dersiniz?

Şimdi dürüstlük ve doğru sözlülük pek revaçta değil. Geçerli olan yüze gülücülük. Bunun açıkçası var, örtülüsü var, budalacası, zekicesi var. Hatta kapı kulu olmaktan övünenler bile var.

Şimdi partilerin aday listelerinde, hükümetin bakanlık dağıtımında bilim adamları, uzmanlar, edinilmiş saygınlıklar, ölçü alınmıyor.

En büyük prim hizmete, liyakata değil, karşı partiye yapılan ihanete veriliyor. Aslan payını dönekler alıyor. Sittin sene o partiye hizmet etmiş saf partilinin olduğu gibi, tarafsız, partisiz uzman bürokratların tepesine de bu gibiler geçiriliyor. Ahlak ve tutarlılık ölçüleri unutuldu. Maskeler indirildi. Şimdi büyük bir yüzsüzlükle tek değer ölçüsü sayılan parlamento aritmetiğinden gayrı hiçbir şey umursanmaz oldu.

Miralay Asaf'ın sorumluluk anlayışını, onur anlayışını bugün biri tekrarlayacak olsa başta çoluğu çocuğu olmak üzere mafevkleri, madunları adamın adını deliye çıkarabilirler.

Ahmet Selahattin'in özveri, Cemil Bilsel'in vefa örneği de bugünün ortamında kolay anlaşılamayan davranışlara dönüşmüş bulunmaktadır. Şimdi herkes bir vakitler üstat bellediği, elini öptüğü amirinin ayağını kaydırmak için olmadık çelmelere başvuruyor. Onun yerine geçince de can düşmanı kesiliyor. Vefanın yerini küstah bir nankörlük aldı.

Örnek, pedagojide büyük rol oynar. Bunu sade eğitim uzmanları değil, çocuk yetiştiren ana babalar da ampirik olarak bilirler.

Burada Dr. Sami'nin, Atatürk'ün, Miralay Asaf'ın, Manastırlı Hamdi'nin, Ahmet Selahattin'in, Cemil Bilsel'in kişiliklerinde eski kuşaktan

sadece altı örnekle yetindik. Onlar ve onlara benzeyen nice on binlerce isimsiz yurttaşlar da onlar gibi kendilerinden önceki kuşakların erdem örneklerinden etkilenmiş, aynı onur, sorumluluk, yurtseverlik, ahlak, ödev ve tutarlılık ilkeleriyle koşullanmışlardı.

Ahlakla her şeyin çözümlenemeyeceğini, ahlakın bir üstyapı olduğunu bilenlerdenim. Ama sorarım size, aldığım eski örneklerin ortamı sanki altyapısı çok sağlam bir ortam mı idi? Çoğu zaman altyapı düzeltmeye yönelik atılımların sahipleri, içinde yaşadıkları altyapı koşullarına karşın kendilerini erdemli yetiştirebilmiş kişiler değil miydiler?

Dünle bugünü kıyaslayınca ortaya şöyle bir tablo çıkıyor:

O zaman Türkiye'nin bu kadar olgun bir anayasası yoktu. Bugün var.

O zaman Türkiye'de çoğulcu bir demokrasi yoktu. Bugün var.

O zaman gazetelerin bu kadar tirajı yoktu. Bugün var.

O zaman bu kadar çok okuyup yazan yoktu. Bugün var.

Ama o zaman çoluk çocuğa gösterebileceğimiz erdem örnekleri çoktu. Bugün yok denecek kadar az.

Ahlak her şeyi çözemlemez malum. Ama bu denli ahlaksızlık ve umursamazlık bizi ancak daha beter günlere götürür. Götürmekte de.

Örneğin önemi büyük dostlarım.

Temiz yere kolay çöp atamazsınız. Eliniz varmaz.

Kirli yerler daha kolay pisletilir.

8 Temmuz 1979

BİR ADA YARATMAK

İnsanoğlunu öbür yaratıklardan ayıran özellikler sayılıp dökülmüştür: İnsanoğlu gülen bir yaratıktır. Alet yapan bir yaratıktır. Geçmiş kuşakların birikiminden yararlanabilen bir yaratıktır. Aklını kullanıp doğanın nimetlerini en iyi kullanan bir yaratıktır. Öbür yaratıkların kralı bir yaratıktır. Tarihi insanoğlu çizer. İnsanoğlu bazen coğrafyayı bile değiştirir. İşte Süveyş, işte Panama, işte Korinth kanalları, işte Hollanda'nın kurutulan bataklıkları, işte deniz suyunun tuzunu eleyip çölü sulayıp kazanılan meralar. Dünyanın coğrafi haritasını değiştirenlerin övüntüsü tarihin seyrini değiştirenlerden aşağı olmasa gerek.

Şu günlerde biz de çok küçük çapta, çok alçakgönüllü de olsa böyle bir projenin arifesindeyiz. Fenerbahçe yarımadası yakında ada haline getirilecekmiş. Bir belediye, kentin günlük işlerini yönetmekle yetinirse sadece işlevini yapmış olur. Ama iyi belediyecilik kentin geleceğini düşünüp uzun miadlı ve yürekli atılımları da göze almak demektir. Belediyenin çekmecelerinde kentin geleceğini düşünen nice olumlu projeler olduğunu bir UNESCO'cu olarak biliyorum.

Hatta geçen ekimde Paris'te iken UNESCO Genel Merkezi'nden İstanbul Belediyesi için 100.000 dolarlık bir yardımın gerçekleşmesini bizzat sağlayarak güzelliğine hayran oluduğum bu eşsiz şehre karşı, onun bir insanı olmak borcumu bir derece yerine getirip sevinmiştim. Süleymaniye ve çevresinin, Eyüp ve çevresinin, Boğaziçi'nin, Sarayburnu yarımadasının, tarihi üslup ve estetiklerini korumak için çok iyi hazırlanmış projeler var.

Gün günden kalabalıklaşan ve dolayısıyla karmaşıklaşan, temizlik sorunlarını radikal yollarla, arapsaçına dönen trafiği de yeni otobüs yolları ve kitle taşımacılığı ile çözmeye çalışan başkanın bütün bu ağır işler arasında kentin yüzünü olumlu şekilde değiştirecek yeni tasarılara da vakit ayırması ve ağırlık vermesi başta bu kentin sakinleri olmak üzere, dost-düşman eşsizliğinde herkesin birleştiği İstanbul'u her sevenin de selamlayacağı bir tutumdur.

Fenerbahçe yarımadasının, ada haline getirilmesinden başka, Kalamış koyunda öngörülen dolgu çalışmaları ile kazanılacak yeşil alan ve kumsal, bu ileriye yönelik projelerin sadece biridir. Fenerbahçe'nin sahille bağlantısının en dar olduğu plaj tesisleri ile yat limanı arasındaki elli altmış metrelik yerde bir kanal açılması uzmanlara göre, orada doğal bir akıntı sağlayacak ve koylarda biriken pislik bu akıntı ile dağılacaktır. Proje ayrıca o kıyıların tüm kanalizasyonlarını yeni bir boşaltma sistemi ile Marmara'nın içleri-

ne pompalamayı da içeriyor. Böylece denize girilemez halde olan o kıyıların önümüzdeki yıllarda 50.000 kişinin rahatça deniz banyosu yapabileceği bir temizlik kazanacağı umuluyor.

Bunların hepsi iyi hoş da Fenerbahçe'nin ada haline getirilmesinden bir başka yönden de yararlanabileceğimiz kanısındayım. Şöyle ki, bu yeni tasarının dinamik havası henüz tavında iken o adaya da yepyeni bir hüviyet verebileceğimizi sanıyorum. Bilirsiniz, Fenerbahçe mesiresinin ta Tanzimat edebiyatımıza geçmiş köklü bir tarihi kişiliği vardır. Ayrıca Marmara'nın en güzel koylarından biri olan Kalamış'ın Moda'ya bakan yakasında tarihi feneri ile ileri uzanmış güzel bir parçasıdır.

Biz, kendi yazgısına bırakılmış bu güzel toprak parçasına bu coğrafi değişiklikten yararlanarak çok daha düzenli, bilinçli ve estetik bir kişilik verebiliriz.

Bunları söylerken aklıma Budapeşte'nin Maragaret adası geliyor. Maragaret adası sekiz köprü ile birbirine bağlanan Tuna'nın en kuzey ucundaki bir huzur ve şiir ülkesidir. On yıl önce bu yeşil adanın görkemli ve güngörmüş ağaçlarına, çimlerine, sabunla yıkanmış gibi tertemiz çakıl taşlı yollarına ve o yolların kenarına yerleştirilmiş düşünür, müzisyen, ressam, yazar heykellerine bakarken, neden biz de Fenerbahçe'yi bir hale yola koymayız, neden orasını böyle bir huzur ve vefa cenneti haline getirmeyiz, diye düşünmüştüm. Fenerbahçe'yi böyle yüce bir milli

park haline getirmek bana dolayda elli bin kişiye yıkanacak yer sağlamaktan da önemli bir ödev gibi geliyor.

Bu yazı böyle bir olanağı sadece anımsatan bir öneriden ibarettir. İyi kabul görürse, elbet uzman ve vukuflu heyetlerce daha ayrıntılı bir şekilde düşünülür. Anıtlar ve Eski Eserler Yüksek Kurulu bu konuyu elbet bizden çok daha vukuflu düşünür, tasarılar hazırlar. Bu şekilde gelişmiş bir milli park projesini gerçekleştirmek onuru da inşallah orayı bir ada haline getiren belediyeye nasip olur. Böylece yaratılan ada, sade coğrafi bir ada olarak kalmaz ayrıca bir huzur ve vefa adası da olur. Kişiliğini ancak o zaman daha iyi bulur.

İnsan şu hoyrat çekişme dünyasından bir köprü ile bir anda bir huzur ve vefa ülkesine geçiverirse fena mı olur?

5 Ağustos 1979

ÖZLENEN DÖNEM

Bir insanın hayatında soyaçekim ve içine doğduğu çevrenin rolü tartışılamaz. Kalıtım, biz daha gözümüzü gün ışığına açmadan, ilerde yaşayacağımız hayattaki kişiliğimizin, sağlık durumumuzun olumlu ve olumsuz tüm unsurlarını tohum halinde âdeta bir paket program olarak yanımıza katıyor. Gözümüzü dünyaya açtığımız zaman kendimizi içinde bulduğumuz çevre ise, tarihi ile, geleneği ile, alışkanlıkları, koşullandırmaları, tabuları ile beşikten mezara kadar süren yolda kişiliğimizi etkileyip duruyor. Ama bütün bunların dışında, daha doğrusu, bütün bunların yanı sıra, dünyaya geliş tarihimizin de kişisel yazgımızda çok önemli bir rolü olduğunu herhalde düşünmüşsünüzdür. Özellikle hayat tecrübemizin fakirliği, zenginliği, biraz da doğduğumuz yıla, yani yaşadığımız tarih kesitine bağlı değil mi? Doğduğumuz yıl derken, burçlardan, horoskoplardan söz açmak niyetinde değilim. Ben sadece Türkiye denilen şu kıta parçasında yeryüzüne kaç yılında onur verdiğinizi merak ediyorum. *"Ne zaman doğduğunuzu söyleyin, tarihi tecrübe dağarınızı kestireyim"* diyebilmek için.

Dünyaya geldiğiniz tarih sizi yetmiş yıllık tekdüze, renksiz bir dönemin içine de atabilir; tarihi olayların peşpeşe birbirini izlediği hareketli, renkli, yoğun ve ibret dolu yaşam sekanslarının ortasına da. Aradaki fark açık değil mi? Birinci şıkta yavan bir film görmüş olursunuz. İkinci şıkta zengin, yararlı, heyecanlı bir program izlemiş sayılırsınız.

Dünyaya şu ya da bu tarihte değil de, sadece gelmiş olmaktan bile pek sevinmez görünmek, bazı entelektüel bozuntularının oldum olasıya başvurdukları pis bir numaradır. Doludizgin yaşamdan zevk alan yüzeyde insanlardan böylece ayrılmış olurlar akıllarınca. Bazıları da işi daha ileri götürür, kuşağını da *"Talihsiz kuşak"* diye niteler.

Ben doğum tarihimden de, kuşağımdan da memnunum. Bana zengin bir tecrübe dağarı sağlayan bir döneme rastladığı için... Kısa sayılacak bir ömür içinde Mütarekesi, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyeti, İnönü devri, demokrasisi, 27 Mayısı, Kurucu Meclis'i, koalisyon dönemi, AP iktidarı, 12 Martı, dingildenk dengedeki iktidar çabalamaları ve sonrası ve daha sonrası ve bugünkü curcunası ile hayli ilginç bir panorama sunduğu için.

Şimdi bütün bu zengin dağarın verdiği kıyaslama olanaklarına dayanarak ve çoğu kuşakdaşlarımın da görüşümü paylaşacaklarından emin olarak iddia edebilirim ki, bizlerin, yaşadığımız en mutlu dönem Atatürk'ün liderliğinde geçirdiğimiz on beş yıldır.

Bunu söylerken beni sakın Halkevi duygusallığında kalmış, ucuz Atatürk romantizmi yapan, başı sıkıştıkça Atatürk urndelerini ısıtıp ısıtıp züğürt fikir masalarına getiren, bugünün çok karmaşıklaşmış toplumsal sorunlarını da, gerçi o zaman için iyi kötü yeterli ama, bu zaman için çok geride kalmış bir reçete ile çözmeye kalkan naif Atatürk fanatiklerinden saymayın. Şunun şurasında ne zamandır beraberiz. Umarım birbirimizi yeterince tanırız. Atatürk'ün her ölüm yıldönümünde büründüğümüz hasta matem havasına ilk tepkinin bu sütundan geldiğini hatırlayacaksınız. Onun ölüm yılını modası geçmiş bir mersiye edebiyatına bulamamızı, sinemaları, tiyatroları kapamamızı, konserleri durdurmamızı hem çağdışı, hem Atatürk çizgisi dışı bir yağcılık abartısı bulan biri, şimdi nasıl kalkar da *"Ah o Atatürk devri"* teranesine başvurur? Bütün bunlara karşın, o dönemi geçirdiğim en mutlu dönem diye niteleyişim, onu dört başı mâmur, ideal, özenilecek bir dönem görmemden değil, sadece ve sadece geçirdiğimiz bütün o abuk sabuk dönemler içinde *(Onlara nisbetle)* en ehven-i şer, en tutarlı, hiç değilse sap derken saman demeyen, bir gün söylediği ile ertesi gün çelişkiye düşmeyen, bazı eksiklerine, yetersizliklerine karşın yine de yurt sevgisi dolu, iyiniyet dolu bir dönem saymamdan ileri geliyor.

Diyeceksiniz ki, o zaman demokrasi yokmuş. Sanki şimdi varmış gibi. Atatürk bir çeşit diktatörmüş. Öylesi diktatör, dostlar başına. İki dereceli seçimde Halk Fırkası, daha doğrusu

Atatürk kimi isterse onu seçtirirmiş Meclis'e. Sanki şimdi partilerin önerip Meclis'e seçtirdikleri, Atatürk'ün atadığı mebuslardan daha kaliteli imişler gibi. Atatürk, askeri ve siyasi bir lider olmuş ama, iktisadi ve sosyal bir lider olamamış. Ekonomi-politik, o zamanın devlet adamlarının en az bilgi sahibi oldukları bir alanmış. O kadar ki, İş Bankası Umum Müdürü Mahmud Celâl Bey (Bayar) bile, o yoklukta iktisatçı sayılırmış. Sanki bugün ekonomi-politik layık olduğu tahta oturtulmuş, sanki o zamandan bu zamana bizde zehir zemberek iktisatçılar yetişmiş, partilerin kurmayında yer alıp bilimsel yoldan Türkiye'yi kalkındıracak iktisadi programlar uygulamışlar gibi.

Lutfen beni güldürmeyin.

Dün Atatürk'ün kırk birinci ölüm yıldönümü idi. Bu kırk bir yıl içinde dünya nasıl değişti. Bir İkinci Dünya Savaşı geçti dünyanın üstünden. Koca bir Almanya silinip süpürüldü. Sonra aynı Almanya yıkıntılar içinden dirilip çıktı geldi, dünyanın en çok dışsatım yapan, en varlıklı iki üç devletinden biri oldu. İnsanlar aya gitti. Elektronik teknik aldı yürüdü. Atatürk'ün örneğini uygulayan Üçüncü Dünya ülkeleri bir bir bağımsızlıklarını kazandı. Dünya siyasetinde söz sahibi oldu. Biz neredeyiz?

Atatürk'ün bizi kırk bir yıl önce bıraktığı yerde bile değiliz. Çok daha gerilere düştük. Bizans entrikaları ile birbirimizi çelmelemekle meşgulüz. Sen-ben kavgasından, iktidar dalaşından

yurt hizmetine harcayacak takatımız kalmadı. Dış itibarımız paramızın değeri gibi düştü. Yoksul durumumuzu, üretim güçsüzlüğümüzü görmez ve bilmezden gelip bir tüketim toplumu imişçesine, mirasyedi savurganlığıyla günümüzü gün ettik, etmekteyiz.

Humeyni hayranı bir parti lideri çıkıp Cumhuriyetin elli yıldır bâtıl bir yola saptırılmış olduğunu alenen iddia edebiliyor.

Ehven'i şer bulduğumuz o on beş yılın sırrı neydi? Bu sade o on beş yılın değil, Atatürk'ün sırrı idi. Atatürk, insan mayasını iyi tanıyordu. Türk insanını ise çok iyi tanıyordu. Her insanda olduğu gibi Türk insanı da içinde iyiliğin, kötülüğün tohumlarını taşıyan bir varlıktır. Atatürk, onun olumlu yanlarına hitap etti. Ondan alınabilecek en büyük verimi Kurtuluş Savaşı'nda işte bundan aldı. İnkılâplarını yaparken de yine bu olumlu güçten yararlandı. Uç uca eklenen bu güçler milli birliğin dinamik potasını yarattı. Birinci Dünya Savaşı sonu Osmanlı İmparatorluğu'nun birbirini suçlayan, birbirini yiyen eylem fukarası, laf ebesi yozlaşmış politikacılarından sonra ulusun böyle sağlıklı, güçlü, dinamik bir lidere ihtiyacı büyüktü. Buna açtı. Atatürk'ün bir şansı da morali sıfırda olan "Hasta Adam"ı, Kurtuluş Savaşı'nın başarılı sınavı ile yepyeni bir morale kavuşturmuş olması idi. En olmayacak durumda düşmanı yurdundan kovabilmiş olmanın övüncü, millete o zamana kadar Türk toplumunda görülmemiş bir kalkınma coşkusu vermiş-

ti. Millet, hasta kanı sağlıklı bir kanla değiştirilmiş gibi şahlanmıştı. Kaos içinde bocalarken şimdi kendine verilen kesin hedeflere doğru, güvenli adımlarla yürümeye başlamıştı. Türkiye, başta benzersiz şefine karşı dünyanın duyduğu hayranlıktan kaynaklanan bir saygınlığı tadıyordu. Dış politikamız vakûrdu. Son çağlardaki, hep büyük devletlerin kanadını aramak alışkanlığını Atatürk kırmıştı. Başta hiçbir büyük devletle ittifak yapmadı, küçük devletleri birliğe çağırdı. Balkan İttifakı'na, doğudaki, güneydoğudaki komşumuz küçük devletlere, dostça ilişkilere önem verişinde sade günü kurtarma kaygısını değil, uzun miadlı bir politikanın basamaklarını görmek mümkündü. Üçüncü Dünya'nın bu kalkınışını daha kimse ummazken, Atatürk biliyor –umuyor demiyorum– biliyor ve bu bilinci hazırlıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın nasıl çıkacağını, nasıl sonuçlanacağını, İtalya'nın Arnavutluk'a nasıl saldıracağını bile öncesinden biliyordu. Kendisine dâhi sıfatı boşuna verilmemiştir. Bunu ona çevresindeki çıkarcı yağcılar –bunlar elbet her dönemde vardı– değil, bütün dünya vermişti.

Dış borçların iç ve dış politikamızı nasıl boyunduruğa aldığını gençliğinde çok yakından görmüş, yaşamış ve ıstırabını duymuş olarak, dışardan hiç borç almamaya çaba gösteriyordu. Kendi yağımızla kavrulmaya yönelik bir iktisadi politikadan yana idi. Yanlış doğru, bir devletçilik zihniyeti ile her gün bir yenisi kurulan fabrikalar, yurt yüzeyine döşenen demiryollarıyla, basit vatandaşa günlük övünç tayınını vermeyi ihmal

etmiyordu. Tekrar edelim, o inkılâplar yüzeyde kalmış olsalar bile, o iktisadi tedbirler bugünün açısından bazen çok yetersiz hatta safça görünse bile, hiç değilse bir işe yarıyorlardı. Ulusal birliği ve dinamik bir ulusal kalkınma coşkusunu sağlıyorlardı. Kırsal bölgelere yansıyamasa bile hiç değilse kentlerdeki yaşam değişmişti. Kadınlar ikinci sınıf yurttaş sayılmak haksızlığından kurtarılmışlardı. Bilim sadece Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin alınlığında değil, Türkiye'nin günlük yaşamında da en gerçek rehber sayılmaya başlanmıştı.

Bir de bugüne bakalım. Yeteri derecede kültürel hazırlıksız balıklama daldığımız ya da daldırıldığımız demokrasi, bu en uygar rejim, ne yazık ki, Türk insanını önce bir kulüpçülük, sonra da bir kan davası ihtirası ile ikiye hatta birkaça böldü. Zamanında çatışıp zamanında birleşebilme hassamızı bile yitirdik. Sürekli bir kin ve hiddetle burnundan soluyan insanlar olduk. İşlerimizi sevmez olduk. Köşeyi dönmek, volisini vurmak, iş becermek, çalışmayla elde edinilemeyeni şu ya da bu partiye partizanlık ederek kolayca elde etmek olanağı insanlarımızda ne özveri, ne yurt çıkarı düşüncesi, ne de insaf bıraktı.

O günden bugüne tek üstünlüğümüz 1938'i değil de, ondan kırk bir yıl sonrasını yaşıyor olmamız. Ama gelişmeden yaşanan yıllarla övünmek gülünç olmaz mı?

Atatürk'le geçen on beş yılı neden hayırla

andığım ortada... Ona özlem duymuyorum. Geçmişin tatlı bir anısı sayıyorum. Özlem duyduğum dönem, çağın farkına varmaya, kendi acı gerçeklerinin farkına varmaya başlayan bir dönem olacak.

Ergeç böyle bir dönemin geleceğine de inanıyorum.

11 Kasım 1979

AŞK OLMAYINCA

Eski okul arkadaşları on beş günde bir toplanıp birlikte öğle yemeği yiyor, oradan buradan konuşuyoruz. Çoğunu, ununu elemiş, eleğini asmış emekli bürokratların, bankacıların, belediyecilerin, doktorların, sporcuların ve yine emekli olmuş büyükelçilerin, hariciyecilerin oluşturduğu bu grubun içinde birkaç defa bakanlık etmiş, politikada adını duyurmuş, hizmetler yapmış bir iki devlet adamı da var. Bu arkadaş toplantıları fikri yine okul arkadaşımız eski sayın bir başbakandan çıktı. Ağırlıklı kişiliği, çok yanlı kültürü ve cevval zekâsı ile bu kalabalığın laf salatası içinde kaynayıp gitmemesini o sağlıyor, konuşmaların entelektüel bir düzeyden, laubali bir okul sululuğuna dönüşmesini onun güleryüzlü müdahaleleri önlüyor. Biz yaşta insanlar için, on beş günde bir de olsa bulunmaz bir nimet. Biz yaşta insanlar, çünkü, bugünkü ortamda kendilerine kolay muhatap bulamaz oldular. Her konuda kendi dalga uzunluğunda dostlarla konuşup dertleşmek, boşalmak da bir bakıma insanoğlunun zorunlu ihtiyaçlarından biri.

Ne mi konuşuluyor? İç politikadan baska her şey. İdeolojik tartışmaların da yeri herhalde

böyle bir toplantı olamaz. Ne kalıyor geriye? Ayın önemli olaylarının güncelleştirdiği sorunlar. Bunlar da, daha çok genel, objektif, akademik açıdan ele alınıyor. Mesela bir iktisatçı, petrol bunalımının, başlangıcından bugüne nasıl geliştiğini anlatıyor. Bir maliyeci yeni vergi sistemleri üzerinde bizi aydınlatıyor. Bir eski futbol ası, Galatasaray'ın ligde durmadan puan kaybediş nedenlerini sıralıyor. Bir eski Tahran büyükelçimiz çok yakından tanıdığı Şah'ın, Bahtiyar'ın kişilikleri üzerinde, Tebriz'deki Türkler üzerinde ve nihayet Humeyni politikasının İran'ı sürükleyebileceği yeni perspektifler üzerinde bilgi veriyor. Arada, başkan ve diğer bakanlar yakın geçmişe ait anılarını anlatıyorlar. İnönü'nün bir anekdotunu naklediyorlar. Hâsılı her bakımdan ilginç ve yararlı oluyor. İnsan, yemekten kalkarken yemeğe oturduğu zamankinden farklı kalkıyor. Konuşmaktan çok dinlemeyi sevdiğim için çokluk lafa karışmadan arkadaşlarımı dinliyorum. Ama bazen, tiyatro konusunda, edebiyat konusunda, kültür konusunda, kabare konusunda oynanmakta olan bir dizi dolayısıyla, vefat eden bir sanatçı üzerinde arkadaşlarımın bana yönelik ve dirençli soruları olunca onları cevaplandırmak zorunda kalıyorum.

Geçen hafta yemeğe biraz geç geldim. Mizah üzerinde konuşuluyordu. Başkan, genel istek üzerine bana söz verdi. Mizah üzerine soyut laflarla bilgiçlik taslamak yerine bir küçük fıkra anlatıp demek istediğimi onun özüne sığ-

dırmayı yeğledim. Pazarlıkta anlaştık. Güncel ortamımızla da sıkı sıkıya ilişkin bir fıkra olduğunu özür makamında söyledikten sonra şu fıkrayı anlattım:

Ünlü orkestra şefi Arturo Toscanini'yi, kırıp sarıp kent halkının ileri gelenlerinden bağışlar toplayıp bir küçük şehrin orkestrasını yönetmek için angaje etmişler. Toscanini gelmiş, kentin belediye orkestrasını bir-iki gün çalıştırmış. Sonra konser günü gelmiş çatmış.

Şef podyuma çıkmış, orkestra pürdikkat büyük yöneticinin sopasına bakarak konsere başlamış. Halk gözlerine ve kulaklarına inanamıyormuş. Küçük kentin alçakgönüllü orkestrası büyük bir şef tarafından yönetilmenin verdiği moral ve coşku ile âdeta euphoria haline gelmiş, kendi kendini aşmış, inanılmaz düzeyde bir konser çıkarmış. Halk sevinç ve övünç içinde, orkestra üyeleri, mutluluktan uçuyor. Toscanini memnun. Alkışın ardı arkası kesilmiyor. Herkes, sarılışıp birbirini kutluyor. Toscanini, tezahürat yatışıp da odasına çekilince Konzertmaystere:

– *Bana lütfen ikinci kemanlar sırasının en solunda oturan esmer delikanlıyı yollar mısınız?* demiş.

Konzertmayster, buna bir anlam verememiş ama:

– Hay hay demiş. Dışarı çıkmaya hazırlanan delikanlıyı bulmuş. "Maestro seni çağırıyor" demiş.

Esmer ikinci keman, kemanını masaya bırakmış, önünü ilikleyip maestronun odasına girmiş.

Maestro, onu yüreklendirmek için:

– *Buyur evladım, şöyle geç otur,* demiş.

Genç adam bir iskemleye ilişmiş.

– *Bu gece orkestra olağanüstü bir başarı yaşadı,* diye başlamış, Toscanini. *Herkes büyük bir coşku içinde çaldı. Orkestra kendi kendini aştı. Kent halkı orkestrası ile övünmekte haklıydı. Ben de dahil herkes bir bayram havasına girdik. Ama konser boyu gözüm hep sende idi. Bir sen evladım, bir tek sen bu havanın dışında idin. Durgun, donuk, asık suratlı bir halin vardı. Âdeta, yasak savar gibi zoraki çalıyordun kemanını. İçime merak oldu. Nen var çocuğum, hasta mısın?*

Genç kemancı, edepli, edepli:

– Hayır maestro, demiş.

– *Ha anladım. Sen bir şeye kırgınsın. Herhalde birinci keman olmak istedin, yapmadılar, hakkını yediler. Her orkestrada görülen kulis oyunlarına kurban gittin.*

Genç kemancı yine öyle edepli:

– Hayır maestro, demiş.

– *Şimdi anlar gibiyim. Belki Beethoven'i sevmiyorsun. Onun senfonisini çaldık diye keyfin kaçtı. Bu da pek doğaldır evladım. Her müzisyenin sevdiği besteciler olduğu gibi alerji duydukları da olabilir. Keyifsizliğinin sebebi bu mu idi?*

Genç kemancı:

– Hayır maestro, demiş.

Maestronun sabrı taşmış.

– *Peki, nen var be Allah'ın kulu demiş, nedir zorun?*

Genç kemancı:

– Bendeniz, esasen müziği pek sevmem de, demiş.

Hikâyenin burasında dostum Necmettin Tuncel:

– *Espri güzel de, bunun neresi siyasi ve güncel* dedi.

– Bugün her alanda herkes işini o esmer kemancı misali, yasak savar gibi yapıyor da ondan, dedim. Topluluk cevabımı can ve yürekten onayladı. Aşk olmayınca meşk olmaz, atasözü belki bu demek istediğimi, Toscanini anekdotundan daha veciz anlatabilirdi.

Biz ki, o sofranın başındakiler, hepimiz siyasi görüşlerimiz ne olursa olsun, her şeyden önce Atatürk kuşağı denen yapıcı, coşkulu bir kuşağın mensuplarıydık. Biz, bir işe sahip çıkıp onu coşku ile üstlenmekle, başından savarcasına yapar görünmenin farkını o dönemi yaşamamış olanlardan daha açık, çok daha belirgin görebilirdik.

Çevrenize bir bakın, her alan müzik sevmeyen müzisyenlerle dolu.

"Esasen" müziği sevmeyen insanlardan korkalım. Kendini ulusundan, toplumundan soyutlayan, kendini bencil bir uyuşukluğa kaptıran, mesleğine boşveren, işlevini, sorumluluğunu savsaklayan insanlar topluma devalüasyondan da,

anarşiden de zararlı olurlar. Yeryüzünde yaşama hakkımızı belgeleyen İstiklal Savaşımız miskin ve bezginlerle değil, ortak bir amaca büyük bir inançla giden insanlarla başarıldı.

Bugün de o günküne benzer zorlukları ancak böyle insanlarla yenebiliriz.

30 Aralık 1979

DÜŞÜNCE ÜRETMEK

Amerikalı bir işadamının bürosu bir göktırmalayıcının yirminci katındadır. Adam her sabah asansöre girince on beşinci katın düğmesine basmakta, orada inip yirminci kata merdivenlerden çıkmaktadır. Ama akşamları evine dönerken asansörden arada hiç ayrılmadan doğruca zemin kata inmektedir.

Acaba bu garip davranışının sebebi nedir?

– Akla gelen ilk olasılıklardan biri şu olabilir: Sabahları vakti azdır, cimnastik yapamamakta, saban yürüyüşüne vakit ayıramamakta, kan dolaşımı için gerekli hareket ihtiyacını hiç değilse beş kat merdiven çıkarak sağlamaktadır.

– Bir başka olasılık olarak, on beşinci katta bir ahbabına uğrayıp işten önce onunla bir sabah kahvesi içtiği akla gelebilir.

– Belki de yavaş yavaş merdivenleri çıkarken çevredeki manzarayı seyretmekten hoşlanıyordur.

– Yahut da yukarı katlardaki bürolar, aşağıdakilere nazaran daha ucuz olduğu için asansördekilere on beşinci kattaymış havası atıp bürosu oradaymış gibi iniyordur.

Bir garip davranışın sebebine varmak için

insanın muhayyilesini zorlayan varsayımlar daha da çoğaltılabilir.

Ama bu adamın garip davranışının hiç de garip olmayan pek sade bir izahı vardır. Boyu bir elli beş olduğu için, eli ancak on beşinci düğmeye erişebilmektedir.

İnişte zemin düğmesi en altta olduğu için ona rahatlıkla basıp güzel güzel aşağı inmektedir.

Bu bulmacamsı hayali hikâyeye benzeyen nice gerçek olayların sebebini araştırırken de akla gelen türlü seçenekler içinde bazen asıl sebep en sonra akla gelen olabiliyor.

Bir ünlü devlet adamının her yıl bir önemli ulusal bayramda irad etmeyi gelenek haline getirdiği uzunca konuşmasını o yıl sadece üç dakikaya indirmesinin sebebini araştıranlar, çeşitli izahlar yapıyorlardı. Karşı partidekiler bunu, o zatın kendi partisi içindeki ikilikten fazlasıyla etkilendiğine ve şimdilik uzun konuşup, rakiplerine fire vermemek isteyişine bağlıyorlardı. Kendi partidaşları ise bir gün önceki parti grubu toplantısında falan zatın kendini fazlaca eleştirmesine kırılıp işinden çekilmeyi kurduğuna veriyorlardı. Bir dedikodu yazarı kendine özgü yarı kapalı imalarla bu garip davranışın altında o zatın aile hayatındaki bir ahenksizliği sezer gibi oluyordu. Bir başkası adamcağızda bir hastalığa ve zihni bulanıklığa yoruyordu.

Aslında o gün alışılmış olandan çok kısa konuşmasının tek sebebi, dişçisinin kendine yaptığı

yeni protezin, ağzına iyi oturamamış olması ve damağını acıtmasıydı.

Ama kısa konuşması bir bakıma çok lehine oldu. Alınganlık ya da kurnaz bir taktik sanılan bu davranış, gerek muhalif partinin, gerek kendi partisinin ona karşı dostane olmayan duygularını oldukça değiştirdi. Büyük dedikodu kamuoyu ise evinde bedbaht saydığı bu zata acıma ve sempati duydu. Hasta olduğu, yakında politikayı bırakacağı ya da öleceği olasılığı ona karşı sevecenlik duygularını körükledi.

Ünlü devlet adamı da bu duruma, damağını acıtmasına karşın o yeni protezi ile kıs kıs gülmekten kendini alamadı.

Bunları laf olsun diye yazmıyorum. Beni bu çağrışımlara İsmet Bozdağ'ın, Kemal Tahir'i sağlığındaki gibi konuşturan yazı dizisi getirdi. Kemal Tahir'in o, söz dağarcığı, cümle yapısı, alaycı ses tonu, candan ve coşkulu üslubu, kendine özgü, tadına doyulmaz, benzersiz söyleşilerinin çoğuna ben de tanık olan mutlulardan biriydim. Onun her hazır lokmayı reddeden, kuşaktan kuşağa geçmiş, kalıplaşmış tarihi masalların altını deşmekten usanmayan, hatta bundan çok zevk alan didik didik bir tecessüsü vardı ki, çok severdim. Tarihe klasik projektörler dışından, beklenmedik açılardan yeni flaşlar çaktırıp, karşıdan şöyle gördüğümüz bir kişiyi, bir olayı, yandan bambaşka görmek ve göstermek yaklaşımı, şüpheci tecessüsü pek az olan bir üşengeç toplumda insanın kanını tazeler gibi

olurdu. Onun yeni varsayımlarının hepsine katılmasanız bile cıva gibi bir zekânın ortaya serdiği bu zengin seçenekleri dinlerken siz de muhayyilenizi, eleştiri bilincinizi bilemiş olurdunuz.

Kemal Tahir bir tarihçi miydi? Kelimenin bilimsel anlamıyla buna evet denemez. Ama nice bilim adamı geçinen tarihçiyi, o mecliste bu cıva bir zekânın varsayımları karşısında afallarken gördüm. Bilgilerinin yükü onların çoğunun eleştiri ve şüphe güçlerini ve zekâlarının manevra yeteneğini kısıtladığı için o meclisten biraz şaşkın ayrılırlardı. Onların düşünce tarzı Edward de Bono'nun vertikal –diklemesine– düşünce tarzıydı. Kemal Tahir'in düşünce tarzı ise, yine De Bono'nun tanımıyla lateral –yatay– düşünce tarzıydı.

Biri hazır kalıplar üzerinde, belli bir ray üzerinde düşünürken öbürü olayları, kişileri ve bilgileri, kabullenilmişin, alışılmışın dışındaki olanca seçenekleriyle bir daha gözden geçirmek meraklısıydı.

Kemal Tahir tiyatroya pek gitmezdi. Ama benim Baltacı Mehmet Paşa'yı alışagelmiş hıyanet efsanesi dışında bir seçenekten işleyen bir piyesimi üşenmeden gelmiş görmüş ve Lozan Kulübü'nün bir açıkoturumunda bana yapılan haksız eleştirileri ben sükûnetle ve gülümseyerek dinlerken o, dayanamayıp kürsüye fırlamış ve:

– Her şeyden şüphe edeceksiniz, diye haykırmıştı. Hiçbir hazır bilgiyi kabullenmeyeceksiniz. En emin olduğunuz şey olan evinizin

numarasını bile akşam dönerken kontrol edeceksiniz. Bakarsınız değişmiş olabilir.

İsmet Bozdağ'ın Kemal Tahir'le Sohbetler dizisinde ilginç varsayımlar var. Ünlü romancı II. Murad'ın tahtı, oğluna bırakıp, saltanattan feragat edip henüz genç yaşta elinde tespih, kendini Manisa'da zühd ü takvaya çekmesi olayının kulis perdesini, bakın nerelerden bulup getirdiği dokümanlarla aralıyor.

O sade II. Murad olayına değil, tüm Osmanlı tarihine, tüm Türkiye tarihine hep öyle, başkasına hiç benzemeyen gözlerle baktı. Bu röntgen gibi bakış, ortaya çok ilginç bir radyoskopi çıkardı.

Tekrar ediyorum, çoğu doğru olabilir, çoğu da değildir. Bu tartışılabilir. Ama getirdiği seçenekler göz açıcıdır. Dinleyenin, okuyanın bakışına, birikimine çok şeyler katıcıdır.

Tembel ve uyuşuk fikir ortamımızın Kemal Tahir gibi didişken tecessüslere o kadar ihtiyacı var ki.

29 Haziran 1980

İŞİNİ SEVEN KALDI MI?

İş, yaşamımızın üçte ikisini kaplıyor. Tabii sözüm işi olanlara. Ekmek elden, su gölden hazır parayla yaşayan tuzu kurular sözümüzün dışında.

Bir işi olmak eskiden büyük nimet sayılırdı. Hem manen, hem maddeten. Manen, çünkü iş, yaşama şevkimize yeni bir güç ve anlam katar, bizi toplumla karşı karşıya getirir, yararlı olma bilinci ve övüncü yaratır. Maddeten, çünkü ele güne muhtaç olmadan, kendimizin, çoluğumuzun çocuğumuzun ekmeğini sağlamamıza yarar. İş bir bakıma bir zorunluktur, bir bakıma da hayırlı bir oyalantı. Boş oturmak, aylak durmak insanı çabuk çökertir. İşe koyulmak tam tersine paslanmamızı önler, bizi diri tutar.

Evet böyle bellemiştik. Buna inanmıştık. Ağır fikir işçisi olarak geçen tüm ömrümüzü de bu inançla yaşadık. Aşk olmayınca meşk olmaz misali, iş heyecanı, işin gerektirdiği coşku olmadan çalışılamayacağını düşündüğümüzden işimize sevgimizi hep tavında tutmaya özen gösterdik. Her sabah masamıza yeni bir şehvetle geçtik. Ne yapabildikse bu coşku ile yaptık.

Bugün, bakıyorum da bizim bu iş sevgimizi

saflık olarak alanlar çoğunlukta. İşini seven parmakla gösterilecek kadar azaldı. Herkes yasak savar gibi iş yapıyor. Randımanının ancak dörtte biriyle çalışıyor. Herkes talihinden şikâyetçi. Mesleğinden bezgin. Hizmetinin, katkısının değerinden umudu kesmiş. *"Değil mi ki düzen bozuk"*, diye düşünüyor. *"Değil mi ki üstler partizanca kayrılmalı kişiler, değil mi ki haksızlığın bini bir para, ben de tatlı canımı neden üzeyim, neden yorulup didineyim, dibi delik fıçıyı boş yere bir başıma doldurmaya çalışayım. Battı balık yan gider. Üzme tatlı canını."* İş ahlakındaki bu laçkalığa karşı maşallah laf ebeliğinde herkes birbirinden baskın. Hatta bu uyuşukluğunun ideolojik gerekçesini bile çıkaranlar var. Unutuluyor ki her ideoloji, önce kişisel bir iç disipline, kesin ilkelere ve özü ile sözü birbirini tutan insanlara dayanır. Uyuşukluk ve umursamazlık, işine karşı özensizlik, hücrelerine kadar sinmiş bir adamdan yarın en ideal düzen kurulsa bile artık hayır gelebilir mi dersiniz? Çevre, ortam ne kadar düzensiz olursa olsun biz hiç değilse kendi kişiliğimizi genel yozlaşma içinde koruyacağız, işimizde örnek ve kusursuz bir eleman olacağız ki düzensizliğe, laçkalığa, haksızlığa kafa tutuşumuz, kendi kişiliğimizin, kendi örneğimizin saygınlığı oranında hak ve güç kazansın. Bu çoğu kişiye zor geliyor olacak ki, iş ahlakını, iş sevgisini savunacak yerde atı alıp Üsküdar'ı geçen açıkgöz kayrılmalılara, bu yozlaşmış kaytarıcılara karşı başka türlü bir laçkalık, başka türlü bir umursamazlık taktiği ile karşı koymayı yeğliyorlar.

Fransa'da bir tiyatroda sendikalı bir ışıkçının işine sarhoş geldiğini görmüştüm. Durumu rejisör farketmemişti. Işıkçıbaşı da farketmedi. Ama sendikalı başka bir işçi farkedip –hayır patrona değil– kendi sendikasına rapor etti. Laubali bir üyenin kendi sendikasının saygınlığına söz getirmesine gönlü ve iş ahlakı razı olmadığından...

Geçende tesadüfen bizdeki bir sendika mümessilinin de ilkesel bir tutumuna tanık oldum. Adam geldi, kol saatine bakıp, *"Saat yedi"* dedi. *"İlke kararımız gereği yedide taş çatlasa şalteri keserim. Sekiz buçukta yine işbaşı yaparız."* Sevindim, övündüm. Bu kesinlik, hakkını böyle dakikası dakikasına arayış göğsümü kabarttı. Ama saat sekiz buçuk oldu. O ilkesel sendika mümessilini koydunsa bul. Hem kendi, hem arkadaşları ancak dokuzu çeyrek geçe geldiler. Şalter dokuz buçukta açıldı. İş keserken dakikası dakikasına ilkesel, iş başlatmada mümkün olduğu kadar ağırdan alış ve alaturkalık... Bu ilkeselliğe önce sevinip inanmış ve övünmüş olan bizler, bırakın bir saat boşuna bekletilmemizi ve hiçimsenmemizi, içimizdeki tutarlılık duygusu yara aldığı için tedirgin olduk. İlkeselliğe elbet koca bir EVET, ama tam olarak ilkeselliğe... İşine geldiği yerde ilkesel, gelmediği yerde keyfi hareket, buna olsa olsa ilkeselliği sömürmek denebilir.

İşimizi çokluk sevmiyoruz dostlar, işimizi sevmeyince kendimizi sevebilir miyiz? Bakıyorum bazıları bunu pekâlâ beceriyorlar maşallah.

Yine birkaç ay önce bir grup zevatla birlikte çalışma yaptık. Baktım randevusuna en sadık olanlar, söylenen saatte gelenler, hep yaşlılar oldu. Üstelik çoğu karşı yakadan geliyorlardı. Çoğu hasta idi. Birkaçı eşinin kolunda gelmişti. Asıl işin taşıyıcısı ve üstlenicisi olan sorumlu genç mesai arkadaşlarım ise belli saati hep geciktirip geldiler. Üstelik hepsi de çalışma yerinin çok yakınında oturuyorlardı. Kötü niyetlerinden mi, asla. Alışık olmadıklarından...

Ama genellemelere geçmek doğru olmaz. İşini sevenler az da olsa yine de yok değil. Bunlara rastlayınca insanın içi açılıyor.

Bilmem siz de dikkat ettiniz mi? Yolumun üstünde olduğu için onu her gördüğümde içimi iyimserlik kaplar. İran Başkonsolosluğu'nun kavşağındaki trafik polisinden söz ediyorum. Ben bu adamı çeşitli durumlarda kışın kar fırtınasında, yazın kırk derece güneşin altında, trafiğin arapsaçına döndüğü karmaşada, klaksonların işi şamataya boğduğu anlarda da gördüm. Güleryüzlü, sakin, nazik, ölçülü, herkese hoşgörülü, ama işinin ciddiyetini, oradaki işlevini hiç ödünsüz yürüten üslubunda hiçbir gün bir değişikliğe rastlamadım. Hepimiz insanoğluyuz, bir günümüz öbürüne uymayabilir, şu ya da bu olayların tortusuyla ruhumuz bunalabilir. Bu Allah'ın dengeli kulunda hiçbir gün en küçük bir gölge görmedim. Hep nazik, hep hoşgörülü, hep insancıl, yayayı da, kamyon şoförünü de, dolmuşçuyu da, özel arabadan ayırt etmeyen bir saygı içinde

efendice, sevimli jestlerle hep yol açan, yol veren, bekletirken bile bakışıyla âdeta özür dileyen bir insanlık anıtı gibi, işini seven bir insan simgesi gibi, bu dört yol ağzında ona rastlamak çoktandır dumura uğramaya yüz tutan iyimserlik duygularımızı tazeleyen bir olay oluyor. Sağ olsun, var olsun.

Türkiye bir gün, işini, sorumluluğunu seven, çalışkanlığı uyuşuk aylaklığa tercih edenlerle kurtulacaktır. Ödevini benimsemeden, sevmeden ne kişinin, ne de toplumun yaşamı yaşama benzer.

13 Temmuz 1980

TÜRK İMAJI

Siyami Ersek'le idealist beş on arkadaşının yoktan var ettikleri bir İstanbul Göğüs Cerrahisi Merkezi vardır. Temizliği ile, disiplini ile, örnek çalışması ile tanınan bu merkezde, başta Siyami Ersek olmak üzere usta doktorlar, yıllardır yaptıkları operasyonlarla yüzlerce hastayı iyileştirdiler. İşte şimdi bu hastanede haftalardır hummalı bir çalışma var. Bazı hayırseverlerin de yardımıyla oraya Amerika'dan bir Corroner Angio aleti getirildi ve monte edildi. Artık bu sayede kalp damarı değiştirmeleri Türkiye'de de gerçekleştirilebilecek. Sade bahtlı ve varlıklı hastaların Clivland'a gidip yaptırdıkları bu ameliyat, artık burada her ihtiyacı görülen yurttaşımıza da uygulanabilecek. Sevindirici bir olay. Aletle birlikte Amerika'dan ünlü Prof. Kaiser ve yine Saint Louis'deki Washington Üniversitesinin biri kardiyolog, öbürü anesteziloji bölümü şefi iki uluslararası ünlü uzmanı geldi. İkisi de Türk. Biri Dr. Ümit Aker, öbürü Dr. Ercüment Kopman. İkisi de genç ve adı geçen hastanenin ilk doktorlarından. Yıllardır Amerika'da çalışan ve başarıdan başarıya koşan bu iki doktor eski hastanelerine kazandırılan bu aleti buradaki meslektaşlarına ve

kullanacaklara öğretmek, bir - iki ay Türk hastalarını da ameliyat etmek için tatillerini bu işe hasretmişler. Sabahın altısından akşamın altısına kadar çalışıyorlar. Bu yurtseverlik, insanseverlik ve özveri coşkusu karşısında insanın içi güneşleniyor.

Geçen gün nasılsa iki saat vakit bulabilip bu dövizsizlik ortasında bile yine eli yüzü düzgün uluslararası bir festival kotaran Aydın Gün'ün çağrılısı olarak Aya İrini'deki iki kuartet konserine gittim. Ünü dünyayı tutmuş büyük gururumuz İdil'imizin dışında, baktım bu İngiliz dörtlüsünün violacısı bir Türk: Ruşen Güneş. Freiburg piyanolu dörtlüsünde ise Garbis Atmacayan adında gerçekten büyük yetenekli bir Türk viyolonselciyi ve piyanist Aziz Korteli de alkışlamak, aldığımız müzik zevkini daha da vurguladı. Aziz Kortel'in bu gencecik yaşında Freiburg Opera Orkestrasını da yönettiğini daha önceden biliyordum. Bu konserleri benim gibi izleyenler arasında o gün tesadüfen Amerika'dan yurda tatile gelmiş iki değerli dostum da vardı. Biri, Oppenheimer Fizik Armağanı'nı kazanmış ve bir gün inşallah Nobel'i de kazanmasını beklediğimiz Prof. Feza Gürsey, öbürü de Amerika ve İngiliz üniversitelerinin kapıştığı Antropolog Prof. Nur Yalman.

Geçenlerde ünlü orkestra şefi Herbert Von Karayan'ın bir demecir i okudum. Geçirdiği kazadan sonra belkemiği fena halde zedelenen

müzisyen, *"Beni kurtaran Gazi Yaşargil adında bir sihirbaz doktor oldu. O olmasa, ben şimdi tekerlekli koltukta kalacaktım"*, diyordu. Zürih'de çalışan bu eşsiz beyin cerrahımızın beyin ameliyatlarında yepyeni bir yol açtığını uzmanlar çok iyi bilirler.

Opera alanında uluslararası takdir toplayan Orhan Günek ve Leyla Gencer örneğine son yıllarda bir de Bolşoy sanatçılarına hiç aykırı düşmeyen, balede çok şımarmış o seyircileri bile, hayran bırakan bir Meriç Sümen'imiz katıldı.

Dışişlerinde de ele güne övünerek göstereceğimiz, herkesin takdirini kazanmış elemanlarımızın, mesela çocukluk arkadaşım bir Zeki Kuneralp'ın, kendisiyle ancak birkaç kez karşılaşabildiğim bir Orhan Eralp'ın, dostum Osman Olcay'ın, Galip Balkar'ın övgülerini güç beğenir bazı yabancılardan duymak insanın kanını tazeliyor.

Örnekleri daha çoğaltabiliriz, Ankara Üniversitemizin zarif ve değerli rektörü Türkân Akyol'un, UNESCO Merkez Komitesi üyesi Erdal İnönü'nün, Amerika'da pir aşkına Türk kültürüne ışık tutan Talât Halman'ın uluslararası saygınlıkları da saydıklarımıza katılabilir.

Yetersiz birikimin, içinde büyüdükleri ortamın olumsuz koşullarını yırtıp çıkan bu büyük yetenekler dışarda yepyeni bir "Türk imajı"nı yerleştirmeye başlıyorlar.

Bizim zamanımızda aydınlar ancak Ratip Berker'le, Cahit Arf'la, sokaktaki adam da Koca Yusuf pehlivanla övünebilirdi. Yeni yeni kuşaklar bu çeşit övünçlerimizi daha da çoğaltıyorlar.

"Fort Comme Un Turc = Türk gibi kuvvetli" deyiminin kökenini Yeniçerilere kadar geriye mi götürmek gerektir? Yoksa bunu Fransızların muhayyilesine Koca Yusuf pehlivanın, Aliço'nun çelik pazuları mı yerleştirmiştir, bunun tartışmasını Eşref Şefik üstadımıza bırakıp (kafası ile) kendinden söz ettiren bu yeteneklerimizin çoğalmasını dileyelim. Yine Fransızların kullandığı *"tête de Turc"* diye bir deyim vardır ki, bununla hiç de övücü olmayan "kafasının dikine" kabilinden bir şey ifade etmek isterler. Bu küstah kafaları ve onların bu küstah deyimini yine onlara günün birinde bu cevherli Türkler değiştirteceklerdir. Hem de zorla.

Ama "kafa" zoru ile.

20 Temmuz 1980

RUH DOKTORLARININ ÖNERİSİ

Eşim geçen akşam damdan düşer gibi:

– *Şunu bir kere daha anladım ki, başarılı insan, yetenekli insan alçakgönüllü oluyor* dedi. *Megalomanlık komplekslilere mahsus.* Ne birinci cümlesindeki, ne ikinci cümlesindeki tiplerle bir benzerliğim olmadığı için lafı kendime çekmedim. Ben alçakgönüllüyüm ama, bu başarısızlıklarımın bilincinden gelir. Herhalde bazı komplekslerim de vardır ama, megaloman olduğumu hatırlamıyorum. Eşim bir hastanede görevlidir. Orda hazır bulunduğu bir ameliyatı yapan ünü dünyayı tutmuş bir operatörden söz ettiğini üçüncü cümlesinden anladım. Bu büyük adamın olağanüstü tevazuu karşısında haklı olarak etkilenmişti.

Alçakgönüllülük kolay iş değildir. Bence bilgeliğe yakın bir erdemdir. Başarı doygunluğuna varan insanın çevresindekilere bu mutluluğunu yaymak, bu mutluluğunu çevresi ile paylaşmak istemesi, onu çevresindekilerden ayıran üstünlükleri unutup – unutturması çabası da sayılabilir bir bakıma. Her hali ile insancıl, sevecen, efendice bir tavırdır.

Bunun tam tersi olan "kendini beğenmişlik",

"dediğim dedikçilik", yenilgilerle, başarısızlıklarla oranlı olarak daha da büyüyen bir kusurdur. Bir onur yenilgisinin öfkesini bizden çıkarmak gibi bir şeydir. Çok gençliğimde, atletizm yaptığım zaman, Türkiye'ye gelmiş Abrahams adında bir antrenörümüz vardı. Tüm kasları ile, tüm benliği ile gevşemesini bilmeyenin, alçakgönüllü olamayanın, sinirli, gerilimli tutumunu bırakamayanın gücünü boş yere bu gereksiz ve beceriksiz telaş içinde tüketeceğini ve asıl gerektiği zaman vücudunu yarışa tam seferber edemeyeceğini bize anlatmaya çalışırdı. Acemi keman öğrencisi, yayı ne kadar sıkı tutarsa, kemanı o kadar iyi çalacağını sanır. Oysa siz ne kadar rahat, dengeli ve çözülmüşseniz, yayı ne kadar hafif tutarsanız, kemandan çıkaracağınız ses de o derece güçlü, temiz ve zengin olur. Hint guruları, Zen rahipleri, Eflatun ve nihayet çağımızın ruh doktorları çeşitli yollardan insanlara hep bu rahatlamayı, gerilimden çözülmeyi salık vermiyorlar mı? Ne var ki, bu öğütler gerilim ve öfke küpü insanlara tesir bile etmiyor. Birer dövüş horozu gibi, gözleri rakiplerinde, burunlarından soluyarak, yumruklarını sıkarak öyle bir hale girmişler ki, kulaklarını kendilerinin ve politik seçim rakiplerinin sesinden başka dalga uzunluklarına kapamışlar. Bildiklerini okuyorlar.

Nitekim, evvelki gün Hacettepe Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Başkanı ve yirmi dokuz öğretim üyesinin TRT Genel Müdürlüğüne verdikleri ilginç dilekçeyi de sanırım okumamışlardır

bile. Haber bültenlerinin değişmez içeriği olan parti sözcülerinin söz düellosuna bundan böyle TRT'de yer verilmemesini öneren otuz profesör şöyle diyorlar:

"Bu demeçlerde genellikle, parti yöneticilerinin birbirlerini suçlamalarından, kötülemelerinden başka söz, başka düşünce bulunmamaktadır. Bunlara devletin radyo ve televizyon haber bültenlerinde geniş yer verildikçe, ruhbilimdeki ödüllendirme – pekiştirme kuralına uygun olarak, partiler de, ister istemez, bir seçim havası içinde her gün demeç yarışını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu demeçlerin ülke yararına eğitici, aydınlatıcı nitelikte oldukları savunulamayacağı gibi, haber bültenleri uzun süreden beri değerini yitirmiş, toplum içinde bıkkınlık, tedirginlik kaynağı olmuştur. Bunlardan daha da önemlisi, toplumumuzda kin, nefret ve kutuplaşmayı sürekli körükleyerek toplumsal bunalımının sürüp gitmesinde etken olabilecektir."

Evet, böyle diyor ruh uzmanları. Böyle derken de tüm televizyon izleyicilerinin isteğini de dile getirmiş oluyorlar.

Bir ruh doktoru olmadığımız halde biz de bu sütunlardan aynı sakıncaya yıllar önce işaret etmiştik.

Dünyanın hiçbir yerinde televizyon, parti tartışmalarına bu kadar yer vermez. Haber bültenlerinin içeriğini daha çok objektif yurt ve dünya olayları informasyonu oluşturur. Parti sözcülerinin, hepsi aynı kalıplardan çıkmışa benzeyen, içeriksiz, yeni bir öneri getirmeyen, sade-

ce ve sadece karşı tarafı kötüleyen ve söz dağarcığı bakımından olduğu gibi, seviye bakımından da fakir konuşmalarını bizlere zorla dinletmek, herkesin malı olan televizyonu yalnız partilerin borazanı haline getirmek çarpıklığı arta arta sürüp gidiyor. Oysa o temcit pilavı demeçlere harcanan film, manyetik band, vakit ve para ile halkın fikri ve kültürel gelişmesini sağlayacak ne yayınlar yapılabilirdi.

Böyle yayınlara çok ihtiyacımız var. Memleketin kültür seviyesini yükseltmek için. Politikacıların kendilerini evrenin ekseni saymamaları gereğini anlamaları için. Keçi inadından vazgeçip kendini beğenmişlikten arınmaları için, alçakgönüllülük, dengelilik, sağduyu, insaf ve millete saygı hislerini yeniden kazanabilmeleri için.

27 Temmuz 1980

YİNE ÖLÇÜ VE TEVAZU ÜZERİNE...

Rahmetli dostum Dr. Fehmi Ayberk anlatmıştı. Eski Ankara'nın genç kuşak devlet adamları, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Saraçoğlu, Cemal Hüsnü Taray ve arkadaşları bir gece kendi aralarında Atatürk'ün çevresindeki *"mutad zevat"* hakkında ileri geri konuşmuşlar. Atatürk'ün bunlara fazla yüz verişini eleştirmişler. İyi kötü Avrupa'da okumuş, yüksek tahsil görmüş, dil bilir oluşlarının, Atatürk'ün güvenini kazanmış, genç yaşta bakanlıklar üstlenmiş olmanın verdiği şımarıklıkla biraz çizmeden yukarı bile çıkmışlar. Atatürk'ü bu konuda uyarmaya gerek görmüşler. Ertesi gün Cemal Hüsnü Taray, Çankaya Köşkü'ne çağrılmış. Ve bunun hayra alâmet olmadığını sezmiş. "Atatürk, adamı akşam yemeğine çağırır, böyle saat beşte pek çağırmaz, dur bakalım arkasından ne çıkacak", diye heyecana kapılmış. Köşk'te kendini iyi karşılamışlar. Bahçede bir koltuğa buyur etmişler. Biraz sonra Atatürk, sırtında yakası açık bir spor gömlek, güleç bir yüzle görünmüş. Konuğuna aşırı nazik davranmış. Köpüklü kahveler gelmiş, karşılıklı içilmiş. Cemal Bey'in önsezisi güneşli havanın bir yerde sağanağa dönüşeceği yolun-

da... Nihayet tahmini çıkmış. Atatürk biraz hoşbeşten sonra, *"Demek beni vesayet altına almaya karar verdiniz"* gibi cinaslı bir laf edince, Cemal Hüsnü Taray, bir gece önceki konuşmayı Atatürk'e birinin yetiştirdiğini anlamış, *"Estağfurullah"*dan geçilmeyen bir savunmaya geçmiş ve tamamen yanlış anlayışa dayanan bu ihbarı çürütmeye kalkmışsa da Atatürk onu susturmuş. *"Dinle bak çocuk"*, demiş, *"Bu yerdiğiniz adamlar, benim yoluma bir hayat koymuşlardır. Bana güvenmişler ve kaderlerini en umutsuz anda bana bağlamışlardır. Hepsi de 'Öl!' desem ölecek kadar bana inanırlar. Ben vefalı bir insan olarak elbet bu dostluğu sürdüreceğim. Ama onları bu kadar sevdiğim halde, hangisini bakan yaptım? Oysa siz dünkü çocuklar Cumhuriyet'in bakanları oldunuz. Ben neyin ne yapılacağını, ne yapılmayacağını müsaade edin de biraz daha iyi bileyim."*

Sözü geçen genç kuşak Cumhuriyet bakanlarının toplantısında o eleştirilen *"mutad zevat"*'tan birinin Cevad Abbas'ın oğlu Turgut, okul arkadaşımdır. Ondan işitmiştim.

–Yanılmıyorsam– Bulgaristan'da yapılacak uluslararası bir müzakereye Atatürk, Türk heyeti başkanı olarak Cevad Abbas'ı atar. Cevad Abbas'ın,

– *Paşam, ben dil bilmem,* diye özür dilemesi karşısında Atütürk, onu,

– *Sen bu toplantıya benim temsilcim olarak gideceksin,* der. *Benim ne istediğimi bili-*

yorsun. Bu amacın sağlanmasına dikkat edeceksin. Gerisi senin işin değil. Yanına dil bilen, usul bilen, diplomatlar vereceğim. Onlar bunları biliyorlar ama, sen de benim fikirlerimi onlardan iyi biliyorsun, diye yüreklendirir. Vedalaşırken de beş hecelik bir uyarıda bulunur:

– Mütevazı ol.

Atatürk'ün yaveri Muzaffer Kılıç dostumdu. Bizzat kendinden dinlemiştim. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ankara Hukuk'u bitirmiş. Mebus olmak istemiş. Atatürk'e açamayıp isteğini Recep Peker'e aracılarla iletmiş. Ne var ki ilan edilen aday listesinde kendi ismini göremeyince çok üzülmüş. O üzüntü ile durumu bir başkası aracılığı ile Atatürk'e duyurmuş. Atatürk'ün verdiği şu direktife bakın:

– *Recep Bey'e söyleyin. Profesör olmayan adaylardan birini çıkarıp yerine Muzaffer'i yazsınlar.*

Bu üç otantik fıkranın ortak yanı bir adamın dostlarına gösterdiği aşırı –belki de tenkit götürür– bir vefa duygusu değildir. Her üç olayda da dostlarını tutuşunun *ölçüsünde* gösterdiği hassasiyettir.

Genç devlet adamlarının cevherini sezmiş, onları bakan atamış, ama çizmeden yukarı çıkmalarını ölçüyü aşmak bularak... Dostlarını koruyor ama, onların yeteneğinin sınırını gerçekçi bir gözle herkesten iyi bilerek, olduğundan fazla görmeyerek...

Cevad Abbas'a başkanlık veriyor ama, uzmanlara karşı böbürlenmesini önlemeyi de unutmayarak.

Yaverinin mebus olmasını hoş görebiliyor ama, bir bilim adamının yerine geçmesine gönlü asla razı olmayarak...

Tevazu üzerine geçen hafta yazdığım yazının bir çeşit devamıdır bu haftaki yazı. Tevazua, alçakgönüllülüğe kendi başlarına varanlara ne mutlu. Onlar kendi nefisleriyle bir iç mücadelenin sonucu buraya varmış yarı bilgelerdir. Ama bunu beceremeyecek olanlara Atatürk gibi uyarıcılar gerek. Had bildiriciler, ölçüyü hatırlatıcılar gerek.

Büyükannemin sık kullandığı bir mesel belleğimde beliriyor:

– *Haddini bilmeyene haddini bildirmek, öksüze kaftan giydirmek kadar sevaptır,* derdi rahmetli.

Ama asıl marifet had bildiricilere gerek kalmadan haddini bilmektedir.

3 Ağustos 1980

VEFA = UYGARLIK

Hayli zaman geçmesine karşın belki yine hatırlarsınız. Bu gazetenin sütunlarında bir tiyatro müzesi kampanyası başlatmıştım. Kültür alanımızda bir gedik saydığım bu müzeyi gerçekleştirme işini Milliyet Sanat dergisindeki genç arkadaşlarımla birlikte iş edinip ısrarlı neşriyat yapmıştık. Böyle bir müzenin gerekçesini açıklamış, batıdan, doğudan tüm dünyadaki tiyatro müzelerinden örnekler vermiştik. Yurdun tiyatro uzmanlarını toplayıp fikirlerini almıştık. Tiyatro müzesi konusunda gerçi bizden çok önce de bazı perakende teşebbüsler olmamış değildi. Ama bir iki toplantıdan sonra heves tavsamıştı. Bizimki öyle olmadı. Bizim oluşturduğumuz Türk Temaşa Sanatları Müzesi Hazırlık Komitesi sürekli olarak toplandı. Ortaya somut ilkeler koydu. Böyle bir müzenin hangi tür materyalden oluşacağını en ince ayrıntısına kadar bir bir saptadı. İş iyiniyetli bir bakana kalıyordu. O bakanın bu hazır birikime oturup bir emir vermesi, uygun bir yer ve iki memur tahsis etmesi yetecekti. Ama uzun zaman böyle bir bakan ya da müsteşar çıkmadı. AP iktidarlarının kültür sorumluları girişimimizi nezâketen iyi karşılamakla

birlikte onun gerçekleşmesi konusunda parmak bile oynatmadılar. Müze için rica ettiğimiz iki odacığı çok gördüler. Anladığım kadarı ile bu işin gereğine pek inanmıyorlardı. Yurdumuzdaki pek çok kimse gibi, kültürü, edebiyatı, tiyatroyu netameli bir alan sayıyor olacaklardı ki bu çeşit projeleri hep çekmelerin en altına sürüp erteleme yolunu tutuyorlardı. CHP'nin de bu konuda belli bir çabası olmadı. Ama eski Kültür Bakanı Sayın Ahmet Taner Kışlalı iş başına geçtiğinden kısa bir süre sonra bu müze projesini benimsedi ve Yıldız Sarayı'ndaki küçük tiyatronun müştemilâtını tiyatro ve sinema müzesine tahsis etmek için hazırlığa girişti. Bakanlığı sürse bu proje bugün gerçekleşmiş olacaktı. Olmadı. Bu işi şimdi hangi yeni bakan üstlenir, orasını Allah bilir. Diyeceğim şu ki, büyük bir masraf gerektirmeyen, kimseye bir zararı olmayan, tam tersine, ülkenin uygarlık imajına ve tarihi vefakârlığına bir onur belgesi sağlayacak olan böyle bir müzenin gerçekleşmesi işten bile değilken bugüne kadar savsaklanıp durdu.

Bu neden böyle oluyor? Müzecilik, arşivcilik bilincinin bizde iyice yer etmemiş olmasından. Bir ulusun uygarlık birikimini ele güne en kestirmeden, en görüntüsel açıdan yansıtan müesseseler o ülkenin iyi düzenlenmiş, bilinçli düzenlenmiş müzeleridir.

Geçende rahmetli romancı Kemal Tahir'in bir yakını ile konuşuyordum. Her romanında o dönem Türk tarihinin sosyal, iktisadi, kültürel

dokusunu arka fon olarak kullanan ve Türk insanını büyük tarihi bir birikim freskinin içine yerleştirmeyi amaç edinen bu değerli romancının zengin kitaplığının, arşivinin, notlarının, mektuplarının, zatî eşyalarının, hasılı tüm metrûkâtının karmakarışık durduğundan yakınıyor, bunların düzenlenmesi ile küçük bir Kemal Tahir Müzesi oluşabileceğini söylüyordu.

Her işi devletten beklemenin abesliği karşısında, Batıda bu gibi kültür ödevlerini özel kurumlar, vakıflar üstlenir. Hatta "falan yazarın dostları", "filan şairi sevenler" gibi dernekler kurulup bu gibi işleri fahri olarak onlar gerçekleştirirler.

Reji sanatına büyük katkılarda bulunan Max Reinhardt için hocam Prof. Kindermann ve Prof. Dietrich'in öncülüğü ile kurulan arşiv, Avusturya hükümetinden de destek alarak, uluslararası bir şümûl kazandı. Almanya'da, Avusturya'da, bazı diğer Batı ve Balkan ülkelerinde bazen tek tek tiyatroların bile özel müzeleri vardır. Moskova'da Konstantin Stanislawski Müzesi büyük rejisörün şahane evinin iki katını işgal eden büyük bir müzeye dönüştürülmüştür. Aynı ülkede büyük genel edebiyat ve tiyatro müzelerinin yanı sıra, tek tek yazar ve şairlerin, mesela Puşkin'in, Çehov'un, Gorki'nin, Mayakovski'nin müzeleri bulunduğunu herkes bilir.

Yurdumuzda Tevfik Fikret'in Âşiyan'ı ve Tanzimat Edebiyatı Müzesi dışında bu alandaki tek tük örnekler, dostların önayak olması ile kurulan Yahya Kemal Müzesi ve anasının yaptığı

büyük bağışın yüzü suyu hürmetine Darüşşafaka'nın gerçekleştirdiği ve Burhan Arpad'ın ince zevkinin damgasını taşıyan Burgaz'daki Sait Faik Müzesi'dir.

Bütün bunlar, elbet iyi hoş da, çok delikli ve tesadüfi bir görünüm oluşturuyorlar. Dostu, yahut arkalayan müessesesi olmayan nice şöhretler öksüz kalıyorlar. Büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul'un bir küçük müzesi olsa fena mı olur? Onun içinde insan kendini tiyatroya adamış büyük bir tiyatro adamının örnek yaşamını ve savaşımını olduğu gibi, ikinci Meşrutiyet'ten günümüze, Türk tiyatrosunun bir panoramasını da izleyebilir.

Biraz önce sözü geçen Yahya Kemal'in Paris'te gençlik yıllarında sık sık gittiği Closseri de Lilas adlı kahve, şairlerin, yazarların, ressamların sevdiği bir kahve idi. Oranın sürekli müşterisi olan bu şöhretlerin adları, oturdukları masalarda bronz bir plaketle belirtilmiştir. Geçen yıl araştırmacı ve arşivci dostum Taha Toros'un uyarısı ile, oradaki masalardan birine bir törenle ünlü Türk şairi Yahya Kemal'in adı da yazıldı. Törende, Paris'teki Türkler, Sayın Büyükelçimiz Hamit Batu ve eşi, ünlü ressamımız Abidin Dino ve eşi ile, o zamanki kültür ataşesi dostum şair Melih Cevdet Anday da bulundular. Anday, daha sonra bu vesile ile Yahya Kemal'in Paris yılları hakkında bir de güzel broşür yayımladı.

Kendini beğenmiş Fransızlar bile bir ünlü şairimizden bu onuru esirgemezlerken biz sade

Yahya Kemal'in değil, ondan önce Namık Kemallerin, Şinasilerin, Abdülhak Hâmidlerin, çok daha sonra da Abdülhak Şinasilerin, Hamdullah Suphilerin, Ahmed Haşimlerin, Yakup Kadrilerin ve daha nice nice şair, romancı, ressam, eleştirmen Türk sanatçısının gittiği, canlı bir tarihi müze olarak bugüne kadar gelebilmiş bir lokalin, eski Lebon, bugünkü Markiz Pastanesi'nin bir parçacı dükkânı yapılmasını önleyemedik. Geçende sahibi Avedis Çakır'ın Türk Hava Kuvvetlerine iki milyonu aşkın çok yüksek bir bağış yaparken söylediği, "Ben sevgili milletime tüm malımı değil, canımı da seve seve veririm" sözünün edebiyat olmadığına inanırım. Çünkü, kendisini oldukça iyi tanırım. Bence onun bu güzel sözünden ve Türk Hava Kuvvetleri Vakfı'na yaptığı yüksek bağıştan da değerli hizmeti, bunca Türk ünlüsünü sinesinde toplamış bu tarihi lokali yarım yüzyıldır muhafaza etmiş ve sürdürebilmiş olmasıdır. Kendi de tarihin bir parçası olan Bay Avedis İstanbul'a böylece Paris'teki Closseri de Lilas gibi yahut Brasserie Lipp gibi bir odak kazandırmıştı. Nefis vitraylarının ve Jung–Stil üslubundaki eşsiz duvar panolarının oluşturduğu estetik dekor ve onun ortasındaki mekâna sinmiş zengin içerik, burayı âdeta canlı ve manevi bir edebiyat müzesi haline getirmiş gibiydi.

Bu cânım tarihi lokalin hoyrat bir kararla parçacı dükkânı haline getirilmek istenmesi, estetiğe ve eski birikime karşı ilgisizliğimizin, vefasızlığımızın yüz kızartan bir belirtisi değil mi idi?

Sonra da kalkmış, "Çocuklarımız geçmişimize karşı neden bu kadar saygısız, neden eski değerlere karşı bu kadar ilgisiz?" diye yakınıyoruz. Biz onlara iyi örnek olduk mu ki, bu tür yakınmalara hak kazanalım? Böyle babaların çocukları da elbet kolay kolay başka türlü olamazlar.

Önce kendimizi, kendi tutumumuzu değiştirmeye bakalım. Sonra çocuklarımızı suçlayalım.

26 Ekim 1980

ERKEN KALKMAK
GEÇ KALKMAK

Yabancı ülkelere gitmiş olanlar görmüşlerdir. Orada gün erken başlar. Hatta çok erken başlar. Gece karanlığında uykunuz kaçıp da treninizin penceresinden baktığınız olmuşsa geçtiğiniz kentin, ilçenin ya da köyün pencerelerini ışıklı görüp ilkin yadırgamışsınızdır. Eloğlu erkenden ayaktadır. Bunca uygarlık yan gelip yatmakla elde edilmemiştir. Bunun kefareti gece gündüz çalışmaktır. Yedide işbaşı yapabilmek için beş buçukta kalkmak gerekir. Beş buçukta kalkabilmek için ise en geç onda yatmak... Gece hayatı işsiz güçsüz hazır yiyici mirasyedilerin harcıdır. Çalışanlar dünyasında günün depar işaretini saat beş buçuk gongu verir. Kol işçisi, fikir işçisi, asker, öğrenci tüm erkenci dostlarım bilirler; sabah saatlerinin verimliliği elhak tartışılmaz. Her dildeki atasözleri bunun ortak tanığı değil midirler? –Er (ken) kalkan yol alır, er evlenen döl alır–, –Er kalkan aç kalmaz–, –Erken kalkan aldanmamış–, –Erken eken erken biçer–, –Gün erken kalkanlarındır– akla ilk gelen çağrışımlardır. Almanlar "Morgenstunde hat Gold im Munde" derler. Bununla sabahın ağzında altın

olduğunu murat ederler. İngilizlerin "Early to bed early to rise/Makes a man healthy wealthy and wise" sözü de, erken yatıp erken kalkmanın insanı sağlıklı, varlıklı ve akıllı yapacağını kafiyeli bir şekilde vurgulamak ister. Rahmetli dostum Sabahattin Eyuboğlu "Sabahı müezzinlerden önce yakalamak gerektir" derdi. Rahmetli hocam Muhsin Ertuğrul ise hiçbir gün "Güneşi uyurken üzerine doğdurmamış" olmasıyla övünürdü. Sabah erken kalkamayanlar estetik bakımdan da çok kayıptadırlar. Gece karanlığında ilk insanın o atavik yalnızlığını ve korkusunu, karanlıktan maviliğe geçilen o sihirli sürede de ilk umut iyimserliğini ve nihayet günün ışımaya başlaması ile içinizin güvenle, sevinçle ısınışını, dünyaya ve insanlara açılışını yaşamamışsanız, dünyanın her sabah yeniden yaratıldığının farkına varamamışsınız demektir. Yazık!

Sabah saatlerinin gerek verim, gerek güzellik ve yücelik kaynağına sırtını dönmüş, horlayanların da, elbet erkencilere karşı bazı savunmaları olacaktır. Saat ona doğru uykudan şişmiş gözlerini ovalayıp, kafalarını toparlamak için sabah kahvelerini yudumlayarak size mahmur bir sesle tembelliğin övgüsünü bile yapmaya kalkabilirler. Nice uykucu ve aylak şairden, yazardan, düşünürden ya da paradoks meraklısı laf cambazından bu uyuşukluklarına gerekçeler toplayabilirler.

Bunların en şaheseri galiba şudur:

Yabancı bir turist, Ege'nin bir kıyı ilçesinde çok güzel bir hasır koltuk görmüş. Yapanı sormuş.

– Dükkânı yok mudur? demiş.

– Vardır, ama pek oturmaz, demişler.

– Nerde bulabilirm?

– Ya balık avlıyordur ya da çınarın dibinde yatıyordur. Meraklı turist adamı gerçekten çınarın dibinde tatlı tatlı kestirirken bulmuş.

– Bu koltukları siz mi yapıyorsunuz. demiş.

– Ben yapıyorum.

– Bunlar harika dostum, bana on dolara satar mısınız?

– Neden satmayayım, satarım.

– Bunları kaç günde yaparsınız?

– Üç günde.

– Üç günde on dolar çok az, ben sizin yerinizde olsam yanıma birkaç çırak alırım, günde bir koltuk yaparım. Ayda otuz koltuk, yani 300 dolar eder. Bu kazancımla bir imalathane açar işi daha da büyütürüm. Üretim günde on koltuğa, yirmi koltuğa, aylık gelir de 3000 ya da 6000 dolara yükselir.

– Peki sonra, demiş bizim uykucu...

– Sonrası var mı? Zengin olur yan gelir yatarsın. Mahmur dostumuz,

– Peki ya ben şimdi ne yapıyorum?.. demiş.

Ben bu fıkrayı çeşitli meclislerde çeşitli insanlara anlattım. Tepki hep aynı oldu. Adamın cevabına bayıldılar. Dinleyenler Türkse bu cevap işlerine pek geldiği için, yabancı ise işgüzarlıklarının aşırılığını uyaran ekolojist bir felsefe taşıdığı için beğendiler... Yan gelip yatmak merakındayız çoğumuz. Onlar durmadan çalışmak meraklısı, bizse yan gelip yatmak. Canını dişine takıp fazla mesai

yapıp marklarını istif eden Almanyalı işçilerimizin çoğu bile bunu yurda döndüğü zaman yan gelip yatmak hayaliyle yapıyor. Hiç çalışmamak olanağına kavuşabilmek için bir süre yoğun çalışmaya razı oluyor. Biz çalışmak için çalışmanın tadını almadıkça uyuşukluğun övgüsünü alenen olmasa bile için için sürdüreceğe benzeriz.

Doktorlar tembelliğin çoğu zaman yorgun bir karaciğerden, üşengeç bir kan dolaşımından ya da başka organik bozukluklardan geldiğini yineleye durduklarına göre, bu milli hastalığımızda gelişigüzel ve yağlı besin sistemimizin elbet büyük payı olduğu ortadadır. Ama ondan da büyük nedeni bu yatkınlığımızı körükleyen olumsuz şartlanmalarda aramalıdır.

Eskilerin deyimi ile "Gece mum eriten, gündüz sedir çürüten" bu uyuşuk alayını Eshab-ı Kehf uykusundan uyandırmak, bilinçli bir iş eğitiminin baş unsurlarından biri olmalıdır. Geri kalmış ve bir ölüm kalım savaşı vermek zorunda bırakılmış bir ülkede uykuculara, kahveleri dolduran uyuşuklara, günü gün eden asalaklara genel bir kalk borusu çalmanın zamanı çoktan geldi geçiyor. Dünya ile aramızdaki büyük handikapı 2000 yılına kadar kapamanın yollarından biri kemerleri sıkmaksa, biri de, yaşlılar ve hastalar hariç, tüm aylakları ve işleyebilir muattal güçleri işe sürmektir.

Atasözümüzün dediği gibi erken kalkmakta ve bu çetin yolu almaya başlamakta artık gecikmemeliyiz.

2 Kasım 1980

HAYIRLI ÇABALAR

Sevgili okur doslarım hatırlayacaklardır: Bu sütunlarda ısrarla durduğum ana konulardan biri de çevre kirlenmesi sorunları ve onun bir uzantısı ve çözüm önerisi olan ekoloji konusu idi. Çok az sayıda iktisatçıyı, ormancıyı ve aydını, o da yeni yeni ilgilendirmeye başlayan ekoloji akımını bu sütunlarda ilk olarak açıklayan, gerekçelerini anlatan, yarının en güncel zorunluğu olacağına inandırmaya ve benimsetmeye ilk çalışanlardan biri de galiba yine bu sütunların yazarı oldu. Bu arada görüşlerini sadece idealist ve platonik bir planda bırakmayıp büyük kitleye duyurmak için politika ve parlamento hoparlörünü kullanmaya karar veren Alman Yeşillerinin bazı bölgelerdeki seçim başarıları üzerinde belki bazılarına aykırı gelebilecek bir ısrar ve önemle duruşum da sanırım yine hatırlardadır. Benim bu konuyu bu kadar önemseyişim ve bu sütunları, beş, altı defa Yeşillere, ekolojiye, çevre kirlenmesi sorunlarına tahsis edişim üzerine, başta Ekrem Apaydın dostum olmak üzere, birçok iktisatçı, ormancı okurlarımdan ve dikkatlerini nasılsa o zamanki kısırdöngü iç politika tartışmalarından kurtarıp dış dünyada olup bitenlere de yöneltebi-

len bilinçli aydınlardan aldığım mektuplarda, benim, yurdumuzdaki ekoloji akımının önderi olmam isteniyordu. Bu teveccühe karşı gerek onlara yazdığım kişisel mektuplarda, gerek burada verdiğim bir cevapta da önce teşekkürlerimi, sonra haddimi bildiğimi, böyle bir şeyi hiç mi hiç düşünmediğimi, sadece ve sadece yazar ve gazeteci işlevimi yerine getirdiğimi, Türkiye'de böyle bir olumlu hareket başlarsa onun başına uzman bir iktisatçının ya da ormancının geçmesini daha uygun bulduğumu, bizim de uyarılarımızla bu girişimi destekleyeceğimizi belirtmiştim. Sade ekoloji alanında değil, kültür alanında, tiyatro alanında da –eksik olmasınlar– yöneticilerden, bize zaman zaman bazı teveccühler, hatta somut makamlar teklif edilmiş, her seferinde de, dışardan, yazar ve gazeteci işlevini yapmanın hem özerk yaratılışımıza daha uygun olduğunu, hem de böylesi bir hizmetin daha yararlı olacağı inancı ile, o bize verilmek istenen yerlere hep başkalarını salık vermişizdir. Toplumda herkesin bir görevi alanı olduğuna inanırız. Bizimkisi de bu yapmakta olduğumuzdur. Bundan memnunuz.

Bu zorunlu parantezden sonra konumuza dönelim.

Çevre kirlenmesi sorununun ve hele yeni bir yaşam üslubu öneren ekolojinin Türk kamuoyunu ilgilendirmekte bu kadar gecikişini biraz da doğal karşılamak gerek. Ulusal kusurlarımızdan biri de, galiba yumurta kapıya gelmeden hareke-

te geçmeme âdetimizdir. Hep günün içinde yaşarız. Nadiren ilerisini hesaplarız. On beş milyonluk bir tarım ülkesinde, ne nüfus patlamasının, ne de sanayileşmenin getireceği çevre kirlenmesinin hatıra gelmemesini ayıplamamalı. Bu sorunun ancak sanayide çok ileri gitmiş ülkelerin bir sorunu, başka bir deyimle, bir uygarlık hastalığı olduğu gözönünde tutulursa, bu alandaki yirmi yıllık gecikme biraz da affedilebilir. Çünkü Batıda bile bu sorunlara yönelişin başlangıcı değilse bile, üzerine üzerine etken bir şekilde gidilişinin tarihi çok eski değildir.

Çevre sorunlarının bizde ilk tahrikçisi olmak onuru başkentimiz Ankara'ya düşüyor. Onun havası bu kadar yoğun ve somut olarak kirlenip sağlık için bir tehlike halini almasa, belki son yıllardaki kıpırdanışlar daha da gecikecekti. 1930'larda 300.000 kişinin yaşayacağı düşünülerek planlanan, üstelik de konumu yanlış seçilen Ankara'da, bugün iki milyon insan barınıyor. Artan nüfusla birlikte artan konut ve ısınma ihtiyacı ve fabrikaların da himmeti ile, ayrıca hiç de rüzgâr almayan bu kent, hava kirliliğinin somut bir örneği olarak dünya literatürüne de geçtikten sonradır ki, bir çevre kirlenmesi müsteşarlığı kurmak için bizde de harekete geçildi. Özellikle yaşlı, kalp ve ciğer rahatsızlıklarından şikâyetçi yurttaşlarımız için bu bölge bir ölüm kalım bölgesi halini aldıktan ve bazı kış günleri kuşların zehirlenip öldüğü görüldükten sonradır ki, işin ciddiyeti daha iyi anlaşıldı. Havası en kirli kenti-

mizin, başkentimiz olmasının bir küçük avantajı da, yöneticilerin dikkatini ister istemez çekmesi oldu. Tehlike, Türkiye'nin başkentinde değil de, ücra bir kentinde zuhur etse belki hiç dikkati çekmezdi. Çevre kirlenmesinin en yoğun tezahürü olan Ankara'nın dışındaki öbür kentler ve bölgelerdeki tahribat ve onun yaşam koşullarını tehdit eden boyutlarında bundan sonra görülmeye başlandı. Hava kirlenmesinin yanı sıra, deniz kirlenmesinin, su kirlenmesinin, bitki kirlenmesinin, ormanların tahribinin, çevreye getirdiği hayati zararlar daha bir bilinçli açıdan algılanmaya başlandı.

Her alanda ileriyi görmesi gereken ve anayasanın 49. maddesi gereği, "Yurttaşın beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlamakla ödevli" olan devletin, bu konuda biraz geç kalışı ve harekete geçtikten sonra da pek etken sonuçlara henüz varamamış olmasına karşın insancıl, yurtsever, perakende çabalar, insanın içini ısıtan girişimlere başladılar.

"Türkiye Çevre Sorunları Vakfı'nın gönüllü bir coşku ile yaptığı yayınlar" ve özellikle titiz ayrıntılı araştırmalar, yarın, öbür gün devlete bu işi şümullü olarak ele almaya başladığı anda, elinin altında paha biçilmez bir ön hazırlık materyali sağlamış olacak... Faaliyetini yakından izlediğim ve bazısına da katılabildiğm İstanbul'daki bir başka gönüllü kuruluşun, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu'nun bu hafta Teknik Üniversite binasında açtığı "Çevre Koru-

ma – 80 Sergisi" de kamuoyunu, yarının en büyük tehlikesine karşı uyarma kampanyasının bilinçli bir girişimidir. Ormancılarımızın, bu iki kuruluştan da önce aynı konuyu ellerinden geldiğince işledikleri, uyarı görevlerini yaptıkları da unutulmamalı. Hepsine teşekkür borçluyuz diyeceğim, ama galiba teşekküre gerek de yok. İnsancıl olmak, yurtsever olmak, kendini insan bilen herkesin zaten karşılık beklemeden yapacağı, tatminini kendinde bulan işlerin tek saiki değil mi? Çevre sorunları ile ilgilenen tüm bilinçli insanlarımız sağolsunlar, demekle yetineceğim. Bu öncü çabalar, bir gün Türkiye'de, çevre sorunlarını belki bir bakanlık çapında ele alacak bilincin uyanmasına ve böylece çocuklarımızın, daha sağlıklı, daha az zehirli bir havada, Türk olmanın nimetlerini daha insanca tatmasına muhakkak ki, çok yardımcı olacaktır.

16 Kasım 1980

SİGARA ÜZERİNE VARİYASYONLAR

Sayın Tekel Bakanı İstanbul'daki incelemeleri sırasında "Sigarayı biraz daha az içsek Türkiye'de sigara sıkıntısı diye bir şey kalmaz" demiş.

Kemerleri iyice sıkmamız gereken bir dönemde birtakım kişisel fedakârlıklarda bulunmamızdan doğal ne olabilir? Sigara tiryakileri bu uyarıyı nasıl karşılarlar tahmin etmek güç değil. Ama ben, daha biz sigara bunalımına girmeden önce de, ulusça sigarayı azaltmamızdan yana olageldim.

Sigara düşkünü olmayan birinin dışardan ahkâm kesmesi kolaydır diyenleri duyar gibiyim. Ama çoğu zaman doğruya yakın düşünenler içerden değil, dışardan düşünenler arasından çıkar. Gençliğimde atletizm yapardım. O zamanki telakkiye göre, sigara sporcuların uzak durması gereken yasakların başında gelirdi. Ben de fanatik bir sporcu olduğumdan bu emre harfi harfine uyardım. Demek çok safmışım. Bakıyorum da, bugünün sporcularının çoğu, fabrika bacası gibi durmadan duman üretiyorlar. Bize konulan öbür yasakların hiçbirini de, kendi deyimleri ile "takmadan" şu ölümlü dünyada

gençliklerinin keyfini güzel güzel çıkarıyorlar. Bunun parlak sonucunu da maşallah düşük rekorları ile, ilk seçmelerde elenmeleri ile, mahalle futboluna taş çıkartan oyunları ile sergiliyorlar.

Ama sorun sade sporcuların iç disiplinden yoksun olmaları sorunu değil. Sigara iptilasının esasında sağlığa olduğu kadar sağduyuya da aykırı oluşu... Size şimdi tütün iptilasının Amerika'nın keşfinden önce kırmızıderililerin tütün yaprağını ilk defa tüttürmeye başladığı günden bugüne kadarki, bir tarihçesini çizmek ukalalığına kalkacak değilim. Ben sadece günümüz insanında tütünün yerini kısaca belirtmeye çalışacağım.

Tiryakiye sorsanız "işiniz mi kalmadı" diye başlayacaktır söze. "Bunca savurganlık içinde benim şu alçakgönüllü keyfime mi taktınız? Evimi geçindiremiyorum bu pahalılıkta. Dairedeki geleceğim de sallantıda... Büyük kız kocası ile bozuşmuş, küçük oğlanın son karnesi baştan aşağı kırık, hanımın dırdırı çekilmez raddeye çıktı, valide rahatsız hastanede. Bu durumda efkâr dağıtmak için içtiğim günde dört paket sigaram da olmasa aklımı kaçırabilirim. Sigara benim bir bakıma kurtuluş simidim... Çamurlu bir yolda taştan taşa basar ya insan, şu beş dakikada bir yaktığım sigara da o, benim için. Sigara da mutsuzluğumun çamurunda öyle kurtarıcı bir taş işte. Anlamıyor musunuz? İnsanın bu gibi küçük zevkleriyle oynamamalı. Bir bardak tavşan kanı çay, bir kadeh rakı, bir fincan kallavi kahve. Ve mavi dumanında nice dertlerin hiç

değilse üç dakika boyu unutulduğu bir filtreli Samsun... Hepimizin zavallı ama, zorunlu küçük avuntuları... Bunlara dokunmamalı... Bir bunlar kaldı elimizde. Evet tiryakinin hafifletici sebepler listesi böylece uzayıp gidebilir. Kültür düzeyine göre de çeşitli variyasyonlar gösterebiliriz. Sigaranın olaylara belli filozofik bir mesafeden bakmaya yaradığından dem vurabilir, zihni açtığından bahsedebilir.

Lise öğrencisi kızlar, sosyete bayanları, sigarayı tiryaki gibi nikotin alışkanlığından çok, görünüm açısından içerler. Liseli kız işaret parmağı ile orta parmağı arasında sıkıştırdığı o dumanlı kâğıtla birdenbire kendine bir kişilik kazandırdığı sanısındadır. Bu dumanlı bayrak onun bir çeşit kendine güven ve özerklik bayrağıdır sanki. Birden zayıf, kararsız, çekingen halini atar üstünden. Ne istediğini sanki çok iyi bilirmiş gibi bir güvenli kişilik siner üstüne o mavi dumanın ortasında... Sigara hep küçüklüğünden yakındığı yaşına da hemen birkaç yaş katıverir. Hele bacak bacak üstüne de atıp öbür eline de bir kokteyl kadehi tutuşturunca birden tecrübeli, feleğin çemberinden geçmiş, kadınsı bir görümün kazanıverir aklınca.

Genç kızların çoğu nedense böyle şeylere pek özenirler. Ama katıldıkları parti bitip de ertesi gün okulun yolunu tutunca yine üniformalarının içinde anacıklarının, babacıklarının onlarda hep görmek istedikleri masum çocuksu hallerine dönerler.

Sosyete hanımları için nikotin zevkinden daha önemli olan, sigara içme ayininin bir zarafet numarası olmaya yatkın jestleridir. Eşinin ya da dostunun hediye ettiği altın tabakadan bir Amerikan sigarasını çekip küçük ağızlığına geçirmek, sonra uzun kirpiklerini kaldırıp sigaramı kim yakacak diye belli belirsiz beklemek, hemen uzatılan Ronson ya da Dunhill çakmakların içinden birini seçip o kıllı eli usulca zarafetle dışından tutup kendine çekmek, sigarasını yakıp dumanını üflerken belli belirsiz teşekkür etmek, tam dozunda yapıldığı zaman hemen bir kadının klasını belli edebilir. Daha sonra, konuşulanları dinlerken, kolay beğenmez, her şeyle ilgilenmez poza da yardımcı olabilir o zarif bilek hareketleri ile bir lâle gibi yana açılan sigaralı el. Yemek arasında yeniden tazelenen sigara ise hanfendinin yemeği de çok önemsemediğini, ne derece tok gözlü ve güngörmüş olduğunu vurgular.

Raconları gereği, daha çok puroyu, sigarilloyu, pipoyu tercih eden işadamlarımızın, profesörlerimizin sigara darlığından çok müteessir olacaklarını sanmam. Nefis kokulu purosunun dumanını savurmak bir patrona ne kadar yakışırsa, dudağının bir parçası gibi gece, gündüz ona yapışık tuttuğu purosu da bir profesöre hemen Avrupalı bir kişilik katmaz mı? İmajlarının tamamlayıcısı, kişiliklerinin de destekleyicisi olarak bu iki simgeye şiddetle muhtaçtırlar. Karikatürünü piposuz çizdiği için bir karikatüriste öçlenen bir profesör tanırım. Playboylara gelince, en

afili sigara içme ustası, elhak onlardır. Sigara onların hayat üsluplarının bir parçasıdır. Hele filmlerden ve televizyon dizilerinden öğrendikleri gibi, sevişmeden sonra yatakta, çarpık bir gülümseme ile bükülmüş dudaklarına bir Marlboro ya da Gitane iliştirmeyi hiç ihmal etmezler, sanırım. Böylece bu serüveni de sigaralarının dumanı gibi geçici ve uçucu bulduklarını simgelemek isterler.

Psikiyatrlara sorarsanız onlar sigara iptilasının kökenini, ilk çocukluk çağının ana memesinden aldığı oral hazza kadar geriye götürürler. Sigara, böylece, insanoğlunun çocuk kalmış bir yanının kalıntısıdır. Bir başka deyimle sigara büyümüş çocuğun emziğidir...

Sigaraya düşkünlere bu kadar takılma yeter. Şaka bir yana, fanatik bir tütün düşmanı olmama karşın, yine de bunu keyif olarak tadanlara, arada sırada, hele yemekten sonra sigara tellendirenlere sözüm yok. İnsanoğlu artık kendini o kadarcık şımartabilir. Şımartmalıdır da. Benim sağduyuma ve estetik duyguma aykırı gelenler, sigarayı ağızlarından düşürmedikleri bir emzik haline getirenler... Birini söndürüp öbürünü yakan zincirleme tiryakiler. Hem ben onların sigaradan zevk aldıklarına da inanmıyorum. Bu insanlar istedikleri kadar değerli olsunlar, olumlu fikirler üretsinler, yine de bir yerde eksik kalmış gibidirler. İradesiz bir şekilde bir koşullanmanın esiri olmakta ısrar ederler. Bu halleri ile dalgın dalgın başparmaklarını emen küçük çocuklara benzerler. Odayı, salonu, vapuru, treni, ortamı,

havayı dumana boğup kirlettikleri, başkalarını rahatsız ettikleri de caba.

Şimdi bu koca çocukları uyaranlara doktorlar, psikiyatrlar, sağduyu sahibi dostlar dışında başka biri daha katıldı: Devlet. Devletin de Sağlık Bakanlığı değil de Tekel Bakanlığı. Bir zamanlar ispirtolu içkilerin ve tütünün daha çok kullanılmasını ekonomik açıdan Hazine'ye yararlı gören ve reklam yapan Tekel Bakanlığı, şimdi yine ekonomik açıdan az kullanılması için bir kampanya açıyor. Bunu yerinde bulmamaya imkân var mı? Çünkü onun bu öğüdü devletin tutarlı kişiliğine daha uygun düşüyor. Ben devletin içki ve sigara reklamı yapmasını aynı devletin Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile çelişkiye düşen bir hareket sayardım. Kısacası sigarayı azaltmanın yararları yanına şimdi bir de ekonomik yarar eklendi. Bir faydası olur mu dersiniz?

30 Kasım 1980

AFFETMEK ÜZERİNE

Papa II. Paul hastanede kendine gelir gelmez:

"– Zavallı çocuk" demiş. *"Affettim onu."* Sonra eklemiş:

"– Bana bir sınavdan geçme fırsatı verdi. Onun için dua ediyorum."

Gandhi de kendini vuran katili son nefesinde affetmişti:

"– Öldürmeyin onu," demişti.

Biri Katolik dininin, öbürü kendi felsefesinin bu iki azizi insanları ve dünyayı yöneten kozmik güçlerin ana kurallarını iyi bildiklerinden kendilerini vurana öçlenmiyorlar. O iki biçareyi belki de Hegel'in Weltwille dediği bir dünya yazgısının, ipleri başkalarının elinde birer kuklası ve aleti sayıp acıyorlar.

Bırakın bilge ve aziz düzeydeki kimseleri, biz alelade faniler de bir ölüm şokundan sonra galiba âlicenap olabiliyoruz. Bizim Metin Akpınar, sabahın çok erken bir saatinde Bağdat Caddesinde iki arkadaşı ile yürürken başını karşıdan ve de ters yoldan son süratle gelen bir otomobilin direksiyon camı içinde bulmuş ve o anda bayılmıştı. Hastaneye kaldırılıp başına beş dikiş atı-

lıp sonra bir iç kanamadan korkulup yatırıldığı an, haberi duyup başına koşmuştuk. Kendine ilk geldiği an şoförü affettiğini söylemişti. Biraz iyileştikten sonra buna neden gerek gördüğünü sordum. Çünkü kazayı yapanın sarhoş olduğu, ehliyetsiz olduğu, ters yoldan geldiği gün gibi aşikârdı. Zapta da böyle geçmişti. Sabahın tenha saatlerinde ehliyet sınavına hazırlanan bu sarhoş kaptan, o sırada fren yerine gaza basıp nerdeyse Türk tiyatrosunu "Metin"siz edecekti. Ben şahsen kaptanlık gibi sorumlu bir mesleği olan bir kişinin insan hayatı ile böyle oynayabilecek ihtiyatsızlığına çok kızmıştım.

Metin:

– Bilmem dedi. O sırada içimden öyle geldi.

Bu belki bir ölüm şokundan sonra hâlâ yaşıyor olma sevincinden gelen bir zekâttı. Ya da bilinçaltımıza kuşaklar boyu işlenmiş bir âlicenaplık telkininin o anda ortaya çıkıverişi. Affetme duygusunun altında yatan nedenler eşelenmeye değer.

Katoliklerin *"Biz nasıl bize yapılan günahları affediyorsak, Tanrım sen de bizim günahlarımızı affet"* şeklindeki kalıbında her zaman bir pazarlık taktiği sezer gibi olmuşumdur. Affetme her zaman Tanrıya yaranıp kendi günahlarını bağışlatma amacı gütmeyebilir. Yerine göre öyle affetmeler vardır ki affedileni cezadan fazla çarpar. Nahifi, bu çeşit af cezasını ne güzel dile getirmiş:

"Kerim odur ki mücazatı affede hasma
Felek, müsaade-i intikam verdikçe" diyor.

Çünkü affeden aklınca o sırada affettiğine kıyasla çok daha yüksek, yüce, âdeta Tanrısal bir tepeden aşağı bakmaktadır. Onun bu böbürüne karşı insanın *"Kim oluyorsun da sen beni affediyorsun! Lanet olsun senin affına, affetmezsen ne yazar?"* diye diklenesi gelir. Ben bu çeşit bencil affetmeleri de sevmem. *"Büyüklük bende kalsın, seni affediyorum"* diyen karşısındakinden çok kendi şöhretini, kendi prestijini kolluyordur çoğu zaman. Öyle olmasa onu affettiğini ilan bile etmez. İçinden affeder. Kusurunu, günahını affederken bir daha yüzüne vurmaz. Tıpkı gösterişçi centilmenle gerçek centilmenin farkı gibi. Gerçek centilmen bence karanlıkta ve yalnızken de centilmenliği elden bırakmayandır. İyilik ettiğine, hayrına çalıştığına bunu hissettirmeyendir. Bunun minnetinden onu kurtarmak için özen gösterendir. Bu bakımdan unutmak yardımımıza koşabilir. Görmezden gelir, duymazdan gelir, unutursak, affetmek zorunda da kalmayabiliriz.

Bir Hadis-i Şerif *"Affetmek zaferin zekâtıdır"* der. Bunu hepimiz kendimizde denemişizdir. Zafer sayabileceğimiz başarılardan sonra daha bir hoşgörülü, daha bir bağışlayıcı oluruz. Neden? O anda kendimizi daha güçlü hissetmenin euphoriasında (sarhoşluğunda) oluşumuzdan.

Affetmeyi eğitimsel bir araç olarak kullanmak isteyenler de vardır. *"Bu defalık affediyo-*

rum. Umarım aklını başına toplarsın" metodu ne yazık ki artık günümüzde geçerliğini aşındırmıştır. Ar damarı patlamış biri bunu alıp satmaz. Sizin safdilliğinize verir. Huy canın altında olduğu için de yine bir süre sonra bildiğini okur. Affetmenin bu laçka yanını sade bugün değil, çok daha erkenden keşfeden düşünürler çıkmıştır. *"Her şeyi affetmek hiçbir şeyi affetmemekten daha merhametsizliktir"* diyen Seneca, *"Affetmek ve unutmak edinilmiş tecrübeleri pencereden atmaktır"* diyen Schopenhauer ilk aklıma gelenler...

Peki hangisi doğru? Affetmek, bağışlayıcı olmak mı? Yoksa yumuşamamak, suçu cezasız bırakmamak mı?

Affetmenin altında çeşitli psikolojik nedenler ve bir hayli de zaaflar yatmakla birlikte yine de yabana atılmaz. Tüm sakıncalarına karşın yine de suçun üstüne üstüne gitmekten, suçluya karşı deve kini gütmekten ehven-i şerdir gibime gelir. Çağımız artık Gandhi'nin olgun ama pasif direniş felsefesini geçersiz kıldı. Hamlığa, gaddarlığa karşı olgun ve derin bağışlayıcılık, artık zaaf sayılıyor. Ama öte yandan yine çağımız eski kinleri ısıtıp ısıtıp sürmeyi de çağdışı bir ilkellik buluyor.

Hasılı, çağımız bir acaip, bir tutarsız dönem yaşıyor. Herkes için, her durum için geçerli ahlak normları, değer yargıları koymak da güçleşti.

24 Mayıs 1981

SUSMAK VE KONUŞMAK ÜZERİNE

Çok konuşlan bir çağda yaşıyoruz.

Söz gümüşse sükût altındır atasözü, başka bir rayice göre söylenmiştir. Altının da, gümüşün de hayli düştüğü şimdilerde, bu söz de artık geçerliliğini yitirmiştir.

Çocukluğumu belleğimden geçiriyorum. Yemekte biz çocukların konuşmamız yasaktı. Pek dindar bir insan olmamasına karşın, büyükbabam bir hadisi sık sık tekrar ederdi: *"Susmak huyların efendisidir"* derdi. Büyükannem, o kendine özgü somut halk filozofluğu ile bir şey söylemeden önce dili ağızda yedi defa çevirmeyi öğütlerdi. İlkokuldaki din hocamız gevezeliğin her ölçüsüzlük gibi günah ve ayıp olduğunu telkin eder, bize Hazreti Ali'nin şu vecizesini ezberletirdi: *"Senden soruluncaya kadar susmak, susturuluncaya kadar konuşmaktan hayırlıdır."* Büyüdük, liseye geçtik. Alfred ve Vigny de susmayı başka bir boyutta övüyordu: *"Seul le silence est grand – Tout le reste est faiblesse"* diyordu. *"Yalnız sükût yücedir – Gerisi zaaftır."* Felsefe hocamız M. Camille Bergeaud –toprağı bol olsun– belki Montaigne'in, belki

amprik bir düşünce ürünü olan, *"Sus ki kendin olasın, sen sen kalasın"* hikmetini tam iki ders boyu o kendine özgü açık seçiklikle, içtenlikle bize yorumlamıştı. İttihat ve Terakki döneminde politikaya atılmış, hüsrana uğramış bir yaşlı akrabam elini eteğini siyasetten çektikten, gül yetiştirmeye başladıktan sonra, Hattat Hamid Efendi'nin rik'a yazısı ile Mahmut Celâlettin Paşa'nın şu mısraını odasının duvarına asmıştı: *"Bin dinle de bir söyle, demişler. Bu asırda hiç söylememek evladır."*

Daha büyüdük, üniversitede antik felsefe hocamız Prof. Kranz ve doçenti rahmetli dostum Suat Baydur seminerden önce manzum Latince özdeyişleri bana Türkçeye çevirtirlerdi. Bunların içinde bir tanesini o zamana kadar aldığım suskunluk öğütlerine uygun düştüğü için olacak defterime geçirmiştim:

"O si tacuisses, philosophus masisses (Sussa idin, filozof olduğuna inanacaktım.)"

Dersini ukalaca kuruluklardan ayırıp espriler ve anekdotlarla süsleyen ve soyut izahlar yanında somut örnekleri hiç ihmal etmeyen hocamız bu sözün önemini bize şöyle anlatmıştı: "Adamın biri filozof sıfatını gerçek bir olgunluğun ve bilgeliğin sonucu olarak değil de, salt böbürlü bir gösterişin kartviziti gibi kullanıp ortada dönenirken birisi ona dönmüş, 'Bilir misin filozof kime derler?' demiş, 'Filozof diye sakin ve sabırlı olan birisine derler. Kendine yapılan hakaretlere, iftiralara kapılmayıp bunları sükûnetle susarak ve gülümseyerek dinleyene derler. Şimdi göreceğiz

bakalım, sen bu sınavdan geçebilecek misin?' Ve veryansın etmiş adama, tutacak yanını bırakmamış. Bizimki öğrendi ya, bütün bunları sükûnetle sineye çekmiş, gık bile dememiş, gülümseyerek sükûnetle dinlemiş. Karşısındakinin hakaretleri bitince,

– Nasılmış, demiş. Şimdi anladın mı filozof olduğumu?

– Anladım anlayacağımı, demiş, çeneni tutup da bu son sözü söylemeseydin, az kalsın seni filozof sanacaktım!"

Bu telkinlerle yetiştiğimiz ve onlara uymayı, bilgeliğe özenmeyi marifet sandığımız için biz de suskun olup çıktık. Lafazanlara, gevezelere, ağzı laf yapanlara hafif bir gülümseme ile baktık. Ama şunu kabul etmeli ki, çağımızda susmak, antikitede susmak kadar kolay değil. Eflatun, hükümetler bilgelerden kurulsa, dünyanın düzeleceğini hayal ediyordu. Ne kadar platonik bir hülya! Öyle bir senato, öyle bir hükümet düşünün ki, herkes susuyor. Olgun olgun susuyor. Bu suskunluk içindeki düşünce düzeyi istediği kadar yüksek olsun, günlük işler nasıl yürürdü? Şaka bir yana, çağımız suskunların güme gittiği bir çağdır. Susan hakkını kaybeder. Bilgeliğe falan da artık pabuç bırakan kalmadı. Olgun suskunlar çağımızda, âciz suskunlardan pek ayırt edilemiyor. Ayrıntı ile uğraşacak ne zamanları ne de hevesleri var bugünkü dünya vatandaşlarının. Demokrasi konuşma rejimidir. Bol tarafından karşılıklı çenebazlık gereklidir. Seçmenlerini-

zi kazanmak için konuşacaksınız. Parti içinde yükselmek için konuşacaksınız. Kamuoyunu kendinize çevirmek, halk kitlelerini kazanmak için konuşacaksınız. Gazetecilere şirin görünmek için konuşacaksınız. Hasılı konuşacak oğlu konuşacaksınız. Karşınızda pürdikkat ağzınızdan her çıkanı büyük bir hikmetmiş gibi kaçırmadan not eden kadınlı erkekli gazeteciler; karşınızda sonuna kadar açılmış soluk alışınızı bile kayda geçiren mikrofonlar; karşınızda her jestinizi akşamki haber yayınında ekrana yetiştirecek objektifler; karşınızda havai fişekler gibi patlayıp sönen flaşlar oldukça, insanın nâtıkası da bir açılır ki, sormayın! Sansasyon üzerine çalışan gazeteci milleti de bal alacak arıyı öyle bir bilir, susmaya kararlı olsanız bile sizi öyle bir baştan çıkarır ki!.. Bu pusulara düşmemek, hemen hemen imkânsız gibidir. O zaman yine başka biri çıkar, yine ağzı laf yapan biri: Suskunluk gerektiren bir makamda biraz ölçüyü kaçırmanızı parmağına dolar ve o da retorik ustalığını kamu önünde belgeler. Sussanız ya, olmaz. O zaman suçu kabullenmiş olursunuz. Siz de yine lafa lafla karşılık vermek, özür için bile olsa, hafif kinaye için bile olsa, yine konuşma zorunluğunu duyarsınız. Bu böyle ulama gider. Yarın siz de başka birinin dediğinden yararlanıp ödeşirsiniz. Lafsever insanlarız ya... Bunlar da işte haftalarca gazeteleri, politik çevreleri, konuşacak daha önemli konusu olmayan çeneleri meşgul eder. Bu unutulur, başka bir laf düellosu onun yerini alır.

Evet çok konuşulan, olur olmaz konuşulan bir çağda yaşıyoruz. Çok bilenin çok yanılması gibi, çok konuşanın dilinin de çokça sürçmesi mukadderdir. Önüne geçilemez. Bundan ötürü politikacıların sözlerini bir mükemmelcilik merceğine vurup titizlikle yargılamak, biz ölümlü seçmenlere yakışmaz. Çabuk ve bol konuşmak, onlarda mesleğin verdiği bir zorunluluk ve alışkanlıktır. Bir meslek çarpıtmasıdır. Profesyonel bir deformasyondur. Hoşgörü ile karşılamak gerekir. Her zaman az konuşmak; az ve öz konuşmak; bilgece konuşmak onlardan istenemez, beklenemez. Açın eski gazete koleksiyonlarını; açın eski demeçleri; açın eski Meclis zabıtlarını... Gaflar, çelişkiler, potlar doludur.

6 Aralık 1981

BİR OKUL DÜŞÜNÜN Kİ...

Dördüncü sınıftasınız. Yaşınız dokuz – on, masal çağından henüz çok uzaklaşmamışsınız. Bir Türkçe hocası düşünün ki, derste size Homer'i okuyor. Hem de Ömer Seyfettin'in arı Türkçe çevirisinden. O tarihte sizin ne Homer'den, ne Ömer Seyfettin'den, ne de hocanızın cebindeki o kaliteli edebiyat dergisinin isminden haberiniz vardır. Hocanızın okuduğu bu üstün masalı can kulağı ile dinliyorsunuz. Menelaos'la, Helena ile, Paris'le, Achilleus'la –evet en çok da onunla– ve Patroklos'la övür oluyorsunuz. Hocanız siz farkında olmadan dünyanın en büyük anlatı ustası ile sizi karşı karşıya getirivermiştir. Mitoloji dünyasının içine atıvermiştir.

Bu ne büyük şanstır.

İlkokul son sınıftasınız. Yaşınız, on–on bir. Henüz ezbercilikten kurtulamamışsınız. Bir tarih hocası düşünün ki, size isim ve tarih belletmek yerine tarihi canlı bir şekilde öğretiyor. Eski Eserler Müzesi'ne götürüyor. İslam Eserleri Müzesi'ne götürüyor, Topkapı Müzesi'ne götürüyor. Yavuz Sultan Selim'in İran seferini Şah İsmail'in altın tahtından başlatıyor. Elinizde not defteri, not almayı öğreniyorsunuz. "Antik Çağ", "Orta

Çağ", "Yeni Zamanlar" etiketli üç koca dosyanız var. Bunun içinde o dönemlerin belli bölgeleri yine ayrı ayrı zarflarda etiketlenmiş. Zarfların içinde dikdörtgen kâğıtlar... Ayasofya'ya gittiğiniz gün Bizans zarfındaki kâğıtlara, hisarlara gittiğinizde Osmanlı Tarihi zarfının yükseliş dönemi kâğıtlarına not alıyorsunuz. Dosyalarınıza ve zarfınıza hâkim olan düzen, farkına varmadan, kafa yapınıza da geçmiş. Farkına varmadan ezbercilikten kurtulup aktif araştırıcı olmuşsunuz. Kartel sistemine alışmışsınız.

Bu ne büyük şanstır.

Ortaokula geçmişsiniz. Yıl 1930'lardır. –Yani tek parti devri–. Bir muallim muavini düşünün ki, etüd saatlerinde sınıfa münazara yaptırıyor. Başkalarının görüşünü ve düşüncesini sabırla, dikkatle dinlemeye sizi alıştırıyor.

Sınıfın futbol takımının formasını, yemekhanedeki masaya alınacak sürahilerin biçimini oya koyduruyor. Çoğunluk neyi isterse herkesi ona uyduruyor. Farkına varmadan, daha teorisini bilmeden pratiğine balıklama dalarak demokrasiyi öğrenmişsiniz. Başkalarının düşüncesine saygıdan başlayan bu alfabenin içine girivermişsiniz.

Bu ne büyük şanstır.

Lisedesiniz. Paris'i ancak haritadan tanıyorsunuz. Comedie Française aktörlüğünden ayrılıp fizik agregasyonu yapmış bir fizik hocası düşünün ki, haftanın bir boş gecesi sizleri konferans

salonuna topluyor, Racine'den, Corneille'den başlayıp Fransız klasiklerini eşsiz bir diksiyon ve vurgulama içinde okuyor. Okuyor değil de oynuyor. Farkına varmadan iyi Fransızcanın, kaliteli eserlerin sihrine kendinizi kaptırmış gidiyorsunuz. Farkına varmadan sizde yine iyiye, güzele, seviyeliye yönelik bir edebi gusto oluşuyor. Ölçütünüz bu olunca beğenir olacaksınız.

Bu ne büyük şanstır.

Daha sayayım mı?

Bir Fransız edebiyatı hocası düşünün ki, ders programını da, kendini de aradan çekmiş, okuduğu metinlerle sizi Hugo ile, Balzac ile, Merimée ile, Musset ile, Verlaine'le karşı karşıya bırakıp ukalaca bilgiyle değil, eserin kendi tadıyla eğitiyor. Bir tarih hocası düşünün ki, size önce Voltaire'i, Jean Jacques Rousseau'yu, Montesqieu'yu kendi dillerinden okutup pekiştirmiş;. Fransız İhtilali'nin gerilimli film senaryosunu ondan sonra, onların ışığında sunuyor. Bir felsefe hocası düşünün ki, her dört beş cümlesinden sonra ille Descartes'dan, Montaigne'den, Pascal'dan bir alıntı yapmadan konuşamaz, sizi farkında olmadan bir bilge atmosferin tadına alıştırır. Bir matematik hocası düşünün ki, geometri problemini doğru çözdüğünüzle yetinmez, bilginizi bir sahifede en az kelime ile değil de, ukalaca bir lafazanlıkla dört sahifeye yaymanızdan sinirlenip notunuzu kırar, böylece sizi az ve özün disiplinine çekmeye çalışır. Bir Türkçe

–edebiyat– hocası düşünün ki, Namık Kemal'i okurken Namık Kemal olur, Hâmid'i okurken Hâmid, Haşim'i okurken Haşim... Bir sosyoloji hocası düşünün ki, felsefe, psikoloji, tarih birikimi ile dolu kafasının polifonik ve panoramik açısını her derste, bir sinema filmi gibi size de sergiler ve o zengin görüş açısına sizi de ortak etmek ister.

Ben, rasgele kendi dönemimden örnekler aldım. Adlarını mahsus anmadım. Ama Gaffar, Fuad, Râkım, Bayenne, Dard, Rolland, Bergeaud, Gouillon, Sevük, Ülken adlarını siz başka dönemlerin başka hoca adları ile rahatça değiştirebilirsiniz. Bu o okulun havasında, suyunda idi. Bizden sonrakiler bu bakımdan bizden daha az şanslı değildiler. Onların hocaları da öğrencileri farkına varmadan, elit bir kuşak yetiştirmek çabası ile onlara nice olumlu uygar alışkanlıklar yaratmaktan geri kalmadılar. Eğitim nedir zaten? Çocukları bilgi fıçısı yapmak mı, yoksa olumlu alışkanlıklarla yoğurmak mı?

İşte bu okul bunu yapardı. Bir Seha Meray, bir Feza Gürsey, bir Cavit Erginsoy, bir Nermi Uygur gökten düşmediler. Okulun kendi dönemlerinde de süren bu olağanüstü özelliklerinden yararlanıp oluştular. Onlar gibi daha niceleri de, kendi alanlarının en önde isimleri oldularsa hepsi de bunu o okula borçludurlar.

Galatasaray'ın beşyüzüncü yılı dolayısıyla ne güzel yazılar çıktı. Türk basınındaki saygın yeri-

ni büyük çapta yine Galatasaray'ın bir övüncü olan Abdi İpekçi'ye borçlu olan Milliyet de, yine o okulun birer övüncü olan Altanlar. Soysallar, Tokerler ne değerli, ne vefalı yazılar yazdılar.

Ben bu konuda biraz geç kalmıştım.

Lutfen bu yazıyı o genç değerli okuldaşlarımın ve kapı yoldaşlarımın –elbette ki başça değil– sadece ve sadece yaşça bir ağabeyleri sayılacak bir eski Galatasaraylının, okuluna karşı küçük bir vefa borcu sayın.

21 Mart 1982

ANILMAK ÜZERİNE...

Sait Faik'i mayıstan mayısa hatırlarız. Sait Faik, hiç şüphesiz Türk edebiyatının en iyi hikâyecilerinden biridir. Ama onu mayıstan mayısa hatırlayışımızın sebebi bu değildir. Öyle olsa onu mayıstan mayısa değil, her zaman hatırlamamız gerekir. Öyle olsa onun kadar değerli başka hikâyecilerimizi de hatırlamamız gerekir. Sait Faik'i mayıs ayında güncelleştiren neden, kendi adına düzenlenen Sait Faik Armağanı'dır. Değerli hikâyecimizin vakitsiz ölümünden beri her yıl aksatılmadan yapılan bu yarışma, hikâye dalında kale oynatan tüm Türk yazarlarının en fazla amaçladıkları saygın bir armağandır. Daha aylar öncesinden o yılki Sait Faik Armağanı'nı kimin kazanacağı bir merak ve heyecan konusu olur. Hikâye kitabının kabına Sait Faik Armağanı kuşağını takınan yazarın hem onuru pohpohlanmış, hem satış olasılığı artırılmış olur. Bu armağanın ilkine layık görülmüş bir yazar olarak bunu kendi şahsımda çok iyi bilirim. Daha sonraki yıllar beni de seçiciler kuruluna aldılar. İlkin rahmetli Refik Halit Karay'ın, sonra rahmetli Sabri Esat Siyavuşgil'in, şimdi de Sayın Vahit Turhan'ın başkanlığında her yıl toplanır ve her

seferinde de birinci seçmek için oldukça güçlük çekeriz. Çünkü çoğu yıllar katılma büyük olur. Bazen armağana layık nitelikteki yazarlar arasındaki küçük fark da seçimi zorlaştırır. Sonunda biri seçilir. Kazanan ve onu tutan okurlar sevinir. Kazanamayanları tutanlar jüriye çatar. Bu öyle yıllar yılı sürer gider.

Sait Faik, Parmakkapı'daki Sanatseverler Lokali'nde yapılan bir tartışmada sık sık sözü geçen "mezen" kelimesinin anlamını merak etmişti. Bir arkadaşı:

– Mezen diye sanatçıları koruyan varlıklı sanat dostlarına denir, demişti. Sait Faik'in buna tepkisi çok hoştur:

– Desene annem en büyük mezenmiş.

Gerçekten de bu cevherli aylağı yaşamı boyunca hep annesi korudu. Hiçbir meslek tutmadan başıboş yaşamasını o sağladı. Babası Adapazarlı bir tüccardı. Tahsil için Grenoble'e bile yolladığı oğlunun, kendi kereste fabrikasında çalışmasa bile, bir iş tutmasını istiyor, Sait'in aylaklığına tutuluyordu. Babasının hışmına karşı onu hep annesi arkaladı. Ve Sait Faik, Türk edebiyatında pek az kişiye nasip olan bir başıboşluk, Almanların "Musse" dediği bir yaratıcı rahatlık içinde, keyfi istediği zaman yazdı, keyfi istediği zaman durdu. Ekmek parası için sabahtan akşama kadar yazmak zorunda bir Orhan Kemal'e kıyasla lüks mevkide yaşar gibi mutluluğu vardı. Vakitsiz ölümünden sonra adının unutulmamasını ilk düşünen de yine annesi oldu.

Tüm varını Darüşşafaka Cemiyeti'ne bir tek şartla bağışladı: Her yıl onun adını taşıyacak bir armağan düzenlenmesini istiyordu. Böylece Darüşşafaka Cemiyeti de yılın en önemli bir edebiyat yarışmasına önayak oldu ve oluyor.

Sanatçı ne için yaratır? Elbet yaratmak için yaratır. Başka türlüsünü yapmadığı için yaratır. Ama yarattıktan sonra ister ki yarattığı bir işe yarasın. Hele hele, o öldükten sonra da kalsın, unutulmasın. Bunu ona çok görmemeli. Hoş karşılamalı. Kafa ürünlerine saygılı ortamlarda iyi bir sanatçıyı kadirbilen eleştirmenler, araştırmacılar, aydınlar kolay kolay unutmazlar. Sık sık adını, eserlerini, fikirlerini, özelliklerini söz konusu ederler. Ama insanların yok olması ile unutulmasının aşağı yukarı aynı anlama geldiği hoyrat ve kadirbilmez ortamlarda böyle bir olasılık beklenemez. Bunu bildiği içindir ki rahmetli Refik Halit öldükten sonra anılma meraklısı olmadığını söylerdi. Yahutta umudu olmadığı için, mertlik bende kalsın diye öyle görünürdü. Dediği gibi de çıktı. Bugün kimse Türkçenin bu yaman ustasından pek söz etmiyor. Oysa onun "Gurbet Hikâyeleri" Türk yazarına Anadolu'nun kapısını ilk arayan kitaptı. "Genç Kalemler"in başını çeken ve Türk hikâyeciliği denince kronolojik olarak ilk defa akla gelen Ömer Seyfettin de öylesine...

Rahmetli Tahir Alangu ona hiç değilse dört başı mamur incelemesi ile bir anıt dikmiş oldu. Ama o kadar.

Tahir Alangu sağ olsaydı, Refik Halid'e de, F. Celal'e de, Esendal'a da, Sadri Ertem'e de, Sabahattin Ali'ye de, Kemal Tahir'e de, Orhan Kemal'e de böyle birer anıt dikecekti. Bu projesini bize açmıştı. Hatta bu proje henüz ölmemiş olan, ama er geç bir gün nisyan âlemine göçecek olan biz yaşayan hikâyecileri de içeriyordu. Ne var ki bir kitapla saptanmış olmakla –bu kitap ne kadar mükemmel olursa olsun– yine de unutulmaktan kurtulunamazdı.

Şimdi adına armağan adanan ve kendi adına vakıf kuran sanatçıların artmaya başlaması çok daha somut ve gerçekçi bir yol olarak görünüyor. Önemli olan adın çok geçmesidir. Hiç değilse yılın belli aylarında bir ödül töreni vesilesiyle de olsa... Sait Faik'in annesi oğlunu çok sevmesinin ve de gerçekçi önsezisinin itisi ile bu yolu bizde ilk açan oldu. Tabii bu başarısında varlıklı oluşunun rolü büyüktü. Varlıklı olmasa, şartlarını kim dinlerdi?

Armağan aracılığı ile gelecek kuşaklara ulaşmak üzere konan ödülün de, zamanın rayicine göre yüksekçe olması, –ne hazindir ki– başka bir şarttır. Entipüften bir ödülün ne büyük prestiji, ne de taşıdığı saygın isme bir katkısı olur. Fransa'da Concourt kardeşlerin namı, adlarına kurdukları ödül olmasa belki tamamen unutulabilirdi. Neden unutulmadılar? Özenilecek bir para vaadedildiği için... Bazen ad bile o kadar önemli olmayabilir. Önemli olan ödülün değeridir.

Benim şahsen Türk hikâyecileri içinde en değerli bulduğum biri de Memduh Şevket Esen-

dal'dır. Gelin görün ki, bugünkü kuşaktan pek az kişi onu tanıyor, yazılarını okuyor. Biri kaptan, öbürü doktor ve ikisi de arkadaşım olan oğulları bugüne değin ona belki de alçakgönüllü kişiliğine koşut olarak bilhassa bir armağan kurmadıkları için rahmetlinin piyasa değeri pek şanslı görünmüyor. Bir zamanlar paradan piyasadan çok uzak sayılan edebiyatın günümüzde de parayla bu kadar yakın ilişkisi, armağanlar, ödüller vesilesiyle bir kere daha ortaya çıkıyor. Bu konuda yoksul olanın şansı varlıklıdan daha az da olsa armağanlar yine de yararsız sayılmazlar.

Vefa eksikliğimizi –şöyle ya da böyle– bir dereceye kadar onlar kapatıyorlar.

11 Mayıs 1982

BİR ADA ARIYORUM

Bir ada arıyorum. Gürültüden uzak. Sisten ve pislikten uzak. Bir ada ki, kıyılarını berrak deniz okşasın, yumuşak yumuşak. Tuzlu deniz koksun suları. Hani çocukluğumuzdaki gibi. Hani insanlar onu lağım kokutmadan önceki. Korkusuzca gireyim sularına. Kulaçlayayım doya doya engine doğru. Arınsın, dinlensin, "yaylasını alsın" gözlerim onun sonsuz mavisinde. Eski bir gömlek misali bırakıp yoz kentin tüm pasını tortusunu arkamda, çıkıp silkineyim keyifli bir köpek gibi ince sıcak kumlarda.

Bir ada arıyorum. Sen ben kavgasından uzak. İnce hesaplardan. Bir ada ki, ona gelen unutsa adını, mesleğini, bencil ihtiraslarını. Soyunsa kinlerinden, hasetlerinden bir bir. Yeterince yer olduğundan kelli güneşin altında, denizde ve kıyıda, kimsenin gözü olmasa başkasının yerinde. Uzanıp düşünmemek, sadece yaşamak tadı ile yetinip bıraksa kendini kendine. Ayak oyunlarına sapmadan. Dedikodu yapmadan. Bıraksa kendini hafif rüzgâra, deniz minaresi gibi kozmik bir ezeli şarkıyı ta içinde duyarak.

Bir ada arıyorum. Hoyratlıktan uzak. Nankörlükten ve de küstahlıklardan. Bir ada ki her-

kes gülümserdir. Herkes kendisiyle ve âlemle barışık. Bir ada ki dürüstlük, dönekliği yok etmiş. Herkes biribirine soruyor bu eski ve olumsuz sözcüklerin anlamı ne? Kimse bilmiyor, unutmuş. Bir ada ki öfkeli bakamıyor insanlar. Homurdanmıyor hışımla. Uykusunda bile kavga yok.

Bir ada arıyorum. Rakamlardan uzak mı uzak. Para pul, kâr zarar konuşmak yasak. Bir ada ki bankeri yok, yüksek faizi yok. Tahvil, senet, karşılıksız bono, sertifika, çifte faiz bilinmez. O adada akıllılar yolunu bulup safdilleri sömürmez. Dargelirli her fırsatta okkanın altına gitmez. Dargelirli yok ki zaten, herkes eşit, tok gözlü. Tüketim hırsı yok edilmiş. Doğanın verdiği yeter. Aç açık yok ki ortada. Açgözlülük bilinmez.

Bir ada arıyorum. Politikadan uzak. İktidar hırsı yok. Kendinden başka düşünene tahammülsüzlük yok. Herkes eşit adasever. Kimi kıyısını, kimi yamacını, tepelerini, çamlıklarını... "Madem ki benden değilsin, öyleyse bana karşısın" ham görüşü uğramamış adaya. Seçim sorunu, oy dalgası, partiler, koalisyon, Çince gibi sözcükler kullanılmıyor ada sakinlerince. Siyaset yok ki, siyasi suç kalsın.

Bir ada arıyorum. Gevezelikten, boş laftan uzak. Konuşmuş olmak için konuşmak, yasak. Her şeyin azı ve özü revaçta adada. Ve de bilhassa susmak. Çevreyi zırva ile kirletmemek, elalemi çocuk yerine koymamak, yavan gerçekleri yeni bulunmuş vecizeler sanıp geveleme-

mek, ada muaşeretinin ana ilkeleri. "Ağzı laf yapar" tanımı küfür sayılıyor ada sakinlerince. Hele konuşmasının boş içeriğini yüksek sesle konuşup bastırdığını sanmak, ayıbın ayıbı.

Bir ada arıyorum. Lodostan, basınçtan, elektrikli havadan, çevre kirlenmesinden uzak. Ilık bir rüzgârı eksik olmuyor yamaçlarında. Silip süpürerek ilahi bir vantilatör gibi tüm düşmanlıkları havadan.

Adanın iklimi: Dostluk. Hiç fırtına göstermiyor barometresi. Ve de meteoroloji raporu her gün şu sözlerle bitiyor: "Yağmur da olsa, kar da olsa aldırma. İçindeki güneş var ya. O yeter de artar sana. O aydınlatır, ısıtır seni, gökteki eksilince."

Evet böyle bir ada arıyorum dostlarım. Temelli kalmak için değil. Biliyorum bırakmazlar nasıl olasa. İki gün, sadece iki gün. Havasız kalmış bir insanın burnuna geçici olarak bir oksijen maskesi takması gibi, boğuşmaya, dalaşmaya yeniden katılabilecek taze bir direnç stoku kazanmak için ihtiyacım var buna. Dünyanın hiçbir yerinde yok böyle bir ada, biliyorum. Olamaz da. Tabiat–ı eşyaya aykırıdır. Biliyorum, olmadığı için de bari iki gece üstüste o adanın düşünde avunayım istiyorum.

Bazeη iyimser düşler de güç vermez mi insana?

4 Temmuz 1982

ATATÜRK'ÜN YATIRIMI: UYGAR TÜRK İNSANI

Sosyo-ekonomik düzensizliklerin ilacını anayasalarda aramak, yeni bir anayasa ile her şeyin düzeleceğine bel bağlamak az gelişmiş ülkelere özgü bir kuruntudur. Türkiye, Gülhane Hattı'nı ve Islahat Fermanı'nı da içine alacak olursak böyle umutlara tam beş defa kapılmış, beşinden de hüsranla çıkmıştır. Şimdi bir altıncısının eşiğindedir. Biraz aceleye geldiği her halinden anlaşılan yeni anayasa taslağı ne yazık ki, o ilk umudu dahi veremeden daha ilk gününden kamuoyunda bir düş kırıklığı yaratmış bulunuyor. Başta işçi kesimi olmak üzere hukukçuların, basının, bilim ve sanat çevrelerinin haklı tepkileri bunu yeteri kadar açığa vuruyor. Buna karşın işverenlerin memnunluğu gözden kaçmıyor. Eflatun "Republik" adlı eserinde *"Devlet kurmanın amacı herhangi bir zümreye değil, herkese en büyük mutluluğu sağlamaktır"* dediğinde takvimler İsa'dan önce 310 yılını gösteriyorlardı. Şimdi 1982 yılının çağdaş Atütürk Türkiyesi'nde tarafsızlık ilkesine şaibe düşürecek ihmaller bulunması yeni anayasa taslağının hiç de lehine olmamıştır. Bunu görmek onu hazırlayanları, ama

bir o kadar da onlara umut bağlamış olanları üzmüş olsa gerektir.

Hafızam çok şükür yerindedir. Nerelerden geçtiğimizi, uçurumun kenarından döndüğümüzü unutmadım. Sağcı olalım, solcu olalım, gece sokağa çıkmanın bir göze alma olduğu, evlerimize hırsız gibi arka kapılardan girdiğimiz günleri unutmadım. Şu günlerde eksikliklerini daha da vurgulu olarak duyduğumuz Abdi İpekçileri, Cavit Tütengilleri, Bedrettin Cümertleri ve daha nicelerini hangi kahbe kurşunlarla yitirdiğimizi unutmadım. Meclisin bir cumhurbaşkanı seçememe aczini, partilerin her türlü ahlaki mülahazaları bırakıp insanları adi transferlerle ayartma savaşını, "fikrini özgürce savunabilme" ilkesinin "istediği insanı öldürebilme özgürlüğüne" dönüştüğünü, sen–ben kavgasından devlet otoritesinin sıfıra yaklaştığını ve askeri müdahalenin bundan ötürü kaçınılmaz hale geldiğini unutmadım.

Anayasa tasarısının ister istemez geçirdiğimiz bu son tecrübelerin etkisi ile kaleme alınmadığı, sanırım iddia edilemez. Buna da şaşmamalı. Halen bir sıkıyönetim ara rejimi içinde bulunuyoruz. Bu tasarıyı seçilerek değil, atanarak vazife başına getirilmiş bir Danışma Meclisi'nin kendi içinden seçtiği bir komisyon yaptı. İki üyesinden gayrisini bile tatmin etmeyen ve her haliyle aceleye geldiği daha redaksiyonundaki tutarsızlıklardan belli olan bu tasarının, demokrasinin asgari koşullarını şimdilik bir kenara bırakıp daha çok yeni yozlaşmaları önleyici kısıtlamalara gittiği kolayca seziliyor. Yeni anayasa

yeni yöneticilere bazı kolaylıklar sağlama pahasına, demokrasiyi demokrasi yapan özgürlüklerin bazılarını şimdilik ikinci plana itmiş görünüyor. Milletçe geçirdiğimiz o acı ve netameli günlerin faturası yine milletçe bir vesayet altına alınma şeklinde tezahür etmese elbet daha iyi olurdu.

27 Mayıs Anayasasını lüks sayanlar çıktı. Bu anayasayı "Millete bol gelen bir elbise" bulanlar da oldu. Teşbihte hata olmaz fehvasına sığınarak bu yeni tasarının da millete oldukça dar gelen bir elbise olduğunu söylemekte sanırız abartı yoktur. O kadar ki, ilerde dar yakanın, kol ağızlarının, bedenin kısa yenlerin çabuk aşınması, kısa zamanda şundan burdan fire vermesinden korkulur. Oysa, Anayasa Komisyonu'nun ödevi geçtiğimiz netameli günlerin etkisini olduğu kadar, demokrasi yolunda iyi kötü düşe kalka aldığımız yolu ve denediğimiz bazı olumlu birikimleri de hesaba katmak olmalı idi. Bu ise, büyük maharet, kiyaset hatta sihirbazlık isteyen, bıçağın ucu kadar ince bir dozaj sorunu idi.

Her alanda örnek alınan Atatürk'ü her noktada izlemek, demek ki, kolay olmuyor. Atatürk İstiklal Savaşımızın en kritik anlarında bile Meclisin ana eleştiri özgürlüğünü kısıtlamayı düşünmemişti. Uygarlığa ancak fikir ve eleştiri özgürlüğü ile varılacağından, yöneticilerin kararlarının ancak Meclisin denetimi ve eleştirisinden geçtikten sonra olgunluk ve isabet kazanacağına inandığından, bu ilkeleri sanki bir muhalefet lideri imişçesine, hassasiyetle savunmuştu. Devleti demokrasi ile yönetmenin çok daha çetin ceviz ol-

duğunu bile bile bu zor ama sağlıklı yolu seçmişti. Ayrıca büyük değer biçtiği Türk insanının onurlu yaşama, insanca yaşama, haklarına sahip çıkarak yaşama, gelişme ve yaratma ortamını ancak demokraside bulacağına inanmıştı. Kurtardığı milletini hiçbir zaman vesayet altına almaya kalkmadı. Böyle bir düşünce onun hep ileriye, hep uygarlığa yönelik doğrultusuna çok aykırı geliyordu. Umut yatırımı ilerdeki Türk insanı idi. Uygarlığı, dolayısıyla demokrasiyi benimsemiş onurlu, kişilikli aydın Türk insanı...

Henry Kissinger geçende Berlin televizyonunda kendisiyle yapılan bir röportajda büyük devlet adamını belirleyen üç ölçüt vermişti: Bunlardan ilki, ileriyi görüştü. Yani satranç oyununda ilk hamleyi değil ondan beş, altı, yedi ve sonraki hamleleri düşünebilmesi... İkincisi: Uyum suplesi ve yeteneği, yani yurtiçinde demokratik ortamın kaçınılmaz unsurları olan muhalefetin, çeşitli menfaat gruplarının, çeşitli güçlerin farkında olmak, önce onlar arasında, daha sonra da dünya demokratik ortamındaki dış güçlerin, cereyanların farkında olup onlarla uyum sağlayabilme suplesi ve sentez yeteneği... Üçüncüsü de: Cesaret. Yani önce bu karmaşık ödevi yüklenip gereğini yerine getirmeyi göze almak, daha sonra da böyle bir olgunluk sözgecinden geçireceği, yani hatalarını asgariye indireceği kararlarını, yerine getirme cesareti...

Atatürk'te bu üç meziyet de vardı. Milletini ilkelliğin, geri bırakılmışlığın girdabından uyandırıp muasır medeniyetin hizasına getirme azmini

kolaycılığa değil, güçlüğe, yani başlı başına bir güçlük olan demokratik rejimin özlemine dayanmasının elbet büyük bir hikmeti vardı. Yeteri derecede ezilmiş, vesayet altında tutulmuş, politika alanının figüranı olmaktan öteye önemsenmemiş, her ferde özgür düşünebilen, özgür bir değer yargısına varabilen, haklarına sımsıkı bağlı bilinçli bir yurttaş kişiliği vermeden yapılacak her icraatın sürekli olamayacağına yürekten inanmıştı. Tek kelime ile her dâhi gibi gerçekçi bir insandı.

Anayasa tasarısı konusunda, dışarısı ne düşünür, bu da ayrı bir sorundur.

Ama benim asıl kaygım Atatürk'ün büyük yatırımı, uygar ve çağdaş Türk insanı imajının bu tasarı ile tehlikeye girmesidir. O çağdaş ve uygar Türk insanı ki, yurtça kalkınmamızın da baş dayanağı olacaktır.

Elimizdeki anayasa tasarısının Atatürk'ün zihniyetine uygun olduğu iddia edilebilir mi?..

Ne var ki, son söz henüz söylenmiş değildir. Tasarı Danışma Meclisi'nden, Milli Güvenlik Konseyi'nden ve Devlet Başkanı'nın denetiminden geçtikten ve umarız çok esaslı değişikliklere uğradıktan sonra kesin şeklini alır.

Biz Atatürk kuşağının eli kalem tutanlarına şu ara düşen ödev, unutulmuş yahut yeteri kadar vurgulanmamış olan bazı ana özgürlükleri hatırlatmaktan ibarettir.

Hepsi bu kadar.

25 Temmuz 1982

SOKAKTAKİ ADAM

Gazeteler, televizyonlar, radyolar, sık sık nabız yoklarlar, çeşitli konularda, *sokaktaki adam* ne düşünüyor, öğrenmek isterler. Hayatları ve bekâları kalabalıkların oyuna dayanan politikacılar sokaktaki adamı kollamaya özen gösterirler. Sinemacılar, şovcular, dedikodu ve magazin dergileri onun gustosunu ölçü alırlar.

Kimdir bu *sokaktaki adam?*

Belli özellikleri olan somut bir insan mı, yaksa muhayyilemizde bir tasavvur halinde yaşattığımız soyut bir kavram mı? Aslında sosyal bir mith'dir *sokaktaki adam*. Evlidir. Viran olası hanede "evlâd ü iyâl"i vardır. Dargelirlidir. Kirada oturur çokluk. Toplu iletişim otobüslerinin pasosu vardır cebinde. Seçimlerde koşar oyunu, savaşlarda koşar canını verir. Aslında iyi bir insan, yurtsever bir yurttaş, uysal bir memur, dürüst bir vergi mükellefidir. Gece hayatını magazinlerden bilir. Falan şarkıcı kız filan işadamı sevgilisinden olan oğlunu neden mi gizliyor, falanların gelini filanların damadının aganigisi mi imiş, müteahhit milyarder falan bey karısına bu yıl hangi mücevherleri almış, bütün bunları bir

peri masalı izleyen saf çocuk tecessüsü ile izler. Kastelli'ye elli milyon kaptıran bir armatöre can ve gönülden acır. Devlet yardımı ile anaparayı ve faizin bir kısmını geri alacağı haberini duyunca onun hesabına sevinir. Devletin bankalara yaptığı yardımın kendi zavallı sırtından çıktığını, yeni emisyonların yeni bir enflasyon ve dolayısıyla yeni pahalılık doğuracağını ve sonunda okkanın altına yine her zaman olduğu gibi kendinin gideceğini unutur. Öylesine de saftır, iyi kalplidir.

Boş kişiliğine bir içerik vermek için falan partiyi, hayatına biraz ucuz heyecan katmak için de ligde bir kulübü tutar. Sürekli bir televizyon izleyicisidir. Dallas'a bayılır, Colombo'yu bazen anlar, bazen anlamaz. Ajans haberlerini kaçırmaz. Sokaktakine parası yetmediği için evde bazen bir, iki tek atar. Namuslu bir kocadır. Ailesine kol kanat gerer. Çocuklarına örnek olmaya, onlara doğru bildiklerini anlatmaya çalışır. Esaslı bir eğitimi yoktur. Ama sağduyusu, gerçekçiliği ile bunu telafi ettiği kanısındadır. Kısacası ezik ve sevimli belki de ezik olduğu için sevimli bir insandır. Onu hor görenlerin hepsinin vergi mükellefi olarak, asker olarak, seçmen olarak ona şiddetle ihtiyacı vardır. *Sokaktaki adam,* demokrasi oyununun vazgeçilmez figüranı, kamuoyu konserinin koro üyesidir.

Dünya edebiyatının birçok romanı, piyesi bu küçük adam üzerine yazılmıştır. Bizim yerli mizahımız onu ne güzel Karagöz figüründe can-

landırmıştır. Entrikacı, yağcı, siftininci, büyüklerin, varlıklıların çanak yalayıcısı, Hacivat'ın karşı kutbu olarak Karagöz hep okkanın altına gider ama, çoğunluğu da birer *sokaktaki adam* olan seyircilere sempatik gelişi de işte galiba bundandır. Ben de *Fasarya* adlı hikâyemden başlayarak yazdığım çoğu hikâyemde, bin beş yüz kere oynanan *"Gözlerimi Kaparım, Vazifemi Yaparım"* adlı piyesimdeki Vicdani Yurdakuler rolünde, arkadaşlarımla birlikte kurduğum hiciv tiyatrosunun bazı kabare skeçlerinde, bu ezilmiş ama hayatından memnun yine de iyimser sokaktaki insan tipini bol bol işledim. Benim gibi birçok meslektaşım da, kalemlerinin mürekkebini ezilmiş küçük adamın ilginç yaşam dağarına batırmışlardır.

Sokaktaki adam tasavvuru genel olarak bu özelliklere uymakla birlikte elbet çeşitli gradolar da arzeder. Elbet hepsi aynı yaşta değildir. Elbet hepsi erkek olamaz. Elbet hepsi evli ve çocuklu da olmayabilir. Elbet kimi şu partiyi, kimi bu partiyi tutabilir. Ama genelde yine de yukarda serdiğimiz özelliklerinde başka sokaktaki adamlarla bir ortaklık gösterir.

Şimdi önümüzdeki günlerde zaman zaman olduğu gibi SOKAKTAKİ ADAM'a yine tarihi bir ödev düşüyor. Adını büyük harfle yazışımdan da anlaşılacağı gibi, yurdun kaderi onun kamuoylamasındaki oylarına bağlı.

Tek ölçütü, yurtseverliği ve sağduyusu olan *sokaktaki adam*'ın, lafazanlığa, ukalalığa, aydın

kesimin marifet sandığı laf cambazlıklarına kaçmadan kendi görüşünü "oy"u ile belli edeceği ve her zaman olduğu gibi çoğunluğu kazanacağı halk oylaması yakında yapılacak. *Sokaktaki adam*, geçici olarak yine büyük bir önem kazandı. Varsın fakir bununla biraz övünsün.

Çünkü, oylarda da sağlayacağı çoğunluk oncağızın tek büyük gücüdür. Ama bu gücün bir gün çok daha güçlü ve verimli olabilmesi için tüm sokaktaki adamların daha seviyeli, daha kültürlü ve bilinçli olması gerekiyor.

O günün mümkün olabildiği kadar erken gelmesini dilemek, bu küçültücü deyimin büsbütün ortadan kalkmasını beklemek acaba ham bir hayal midir dersiniz?

1 Ağustos 1982

BİR ÜSLUP ÜZERİNE

Yıl 1932. Beyoğlu sinemalarının birinde Bitmemiş Senfoni adlı bir film gösteriliyor. Schubert'in hayatından alınıp sinema seyircisinin gustosuna göre ayarlanmış bu filmde pırıl pırıl bakışlı, ıslak dudaklı sarışın primadonna Marth Eggerth, Salzburg'daki şatosunda şımarık bir dük kızını, yine o dönemin gözde jönü Hans Jaray da ona tutkun müzik öğretmeni Franz Schubert'i canlandırıyor. Fakir delikanlının zengin kıza aşkı şemasını müzikal bir arka fon önünde tekrarlayan filmin en büyük özelliği Viyana Filarmoni Orkestrası'nın arka fon olarak nefis şekilde seslendirdiği Schubert müziği... Tekrar tekrar bu filmi seyredenler farkına vararak ya da varmayarak bu müzikle de duygulanıyorlar, sinemadan çıktıktan sonra o melodileri gayrı ihtiyari mırıldanıyorlar. O sıralarda dişçilerden, veterinerlerden, doktorlardan ve başka amatörlerden oluşturduğu bir orkestra ile İstanbul halkını klasik müziğe alıştırmak için uğraşan Cemal Reşit, çok zeki bir taktikle programına Bitmemiş Senfoni'yi alınca her zaman yarısı boş kalan salon birdenbire tıka basa dolmaya başlamıştı. Sonraki alkışların ise ardı arkası kesilmiyordu. Boru mu bu? Her melodiyi ve hele Schubert'in piyanoda, eşlik

ettiği kızın ayakta onun şarkısını söylerken âdeta müzikal bir orgazma vardıkları sahneyi çağrışımlatan Lied'ini şimdi bir konser olarak dinlemek ve hele hele ezberine geçen bu melodiyi içinden mırıldanabilmek, herkese kırk yıldır klasik müzikle övür olmuş gibi bir böbür bile veriyordu. Komik ama güzel. Goethe ustamız "Çoğu sanat aşkı ilkin bir gösterişçilikle başlar" demez mi?.

Bu ülkede klasik müzik alıştırması işte böyle asil trüklerle başlatılıyordu. Seyirci sayısı yedi yüz seksen, bilemediniz dokuz yüz kişi.

Yıl 1982. Şehrin çeşitli açıkhava alanlarında ve konser salonlarında sanat gösterileri sergileyen Uluslararası İstanbul Festivali'nin büyük ağırlığını müzik konserleri oluşturuyor. Aydın Gün'ün sayesinde gerek organizasyon, gerek kalite bakımından üstün Avrupa festivallerinden hiç aşağı kalmayan, hatta çoğundan kat kat seviyeli olan bu festivali yüz seksen bin kişi izliyor.

Bitmemiş Senfoni'nin seyircisinin iki yüz misli.

Nerden nereye gelmişiz. O amatör topluluğun yerine şimdi profesyonel, durmuş oturmuş en çetin ödevleri yüklenebilen, en güç beğenir şeflere ayak uydurabilen iki orkestramız var. Ele güne övünçle gösterebileceğimiz harika kızlarımız İdil Biretler, Suna Kanlar, Ayla Erduranlar, Verda Ermanlar yetiştiler, olgun birer virtüöz oldular. Dış müzik dünyasına ihraç ettiğimiz Leyla Gencer gibi, İlhan Baran gibi, Orhan Günek gibi icracılar yetişti. Elif ve Bedii Aran çifti gibi, Pekinel kardeşler gibi ikili piyano konsertistlerimizin dışarda da adını duymayan kalmadı. Dünya-

nın en ünlü solistlerinin, orkestralarının, dörtlülerinin, oda müziği topluluklarının, korolarının katılmak için koştuğu bu festivalin onuncusu yine uluslararası büyük bestecimiz Adnan Saygun'un Op 44 Keman Konçertosu ve Op 53 No 4. Senfonisi ile muhteşem bir şekilde açıldı ve ayakta alkışlandı.

Atatürk sağ olup da bunları görebilse idi.

O Atatürk ki, Türk insanının tüm engellemelere karşın sanat ve kültür alanında da güçlü potansını ilk sezenlerin ve uygarlık yarışında sanata ve kültüre bel bağlayıp ona yatırım yapanların başında geliyordu.

Rahmetlinin yaveri Muzaffer Kılıç yakın dostumdu. Bir keresinde bana "Savaşın en kızışmış anında dahi Kocatepe'deki çadırında sinekkaydı tıraş olmadığı, yarım şişe kolonyayı sarı saçlarına boca edip friksiyon yapmadığı, onları itina ile tarayıp tuvaletini ikmal etmediği, boynunu tahriş etmesin diye yakasının içine ipekli bir mendili özenle katlayıp yerleştirmediği gün olmamıştır" demişti. İnanırım.

Bütün hücrelerine kadar bu uygar insanın sade sabah tuvaletine değil her haline estetik hâkimdi. Bu âdeta onun üslubu olmuştu. Onun içindir ki kafasının dışı gibi içi de hep uygarlığa, hep güzele ve estetiğe yöneliyordu. Onun içindir ki, o sarışın başın içinde sanata, kültüre, bilime en üstte en saygın bir taç ayrıcalığı tanıyordu.

Onu bunca güzel, bunca uygar, bunca çağdaş ve ışıklı yapan öğelerden biri de muhakkak ki bu özelliği idi.

8 Ağustos 1982

"Vesayet ve himaye altına giren bir devlet istiklalini yitirir. İstiklal bir küldür. Ya vardır, ya yoktur. Yok ise, devletin devlet kişiliği kalmamış, yok olmuş demektir...

"Dünyanın mukadderatına şimdilik hâkim olanların akıl ve mantığa, tarihin seyrine, tekamül kanunlarının gereğine kulak vermedikleri iddia olunursa, vücuda getirecekleri gayrıtabii ve zora dayalı eserin üç gün sürmesi imkânı olamaz. Bizi özgür bırakmazlar düşüncesi moral bitkinliğinden doğmuş bir zaaf eseridir. Bir an için kabul ve teslim edelim ki, bizi devlet halinde yaşatmayacaklar. O halde buna biz mi talip olalım? Bu savaş alanında bir askerin intihar etmesine benzer..."

"Oysa alınan tedbirler siyaseten değilse iktisaden Türklüğü boğmaya müncer oluyor. Lehistan'a, Yugoslavya'ya gereken iktisadi mahreçleri sağlarken, İzmir'in Anadolu'ya lüzumunu nasıl inkâr edersiniz? İzmir'i alınan ve güya istiklaline dokunulmayan Anadolu, ağzı burnu tıkanıp hayatına ilişilmeyen bir adama benzer..."

Ahmet Selahattin, moral çözüntümüzün en dip noktalarında, işgal İstanbul'unda bu başyazıları yazar ve mandacılara karşı mücadelesini dile geti-

rirken, Türkiye'ye yükletilmek istenen tüm hukuki sorumlulukları bir hukukçu olarak çürüten öbür başmakalelerini yazarken, Fatih Mitingi'nde İzmir'in işgalini protesto eder ve müttefiklerin çelişkilerini bilimsel yoldan sergilerken, üniversite temsilcisi olarak katıldığı Şûrayı Saltanatta, padişahın yüzüne karşı, *"Şimdi Şûrayı Saltanat değil Şûrayı Millet toplamanın zamanıdır"* diye haykırırken, takvimler Mayıs 1919'dan Haziran 1919'a kadarı göstermekte ve genç profesör Samsun'a tam o sıralarda çıkan Mustafa Kemal'i ancak Anafartalar kahramanı olarak tanımaktadır.

Bir yıl sonra 10 Ağustos 1920'de Sevr imzalanacaktır. Ondan sonra da Ahmet Selahattin'in dediği çıkacaktır. Türk milletini yoketmeye yönelen bu "zorba düzen"in ömrü çok olamayacak ve İstiklal Savaşı, tarihinin seyrini makul rayına oturtacaktır.

Ama Profesör Seha Meray'ın, "Lozan'ın Öncüsü" saydığı* bu devletlerarası hukuk profesörü ne yazık ki, inandığı hakkın gerçekleşmesini göremeden genç yaşta hayata gözlerini kapamış olacaktır.

Prof. Meray Lozan'ın zabıtlarını büyük bir sabırla dilimize kazandırırken en büyük eksikleri-nden biri de arşivsizlik ve dokümansızlık olan Dışişleri literatürümüze âdeta yol gösterip, yolu da bizzat bir ciltlerce eseri ile açmış oluyordu. Ben Sayın Osman Olcay'ı onun aracılığı ile tanıdım. Rahmetli Meray, Lozan tutanaklarını Lozan'ın ellinci yılına yetiştirmişti. Aynı heye-

* Ahmet Selahattin, Lozan'ın Bir Öncüsü, Türk Tarih Kurumu yayını.

canla Montrö sözleşmesinin imzalanmasının kırkıncı yılına da bu sözleşmenin tutanaklarını bu sefer en yakın arkadaşı Osman Olcay'la birlikte yetiştirdi. Dışişlerindeki bakanlık, büyükelçilik görevlerinde kendine özgü, keskin görüş, keskin zekâ ve esprit de critique'le hiç kimseye benzemeyen bir yer tutan bu değerli diplomat, NATO'daki çok yüklü ödevi arasında şimdi bize Sevr'in 62. yılında "Sevr Antlaşması'na Doğru" adlı geniş bir araştırma ve materyal hediye etmiş bulunuyor. Böylece arkadaşı Meray'la başladığı işi tek başına sürdürüyor. Hem de arı Türkçenin örneği sayılabilecek nefis bir dille. Hizmeti var olsun. Geleceğin hariciyeci kuşakları Meray ve Olcay sayesinde, siyasi mukadderatımızı çizen en önemli üç antlaşma konusunda karanlıkta el yordamı ile bocalamaktan, daha kötüsü, materyalsizlik ve bilgisizlik yüzünden en çok konuşmaları gereken bu konuda işi yuvarlak ve beylik kalıplarla geçiştirmekten kurtulacaklar, bugün için de bütün geçerliğini ve aktüalitesini muhafaza eden konuların köküne inebileceklerdir. Bu arada Feridun Cemal Erkin'in "Boğazlar Meselesi"ni ve Kâmuran Gürün'ün yeni çıkan "Ermeni Dosyası"nı da saymak gerekir.

Bütün bu değerli çabaların Dışişlerimizde daha bilimsel, daha esaslı, daha Batılı bir üslubun başlangıcı olmasını, araştırma yeteneği olan başka profesör ve diplomatların da bu yararlı yolda yeni katkılarda bulunmasını dilemek, bir ham hayal sayılmasa gerek.

15 Ağustos 1982

ÇAPSIZ BÜYÜKLER GERÇEK BÜYÜKLER

Yıllar oluyor, bir dostuma klasikleri okuması salık verilmiş, o da bu işe Stendhal'le başlamıştı. Onun, aşkın insanda nasıl başladığını ve geliştiğini açıklayan kristalizasyon teorisini öğrenince öfkesini gizleyemedi. "Yahu, inan olsun ben bunu kendim buldum diye seviniyordum. Baksana herifçioğlu benden yüz seksen yıl önce bulmuş, yazmış" diye düş kırıklığını dile getimişti.

Moliére'in "Kibarlık Budalası" yeni–zengin Mösyö Jourdain'ini hatırlarsınız. Eksik kalmış kültürünü ve görgüsünü şimdi, paraya kuvvet, tuttuğu hocalarla kapamaya çalışırken edebiyat hocası ona şiirle, nesrin farkını anlatır. M. Jourdain'in hayreti büyüktür: "Yahu, desene ben doğduğumdan beri nesir konuşuyormuşum" der!

Bir şeyi yeni öğrenende çok olağandır bu anlattıklarımız... İnsan kendini dünyanın mihveri sanır çokluk. Kendi dışında olup bitenleri tesadüfen ya da mecburen öğrenince de tepkisi aşağı yukarı şu olur: "Allah Allah, benim bilmediğim şeyler de varmış. Bak hele sen şu işe!..."

Böyleleri yine de ehven–i şer'dir. Hiç değilse, tepkileri bir itiraf içerir.

Bazıları da kültürüne, bilgisine, görgüsüne güvenemediğinden, okumaya üşenip dünya tari-

hinde olmuş bitmişleri öğrenmeden çıkar yola. İlle bir şeyi ile övünmesi gerek ya insanın, sağduyusu ile övünür mesela; seziş kabiliyeti ile, zekâsı ile, çabuk kavrayışı ile... Bunlar yeterli sanır her sorunu çözmeye...

Hele bu kuruntudaki insan büyük bir mevki işgal ediyorsa, ün yapmış bir sanatçı ise, bir işin yöneticisi ya da son söz sahibi ise, durum daha da kötüdür. Çünkü, onun bu kuruntusunu büsbütün yüreklendiren, destekleyen pohpohçularla sarılıdır çevresi... Bu kısır döngüyü aşıp çıkması, alçakgönüllü ve gerçekçi bir seviyeye ulaşması büsbütün zorlaşmış demektir. Çaplı büyükle çapsız büyük burada belli olur.

Bir fikrin patentasını kendinden yüz seksen yıl önce alan Stendhal'e kızan o dost, konuştuğunun nesir sayıldığını anlayıp şaşakalan M. Jourdain, bu sonuncular yanında şerbetle yıkanmış gibi kalırlar.

İster devlet adamı, ister sanatçı, ister yönetici olsun, çok çekinirim böyle güçlü ve böbürlü insanlarla konuşmaya. Her sözüne, her fikrine "Bu ne harikulâde gözlem, ne isabetli teşhis, ne orijinal fikir!" denmeye alışmış, alıştırılmış insana bazen "gerçek", hakaret gibi gelir. Ama onları darıltmayı yine de göze alıp konuşmayı borç bilirim.

Çevresindekiler, çoğu zaman bizzat şişirdikleri onun balonunu başkasının delmesine izin vermezler zaten. İşlerine hiç gelmeyen doğrucularla bazen sinsice, bazen de açıkça cephe alırlar.

Bence büyüklere ve topluma en büyük fenalık, hep bu kraldan çok kralcı ama çıkarcı oğlu

çıkarcı pohpohçulardan gelir. Bunlar bana Aristophanes'in "Kuşlar" adlı ölmez komedisini hatırlatır. Hani o yerle gök arasında bir barikat ülke kurup insanlardan Tanrılara giden yolları kesen ve bu bağlantının tekelini ellerinde tutmak isteyen kuşları...

Ve bu hava içinde büyükler, ünlüler, sorumlu mevkilerde olanlar kendi kendilerine yeterek, "acaba" kuşkusuna düşmeden, yanlıştan yanlışa düşerler.

İnsanlığın birikiminden yararlanmaya tenezzül etmediklerinden, belki de buna üşendiklerinden, ama galiba gerek görmediklerinden, nicedir bilinen, miadı geçtiği için çoktan aşılan fikirleri kendileri bulunca mal bulmuş gibi sevinirler. Amerika'yı yeniden keşfetme gülünçlüğüne düşerler. Çevrelerinde onların güya dostu ama gerçekte düşmanı olan pohpohçuların, "Aman ne keramet! Aman ne isabet!" temposu, görünüşte dik sözlü ama aslında toplumun da onların da gerçek dostu doğrucuların seslerini boğarsa, bu onlar için de toplum için de felaketin büyüğü olur.

Gerçek büyük diye ben ona derim ki, birikimi hiçe saymaz, bilirkişiliği boşlamaz. Yağcıları şımartmaz. Onların oyununa gelmez. Uyarılara kulak tıkamaz. Kendini dünyanın mihveri sanmaz. Yanılmanın beşeri olduğunu, ama yanılmayı asgariye indirmenin de baş ödev olduğunu unutmaz.

"Gerçek büyük" bence büyüklüğü nisbetinde alçakgönüllü ve uyarılara apaçık olan insandır.

Zaten başka türlü "gerçekten büyük" olunmaz.

3 Ekim 1982

GALATASARAY VE FRANSIZCA

Dışişleri sınavını kazanmış bir gençle tanışınca sorarım:

– Hangi okulda okudunuz?

– Galatasaray diye cevap verince gayriihtiyari şu soru çıkar ağzımdan:

– Peki Fransızcayı nerede öğrendiniz?

Bunu espri sanıyorlar çoğu zaman... Değil halbuki... Bugünkü Galatasaray'ın Fransızcası ile sınav kazanılmayacağı o kadar ortada ki. Bir zamanlar okulda Fransız ders nâzırı varmış. Bir zamanlar teneffüslerde bile Fransızcadan başka dil konuşmak yasakmış.

Bir zamanlar Galatasaray Louis Le Grand yahut Saint Louis liseleri ayarında bir müfredat programı uygularmış.

Onun içindir ki, Fransızcayı Fransız gibi konuşan, Fransız kültürünü küçük yaştan su içer gibi içip hazmeden kuşaklar yetiştirmiş. Daha eski kuşaklar bizim okuduğumuz dönem için bile "Galatasaray bozuluyor" derlerdi. "Okul eski okul değil." Görecelikle haksız sayılmazlardı. Sağ olup da bugünkü Galatasaray'ı görseler kim bilir ne derlerdi?

Her kuşak kendi dönemini iyiye boyar. Eskilere hak vermekle birlikte bizim zamanımızı da yabana atmamak gerektiği kanısındayım. Nasıl o kanıda olmayayım ki, Fransa'dan gelen hocalarımız en seçme hocalardı. Bunları Fransa Maarif Bakanlığı özellikle seçerdi. Bir fikir edinmeniz için üç örnek vereyim: Felsefe hocası M. Bonnafus Fransa'ya gittiğinde Jean Jaures arşivi müdürlüğüne atandı. Fizik hocamız M. Bayenne Strasbourg Üniversitesi rektörü, Edebiyat hocamız Baron Dard UNESCO Merkezi'nin Kültür Dairesi başkanı oldu. Türk hocalarımız deseniz öylesine... Kadroya bir bakın: Hilmi Ziya Ülken, Mükrümin Halil Yınanç, İsmail Habib Sevük, Hasan Âli Yücel, Ercüment Ekrem Talu. Hepsi de ülkenin kendi alanında ayrı bir şöhreti.

Hikâyeci dostum, Oktay Akbal kitaplarına en güzel adları seçmekle tanınır. Onun bir eserinin adı "Önce Ekmekler Bozuldu"dur. Bir yozlaşmayı sekiz hece ile bundan güzel vermek zordur. Ben de o sekiz hece kalıbına uyarak diyeceğim ki: "Önce tambur kaldırıldı." Evet yozlaşmanın başlangıcı işte okulun geleneğine vurulan bu darbe ile başladı. Tamburun yerini zil aldı. Geleneğin yerini tekdüzelik. Sıkı ders disiplininin yerini yavaş yavaş genel gevşekliğe ve rahatçılığa uyuş ya da uyduruluş...

Bazı kimseler sözümona bu politikanın, ayrıcalığı kaldırıp eşitlik getirmek olduğunu savunmaya bile kalktılar. Oysa böyle bir safsatanın ne demokrasi ile ne sosyalizmle en küçük bir ilişkisi

olabilirdi. Öyle olsa sosyalist Mitterrand Saint Cyr, Ecole Polytechnique'i geleneksel kişiliğinden çoktan soyar, öbür okullara benzetmeye çalışan bir tesviye hareketine girişirdi. Çoğu şeyi olduğu gibi demokrasiyi, eşitliği de hep ters yanından anladık. Kaliteyi kalitesizleştirmek, seviyeliyi seviyesizleştirmekle elde edilen kolay düzlüğü eşitlik sağlamak sandık.

Olan oldu. Sevinsinler. Bugün Galatasaray artık genel test sınavlarında ilk başlarda yer alan liseler içinde görülmüyor. Bu durum şu günlerde Sayın Devlet Başkanı'nın okulu ziyaret etmesiyle yeniden gündeme geldi. Bu arada bir de vakıf kuran Galatasaraylılar, gerek genel, gerek özel toplantılarında okullarının encamı üzerinde fikir yürütüyorlar. Tedrisatın yeniden nasıl güçlendirilmesi sorularını tartışıyorlar.

Bu arada Galatasaray'ı ıslah bâbında Fransızca öğretim yerine İngilizce öğretimi önerenler bile var. Hem de Galatasaraylılar içinde... Bunlar "İngilizce dünya dili oldu" diyorlar. "Anglo Sakson tekniği ve sanayii çok gelişti. Amerika'nın bir numaralı süper güç oluşundan belli. Şimdi Fransızca yerine İngilizceyi alırsak zamana uyar, ayrıca Amerika'dan değerli hoca, ders materyali, laboratuvarlar ve maddi yardım sağlama şansını kullanabiliriz. Kaldı ki bugünkü Fransa Galatasaray'a eskiden gösterdiği ilgi ve desteği göstermek bir yana, ulusumuza karşı da düşmanca bir tutuma geçti."

Söylediklerinin hepsi doğru olmakla birlikte

vardıkları sonuç yanlış. Dünyada her uygarlığın ayrı bir yeri ve önemi var. Öyle olmasa başta Amerikalılar ve İngilizler olmak üzere, bunca ulus bunca öğrencisini neden Fransa'ya tahsile yollasın? Bugünkü Fransız hükümetleri Yunanlılara Mirage uçakları satıyor, Ermenileri koruyor, bize düşman davranıyor diye koskoca bir Fransız kültürünü aforoz etmeye kalkmak, gelip geçici hükümetlere karşı fevri infiallere kapılıp, serinkanlı objektif değerlendirmeden uzaklaşmak Galatasaraylılığa ve aydınlığa yaraşır mı?

Falan Fransız başkanına ya da devlet adamına kızmakta belki yerden göğe haklı olabilirsiniz. Ama bunun acısını Montaigne'den, Descartes'dan, Jean Jacques Rousseau'dan, Voltaire'den, Montesquieu'den, Pasteur'den, Curie'den, Sartre'dan almaya kalkmak gülünç olmaz mı?

Buna Türkçede, gâvura kızıp oruç bozmak, derler.

Bu okul yüzyıllar boyu bu topluma Fransız kültürünü aşıladı durdu. Bırakalım geleneksel yolunda devam etsin.

Ama bugünkü gibi yarım yırtık değil, dört başı mamur olarak... Sorunun çözümü İngilizce de Fransızca da değil, seviyeli eğitimdedir.

Bunu sağlayamıyorsak suçu şunda bunda aramayalım.

ÇAĞIN FUTBOLU

İkinci Dünya Savaşı yeni bitmişti. Beyoğlu'nun sapa bir sokağında üç uygar ve idealist insan, bazı İstanbulluların bile zor telaffuz ettiği bir küçük dernek kurdular. Filarmoni Derneği. Furumet Hanım'ı ve eşi Afif Bey'i dostlarından başka tanıyan yoktu. Cemal Reşit Rey ise, verdiği piyano resitallerinden, hocam Seyfettin Asal ve kardeşi Sezai Asal'la birlikte kurdukları ve Türk Triosu adını verdikleri konserlerinden, ama daha da çok kardeşi ile birlikte yazdıkları operetlerden tanınıyordu. Cemal Reşit üstadımız daha önce de yıllar daha otuzları gösterirken, dişçi, doktor, baytar ve mühendislerden oluşan amatör ama iyi niyetli bir orkestra kurup, Saray Sinemasında yönettiği konserlerle klasik müziği halka yaymak için coşkulu bir çaba göstermişti. Bu millet Batı tipi tiyatroyu nasıl Muhsin Ertuğrul'un öncülüğüne borçlu ise, Klasik Batı Müziğinin ilk alfabesini de Cemal Reşit'ten hecelemişti.

Beyoğlu'nun sapa sokağında kurulan o küçük dernek çok kişinin şom kehanetine karşın hiç de platonik kalmadı. Müzik kültürünü yerleştirmek, yaymak için uğraştı durdu. Bugün dünyadakilerden hiç geri kalmayan şu muhteşem İstan-

bul Festivali'nin de gözönüne serdiği gibi, dost düşman herkes görüyor ki, o ilk aşı tutmuştur.

Yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yine Beyoğlu'nun Şişhane sırtlarında, yine uygarca bir insan, basın üslubumuza yeni bir aşı tutturmayı deniyordu. Habib Edip Törehan adındaki bu zat uzun yıllar Avrupa'da kalmış, pamuk ticaretinden servet yapmıştı. İş hayatını bırakıp yurda döndüğünde şimdi ne zamandır gönlünde ve hayalinde yatan ciddi gazeteyi çıkarmak istiyordu. Kazançta gözü yoktu. Parası boldu. Bu hobbysini gerçekleştirmek zor olmayacaktı. Zararı bile göze alıyordu. İş ki, iyi bir örnek verebilsin. Abartıyı ve çığırtkanlığı, hele kalabalığın seviyesine inmeyi ilkellik saydığından ağırbaşlı gazetesinin Yeni İstanbul adını her gazete gibi ciyak ciyak kırmızı ile değil, Weltwoche gibi mavi basıyordu. Başyazıları eski ve olgun bir İttihatçı M. Nermi yazıyordu. O tarihlerde gazetelerin pek yer vermediği iktisadi araştırmalara bol yer veriliyordu. Sanat ve kültür de gazetenin onur ve prestijini artıran ayrı bir önem taşıyordu. Bir süre o gazeteye de yazdığım için bunları yakından bilirim. Törehan'ın illet olduğu konu spordu. Onca spor, nesilleri sağlıklı kılmak için başvurulan oyunlardı. Futbol maçlarına bunca önem vermek ve hele futbolcuları göklere çıkarmak, golleri ballandıra ballandıra anlatmak ölçüsüzlük ve basitlikti. Yazı işleri müdürü de bir zamanların ünlü kalecisi çocukluk arkadaşım Sacit Öget'ti. Ona verdiği direktife göre, maçlar yarım sahife içinde özet olarak yansıtılacak, golü falan

ya da filan attı yerine gol kolektif bir çabanın ürünü olduğu için takıma maledilip geçilecekti.

Gazete, sert oyunu, faulü, gözü kızmış ihtiraslı ve hırçın davranışları ayıplayacak, şampiyonlara değil, takımlara kupalar verecekti. Sanırım bunlardan ilkini kaleciyi sakatlamama pahasına atacağı golden vazgeçen rahmetli Gündüz Kılıç almıştı.

Sonra ne oldu? Bu aşı hiç mi hiç tutmadı. Sebebi basit: Gazetecilik de, spor da büyük kitlelerle övür olmuş alanlar olarak, o kitlelerin genel düzeyi ile doğrudan orantılıdırlar. Bunu sonunda rahmetili de anladı. Bir gün maç çıkışında Dolmabahçe Stadı'nın önünde tıkanan trafiği ve durup bekleme zorunda olan arabasının önünden geçen on binlerce fanatik seyirciyi gördükten sonra gazeteye geldi ve Sacit'e, "Haklıymışsınız" dedi. Yeni İstanbul birkaç ay sonra Türkiye'de ilk gündelik spor gazetesini çıkarıyordu.

Dünya Futbol Kupası turnuvası bir aydır tüm dünyayı camekânlı kutu önünde topluyor. Kimsenin başka şey görecek hali yok. O zamandan bu zamana futbol da hayli değişmiş. Gitgide kabalaşan, hırçınlaşan azıttıkça azıtan, eski estetiğinden uzaklaşıp şike ile, hile ile, gizli faulle, açık faulle karşısındakinin canını tehlikeye koyan delice saldırışlarla çirkin bir öne geçme yarışı olmuş. Şu son turnuvada dört futbolcu hastanelik oldu. Can kaybı olmadığına yine sevinelim. Maradona, Boniek, Rossi, Rummenigge, Platini gibi tek kusurları öbürkülerden daha atik

ve çevik, daha yetenekli ve sonuç alıcı olmak olan golcüler durmadan biçildi. Her birinin karşısına "kasap" tâbir edilen birer belalı yerleştirilmişti. Topla gole giden çocuklar bu kasaplar tarafından yerle bir ediliyorlardı. Zor oyunu bozuyordu. Ve zavallılar yerde kıvranırken, acıdan ağlarken, çimenleri yolarken televizyon kameraları onları gro-plan sadist seyircilerin hasta keyfine sunuyordu. Sportmenlik denilen şey, "fair-play" denilen spor dürüstlüğü hiç mi hiç kalmamış gibi idi.

Futbol, anlaşılıyor ki, bugün bir savaş ersatzı olmuştur. Onun için, futbolcuları ve seyircileri böyle histerikçesine, böyle gözünü kan bürümüşçesine kendinden geçiriyor.

Hugo Meiselin Hilden'li, Blum'lu, Sindelar'lı Wunderteam'i, Pozzo'nun Orsi'li, Meazza'lı ekibi, Fenerbahçe'nin Alaettin'li, Büyük Fikret'li futbolu şiirleştiren üslubu tarihe karışmış artık. Futbol şimdi gole gidenin biçildiği, hizaya getirildiği, zorun oyun bozduğu, gözükanlı, ağzı köpüklü, küfürlü, tekmeli, maharetin değil kaba gücün mükâfatlandığı yavanın yavanı bir itişme olup çıkmış. Hayatın her alanında olduğu gibi...

Bugünkü futbol, bugünkü dünyamızın aynası. Bu kaba zor, çağımızın modası. Tek avunak, çağlar, gidişler ve zamanın üstündeki sanat ve müziğin değişmeyen kudreti.

Bu aşıyı burada tutturan ölmüşlere rahmetler, sağlara gönül dolusu şükranlar.

MİTOLOJİ NEYİMİZE

Milliyet Yayınları yeni bir çocuk dergisi yayımlamaya başladı. Ülkü Tamer'in yönettiği bu derginin içinde benim de bir tuzum bulunsun istendi. Çocuklara mitoloji masalları anlatayım, dedim. Önerim çok iyi karşılandı. Önce ben de hevesli idim. Ama sonra bir duraladım. Bu, Müslüman mahallesinde salyangoz satmak olmayacak mı, diye. Mitolojiye karşı bizde oldum bittim bir alerji vardır. Batı özentisi Tanzimat, Servetifünun ve Fecriati edebiyatımız da bile mitolojik benzetmelere, deyimlere, simgelere pek rastlanmaz. Öyle ki, ozan Salih Zeki Aktay ve romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu herkesi yadırgatan birer istisna sayılırlar. Mitoloji tutkusunu Persephone adlı eseri ile vurgulayan Salih Zeki'nin hemen bütün şiirleri bu zengin kaynaktan yararlanmasına karşın, okuyan çoğunluğa yabancı dilden çevrilmişçesine bir etki yaratır. Yaptığı Horaz çevirisinden sonra mitoloji dünyasını sevip oradan deyimler, simgeler, hatta bir romanına Sodom ve Gomorre adını bile alan üstat Karaosmanoğlu ise, bir yandan bir sahife boyu Sodom ve Gomorre'nin ne olduğunu, neyi simgelediğini açıklamak zorunluğunu duyar.

Atatürk'e yağcılık edebiyatının alıp yürüdüğü dönemde, bir milletvekilinin, bir yazıda onu Jüpiter'e benzettiğini anımsıyorum. Tabii okuyanların çoğu Jüpiter, nâm-ı diğer Zeus'un kim, ne mene bir Tanrı olduğunu bilmediklerinden bu benzetişi çok kültürlü, seviyeli bir benzetiş sanmış olmaları mümkündür. Bu, yalnız yazanla onu okuması istenen büyük zat arasında anlaşılabilecek, aradakilerin ise ne olduğunu çözemeyecekleri şifreli bir iltifat olmalı idi. Aksi gibi, bu iltifatı yapmak isteyen milletvekili de Jüpiter, nâm-ı diğer Zeus'un "En büyük" "Tanrıların Tanrısı" sayılmasına karşın, bugünkü demokratik anlayış içinde pek de matlub Tanrılardan sayılmadığını, o iltifatçılığın hızı içinde unutmuş olsa gerekti. Çünkü Zeus insanlara ışığı, kültürü, uygarlığı getirmek isteyen yürekli Prometus'u dağ başında kayalara zincirlemiş ve anti gerilla işkencecileri gibi zavallıya etmediğini bırakmamıştı. Yani, dediğim dedikçinin, statükocunun, zorbanın teki idi. Üstelik Olymp dağında tanrıçalar arasında yaptığı hovardalıklar yetmezmiş gibi, arada bir ölümlüler arasından beğendiği güzel kadınlar olunca, kocalarının kişiliğine bürünüp yeryüzüne iner, o zavallılar cephede iken helal karılarının koynuna girerdi. Mitolojiyi iyi bilmeden mitolojik kompliman yapmanın elbet böyle sakıncaları olacaktı. İyi ki Atatürk işin farkına varmadı.

1960'da Tepebaşı'ndaki Şehir Tiyatrosu'nda *Sezuanın İyi İnsanı* oynanırken bir gece aşırı sağcı zorbalar sahneyi basıverdiler. Halk ve oyun-

cular korkuya kapıldı. Eli sopalı bir zorba perdenin önüne geldi. "Bu oyun bugünden itibaren oynanamaz" diye buyurdu. Kendisine "Neden?" diye sual olundukta: "Biz Müslümanız, tek Tanrıya inanırız. Bu Brecht denen nâbekârın piyesinde üç Tanrı varmış. Buna müsaade etmezük."

Brecht, Almandır. Sezuanın İyi İnsanı adlı oyunu da Çin'de geçer. Çinlilerin çoğu Budisttir. Shakespeare İngilizdir, Danimarka'da, İspanya'da, İngiltere'de geçen oyunlar yazmıştır. Bu ülkelerde de Protestanlık çoğunluktadır. Moliére Fransızdır. Oyunlarının çoğu Fransa'da geçer. Fransızlar da Katolik ya da Calvinisttirler. Bu zorbaların mantığına uyulsa, demek ki, onların piyeslerini de Müslümanlık eleğinden geçirip rötuşlar yapmak gerekecektir.

Bu acayip tepki, mitolojiye alerjimizin nedenlerinden hiç olmazsa biri hakkında beni iyice aydınlatmış oldu: Dinsel taassup, Tanrı kavramının sonuna bir çoğul eki geçiren bütün eski inanışların karşısında idi. Onların yalnız ve yalnız bir masal niteliği kalmış olsa bile. Madem ki, biz Müslüman bir toplumuz, nemize gerek elin gâvurunun antikitede uydurduğu payen ya da pantheist mavallar? Bize ne İlyada'dan, Odysseus'tan?

İmdi, bu zihniyeti gözönünde tutunca Türkiye'de mitoloji öğretmenin güçlüğü ortaya çıkar. Bir tarihte Behçet Necatigil'le üniversite sıralarında aynı sınıfta arkadaşlık etmiştik. İki hocamız bize mitolojiyi sevdirdiler. Biri Walter Kranz idi, –ki Avrupa'nın sayılı antik felsefe uzmanıy-

dı–. Öbürü de Heinz Anstock, –ki mitoloji dersini edebiyat dersinden de renkli ve nefis bir şekilde verirdi–. Ama ben bunlardan da önce, çok daha eski bir ilkokul hocamı şükranla anmak isterim. Sinema aktörü Fikret Hakan'ın babası Gaffar Güney. Gaffar Güney, o tarihte genç bir öğretmendi. Biz ilkokul beşinci sınıfta iken bize bir dergide tefrika olarak yayımlanan Homer'in İlyada'sını okurdu. Çeviriyi Ömer Seyfettin yapmıştı. İşte o zaman, Homer anlatılarının, antik konuların ilkokul çağındaki çocuklarda şaşılacak bir ilgi uyandırdığına kendimden ve arkadaşlarımdan çok iyi tanık olmuştum.

Şimdi yine ilkokul ve orta-1 seviyesindeki çocuklara seslenecek bir dergide mitoloji masallarını ve kahramanlarını tanıtıyorsam, bu girişimde büyüklerin ilgisizliği ile ters orantılı bir ilgi yaratma umudu besliyorsam bunu o sessiz, alçakgönüllü ama ileri görüşlü Gaffar Hoca'ya borçluyum.

Mitoloji neye yarar, diye soranlara şöyle cevap verebiliriz: Mitoloji bizi geçmişin zengin bir hayal dünyası ile bağlar, çoğu sanat ve edebiyat eserlerine esin kaynağı olan bir alanı yakınımıza getirir. Mitoloji bilsek, örneğin her günkü dilimizde de bu renkli ve canlı deyimlerden, simgelerden yararlanabiliriz.

Örneğin politika alanını alalım. Mitolojide, bir sürü gözü olan, hiç kül yutmayan bir Argos vardır. Bugünkü CIA ya da MİT ajanlarının atası sayılabilir. Yine mitolojide, bir Sisyphos vardır. Tanrılar onu bir kaya parçasını bir tepeye çıkar-

maya mahkûm etmişlerdir. Fakir, kayayı çıkarır, ama her seferinde de kaya tepede durmaz, yine gerisin geriye dağın eteğine yuvarlanır. Sisyphos usanmaz, işe yeniden başlar. Ne var ki, kayayı tepede durduramaz. Türk lirasının inip çıkan rayicini bundan güzel belirleyen bir simge bulabilir misiniz? Mitolojide, "Achilleus'in topuğu" diye bir deyim vardır. Anası, Achilleus doğduğunda onu ölümsüz kılmak için sol topuğundan tutup sihirli bir alevin üzerinde alazlamış. İşte ondan ötürü de Achilleus'e anasının tuttuğu sol topuğu hariç, hiçbir ok işlemezmiş. Çağımızda da çok kimsenin bir Achilleus topuğu yok mu? Ne var ki, bu topuğun yolu cüzdan cebinden geçiyor.

Mitolojide bir de Proteus var ki, kavgada yenilmemek için durmadan kişilik değiştirir, kılıktan kılığa girer, aslan olur, yılan olur, panter olur, ağaç olur, deniz olur. İlle parlamentoda kalabilmek için, parti değiştiren, kişilik değiştiren, fikir ve oy değiştiren, nice politikacılarımız sanki hınk demiş, Proteus'un burnundan düşmüşlerdir.

Biliyorum, içinden bunlara ne gerek var, diyenler var. Politikada kültürlü sayılmak için mitolojik benzetmelerle kulağımızı niye tersinden gösterelim? Madem konu politikadır, ağız dolusu küfür nemize yetmez? Hem daha rahattır, hem daha etkili, hem de dolaysız olarak anlaşılır diye düşünenler çok. Pek de haksız sayılmazlar.

İşte ben de bunun için mitolojiyi, yalnız bir çocuk dergisinde, yalnız çocuklara anlatmaya çalışıyorum.

MİTHAT PAŞA VE ZAMANI SEMİNERİ VE BİR ANI

"Markiz saat beşte sokağa çıktı" Valery'nin öksüz romanları hicvederken kullandığı alaycı bir klişe cümleydi. Valery özlü konular yerine yüzeysel olayları, incir çekirdeği doldurmayan entrikaları kendine konu edinen romanlardan nasıl tiksiniyor idiyse, Reinhardt Kipphardt da sadece gerilim avcılığından hareket eden dramatik tiyatrodan öyle tiksiniyordu. Onca dönem, artık epik tiyatro dönemi de değildi. Epik tiyatro da onca modasını geçirmişti. Bundan böyle ancak belgesel tiyatro yazılmalı idi. Kendi "Oppenheimer Davası" adlı eseri ile bunun başarılı bir örneğini vermişti. Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Kurulu'nun Tahkikat Komisyonu tarafından hidrojen bombasının sırrını ideolojik uzantısı lehine ifşa ettiği töhmeti ile yargılanan büyük fizik bilgininin yaşamını, bu soruşturmanın zabıtlarını yıllar yılı incelemiş ve kendinden hiçbir şey katmadan, belgeler yığınından sadece ve sadece iki saate sığdırılacak bir seçme yaparak oyununu oluşturmuştu. "Oppenheimer Davası" dünyanın her yerinde büyük ilgi topladı. Bu arada İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun henüz yanmamış Tepebaşı

bölümünde de başarı ile oynandı. Ben bu oyunu Münich'teki Kammerspiele'de seyretmiştim. Schweikart'ın rejisindeki temsili bir defter dolduracak kadar notlar alarak izlemiştim. Yurda döndüğümde bu notlarımı eseri burada sahneye koymayı düşünen Muhsin Ertuğrul'a ve eserin rejisörü Beklan Algan'a aktardım. Oppenheimer rolünü oynayacak Erol Keskin'e oradaki sanatçının yorumunu anlattım. Oppenheimer, dostum Feza Gürsey'in Long Island'daki laboratuvar çalışmalarında hocası ve yakın dostu idi. Kişiliği hakkında bu yoldan başkalarının bilmediği ayrıntılar biliyordum. Erol Keskin'e Oppenheimer'in kişiliğini oluşturan katların her birini birer akşama sığdırarak önce bilginliğini, sonra çok yanlı kültürünü, sonra Yahudiliğini, sonra solculuğunu, sonra özel yaşamındaki niteliklerini izah ettim. O dönemde roller böyle itinalı hazırlanırdı. Erol, beş akşam evime gelip bunları not etti. Sonra öğrendiklerine sanatçı yeteneği de katarak belki de sahne hayatının en parlak kompozisyonunu yarattı, yılın sanatçısı seçildi.

Reinhardt Kipphardt bir ara Alman Goethe Enstitüsü'nün çağrılısı olarak yurdumuza gelmişti. İstanbul'da tanıştık. Dost olduk. Dört gün boyu enine boyuna konuştuk. Kendisini tiyatrolarımıza götürdüm. Hiç fena oyunlar da oynanmıyordu. Buna karşın hep yüzünü buruşturuyor, sıkıntıdan patlıyordu. Hatta bir keresinde, "Değil bunları, Almanya'da bu çeşit oyunların çok daha özenli ve zengin prodüksiyonlarını seyrederken

de hep aynı hisse kapılıyorum. Bir makineli tüfek alıp bu çeşit oyunları sahnelerden temizlemek istiyorum" dedi.

O sırada Nazi celladı Eichmann'ın hayatı üzerine belge topluyordu. Onun bu belge toplamaları üç dört yıl sürüyordu. Bana da belgesel bir oyun yazmamı ısrarla öğütledi. Osmanlı tarihinde, yakın Türkiye tarihinde buna yatkın kişiler, olaylar mı yoktu? Önce yan kulakla dinledim. Gel zaman git zaman öneriyi pek abes bulmadım. Bir de böyle denemem olsun istedim. Konuyu kendine açtığım rahmetli hocam, "Derhal başla" diye cevap verdi. Bir de konu önerdi: Bekirağa Bölüğü. Ben ondan da önemli bir konu buldum: Mithat Paşa'nın Yıldız Muhakemesi. Kütüphanelere daldım. O tarihte Uzunçarşılı'nın kitabı henüz yayımlanmamıştı. Eski harflerle Yıldız Muhakemesi Zabıtları'nı buldum. Mithat Paşa'nın yakınlarının yazdığı yazıları, Mithat Paşa için yabancı, özellikle İngiliz kaynaklı belgeleri topladım. Bu muhakemenin başkanı tesadüfen yazar ve dramaturg dostum Yusuf Sururi Bey'in babası oluyordu. Ondan babası hakkında duyduklarımı da notlarıma ekledim. Hâsılı ortaya Kıpphardt'ı doyuracak kalın dosyalar çıktı. İş seçime ve yazıma kalmıştı. O sırada tesadüfen vaktim de vardı. Ama ben bu piyesi yazmadım. Elim varmadı, yazamadım. Yıllar yılı da yeniden el sürmeyi düşünmedim. Böyle bir hazırlık yaptığımı bilen Erol Keskin –ki Mithat Paşa'yı da muhakkak iyi oynayacaktı– beni her gördüğü yerde bu oyunu yazmaya kışkırttı. Buna karşın yine

yazmadım. Yazmamaya kararlı idim. Bu inadım Siyasal Bilgiler Fakültemizin dekanı sevgili dostum Tarık Zafer Tunaya'nın da merakını uyandırmış. Özel bir sohbet sırasında oyunu yazmamamın nedenini sordu. Ben, yufka yürekli bir adamım. Gönlüm razı olmadı, dedim. Bir sanat adamının bir bilim adamını doyuracak gerekçeler bulup söylemesi her zaman kolay olmuyor. Bu karşılıkla yetinmedi, kurcaladı. Fakültece düzenleyecekleri Mithat Paşa ve Zamanı adlı seminerde bunun hesabını vermeye beni zorladı.

Orda da söyledim. Mithat Paşa, çevresine göre daha bilgili ve daha uyanık olmasının kahrını çok çekmiş, yurtsever iyi niyetli, çevresindekilere nazaran daha sağduyulu bir yenilikçi vali ve yine bu niteliklerde bir devlet adamı idi. Ama buna karşın bilmeden, istemeden büyük politika Tanrılarının bir aracı olmaktan da zaman zaman kendini koruyamamış bir naiflikte idi. Zaten inhitat halindeki imparatorluklar ve geri kalmış ülkeler politikacılarının iktidar çekişmelerinde, iç rakiplerine karşı olan bu dış güçlerle aynı paralele düşmelerinin insanı hatta bazen onların yardımından yararlanmaya bile götürebildiği görülmemiş bir şey değildir. Rusya taraflısı Mahmut Nedim Paşa, alternatifine karşı çıkacak bir devlet adamının da İngiltere'yi arkasına almasını bu bakımdan doğal karşılamak gerekebilir.

Bu incelemede derinleştikçe, o zamanki devlet adamlarımızın kendi irade ve inisiyatifleri ile hareket ettiklerini sandıkları ya da bunu san-

dırdıkları sırada bile, bu politika Tanrılarının elinde birer araç olmaktan büsbütün çıkamadıklarını bariz bir şekilde görmek bana Homeros'u hatırlattı.

Evet, politika Tanrıları Olemp dağının tepesindeki mitoloji Tanrılarına çok benziyorlardı. Nasıl Homeros'un İlyada'sında Tanrıların ve tanrıçaların bir kısmı –tabii yine kişisel nedenlerle– Truvalıları, öbür kısmı da Agamemnon ordularını tutuyorlarsa, politika Tanrıları da yine öyle kendi çıkarları bakımından aşağıda boğuşan devlet adamlarından birini ya da öbürünü tutuyor, iç rakiplerini altetmede onların işlerini kolaylaştırıyorlardı.

Belgesel piyes yazmak iddiası ile ortaya çıkan biri, belgelerin getirdiği bu tabloyu vermeden edemezdi. Verince de Mithat Paşa efsanesine asla leke değil, ama gölgeler düşebilirdi. Efsanelik adamları zaten az bir ortamda bu hakkı kendimde göremedim.

"Tarih, istediğiniz iddiayı destekleyecek belgelerle doludur" diyen Valery pek de haksız değil. Tarih zaten kaypak bir alan. Baltacı'nın hıyanet efsanesini bir hıyanet, bir yurtseverlik, bir de insancılık açısından üç version halinde işleyen bir oyunuma *"Lutfen Dokunmayın"* adını boşuna koymamıştım. Müzelerin tarihi eşyaları üzerine konan bu uyarı etiketini efsaneleşmiş kişiler üzerine de yapıştırmak bazen onların hata ve sevaplarını didik didik incelemekten daha yararlı olabilir.

Kim ki güç bir durumda harekete geçecek, kim ki yarım bir ortamda kendi başına bir şeyler yapmaya çalışacak, elbet onun birtakım yanlışları, aldanışları, naiflikleri, hataları, gafletinden ya da mizacından gelen yanılgıları da olacaktır.

Hareket halinde olmak, yanlış yapmayı da içerir. Dışardan etliye sütlüye karışmayanlar ise daha avantajlı gibidirler. Oturdukları yerden rahat rahat ahkâm çıkarıp şunu bunu suçlayabilirler. İnsanlar galiba iki sınıf: İş görüp bu arada yanlış da yapanlar. Hiçbir işe girişmeyip dışardan ahkâm çıkaranlar. Ben bu ikincilerden olmayı istemedim. Hele bunca kahır çekmiş bir insana karşı...

Objektiviteyi yitirince, belgesel piyes yazmanın âlemi yoktu. Yazmadım.

BİR UMUT HAVARİSİ

Doksan üçüncü yaşına birkaç hafta kala İsviçre'de ölen Oskar Kokoschka gibi ünlü düşünür Erich Fromm da sekseninci yaşına beş gün kala yine İsviçre'de dünyadan ayrıldı. Netameli mart ayı, dünyamızdan bir değerli yaşlıyı daha kopardı.

Fromm da Marcuse gibi Yahudi idi. O da onun gibi *"Frankfurter Schule"* diye bilinen fikir çevresinden geliyordu. O da Marcuse gibi Hitler Almanya'sından Amerika'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Fromm da Marcuse gibi asıl 1968 Paris öğrenci başkaldırısından sonra popüler olmuştu. Ne var ki Erich Fromm, Frankfurt Okulu'ndaki arkadaşları, Horkeimer, Adorno ve Marcuse'nin çalakalem, güç anlaşılır, bazen içinden çıkılmaz üsluplarının tam tersine, bir açık-seçiklik anıtı sayılabilirdi. Sosyal, psikolojik, ekonomik sorunları böylesine her faninin anlayabileceği bir yaygınlığa ulaştırmak da elbet ayrı bir marifet sayılmalı idi. Avusturyalı filozof Wittgenstein da hep bunu öğütlemez mi, *"Her fikir arı, yalın bir şekilde açıklanabilir. Bunu beceremeyen susmalı"* demez mi? Fransızlar ise Clarté = açık-seçiklik der de başka bir şey de-

mezler. Montaigne'den Sartre'a, Voltaire'den geçende genç yaşta ölen Roland Batth'a kadar onların filozofları da bu alanın şampiyonları değil midir? Bir Çin atasözü işin özünü ne güzel yansıtmış: *"Arılık, yalınlık en sonra erişilen bir aşamadır"* diyor.

Elbette öyledir. Arı duru yazabilmek için yazacağını kafasında süzgeçten geçirmek gerekir. Materyaline iyice egemen olmak şarttır. Diline çok egemen olmak şarttır. Belki de dünyaya Tanrı vergisi kolay yazma, dolayısıyla konuşma yeteneği ile gelmiş olmak şarttır. Erich Fromm bu özellikleri bakımından arkadaşlarından daha şanslı sayılırdı. Gerek bir-ikisi dilimize de çevrilen ve her ülkede pek çok satılan eserlerinde, gerek konferanslarında, derslerinde, verdiği mülakatlarda hemen ilginizi ve dikkatinizi kavramasını bilirdi. Ben onun bu niteliklerini bir aralar Avrupa'da pek moda olan Orthega D'y Gasset'nin popülaritesine benzetirdim.

Çağımızın önde sayılan ve çok yaygın düşünürlerinden biri olan Erich Fromm'un kişiliğini, felsefesini, bir pazar söyleşisinin dar sınırları ve bilgiçlikten uzak kalması gerekli sohbet havası içinde incelemenin elbet âlemi yoktur.

(Analitik Toplumsal Psikoloji ve Toplum Teorisi), (İnsandaki Yıkıcılık Güdüsünün Anatomisi), (Özgürlük Korkusu), (Sevgi Sanatı), en çok bilinen eseri olan (Mâlik Olmak ya da Sadece Olmak), (Yeni Bir Toplumun Fikri Esasları), (İllüsyonların Berisinde), (Marx'da İnsan Kavramı),

(Çağdaş İnsan ve Geleceği), (Psikanaliz ve Ahlak), (Psikanaliz ve Din), (Umut İhtilali–İnsanlaştırılmış Bir Teknik Yolunda), (İnsan Ruhu–İyiye ve Kötüye Yeteneği), (Sigmund Freud–Psikanalizin Büyüklüğü ve Sınırları) gibi eserlerinde bir yaşam boyu araştırmalarının ürününü cömertçe insanlığa seriyordu. Psikanalizle, antropoloji ile, sosyoloji ile, Marksizmle, din bilgisi ile övür olarak didinmiş beyninin ve ruhunun vardığı sonuçlardan bizi haberdar ediyordu.

İlkin Freud'un hayranı, çok dikkatli bir öğrencisi olmuştu. Ama bir yerden sonra, onu eksik bulmaya başlamıştı. Freud'un, düşüncelerinde, toplumu aile bireyinden öteye düşünmemiş, düşünememiş olmasını affedemiyordu. John Steward Mill ve Karl Marx'ın görüş pergellerini tüm topluma açmış olmalarına karşın, hocasının burjuva aile tipinde, kökü kazanç, başarı ve mülkiyet olan burjuva ailede tıkanıp kalışını boyutsuzluk, darlık sayıyordu. Ayrıca Freud'un kadını fizyolojik olarak erkekten daha aşağı sayan görüşünü bir bilim adamına yaraşmayan bir erkeklik şovenizmi sayıyor, hele bu önyargısını bilimsel yoldan belgelemeye kalkmasını ona yakıştıramıyordu. Onun kadınları hor gören bu tutumu ile Hitler'in zencileri ve Yahudileri aşağı gören tutumu arasında koşutluk bile buluyordu. Marx'a gelince, onun diyalektiğine saygı duymakla birlikte onu da başka bir açıdan yorumluyordu. Onca, Marx kadar yanlış yorumlanmış düşünür yoktu. Onca, komünistler de, sosyal demokratlar da, Stalinizm de, reformizm de Marx'ı

çarpıtıyorlardı. Fromm'a bakılısa, Marx ekonomik bir sistem olan kapitalizmin karşısına yine ekonomik bir karşı sistemle çıkmak zorunda idi. Ama yine Fromm'a göre, bu görünüme karşın Marx'ın amacı –deyim Fromm'undur– *"dinsel bir pathos"*la insanı her şeyin ekseni yapmak, dinselliği her günün içinde uygulayarak, adaleti, sevgiyi, gerçeği, insanın iç üretme gücünü, canlılığını evet bu ilkeleri günlük yaşam içinde gerçekleştirecek bir sosyal düzen kurmaktı. Kendi ırkının ve dininin köklerine bağlı olan Fromm, yine bir soydaşı olan Marx'ın da neredeyse farkına varmadan aynı kökenlerden güç aldığını iddia edecekti. Bir yazısında *"Marx'ın atheizmi burjuvaca bir atheizm değildir, dinsel bir atheizmdir"* .diyordu. Fromm'a göre Marx ayrıca dünyaya biraz erken gelmişti. Kapitalizmin batmakta olduğu teşhisini biraz erken koymuştu. O bu teşhisi koyarken, kapitalizm, doruğunun eteğinde bulunuyordu diyor, Fromm. Ama Marx bugün yaşasa idi, kapitalizmin iflasını bütün dünyanın gördüğü bir ortamda onun mesajı çok daha etkili ve inandırıcı olurdu kanısında idi. Kendince eksik bulduğu Freud'u, Marx'la, Marx'ı da onlardan daha sonraki bir kuşaktan olmanın, yani bugünkü endüstri ve tüketim toplumunun bunalımını yaşamış bir insan olarak kendinin güncel gerçeklerden kaynaklanan düşünceleri ile tamamlayıp bir senteze vardığı umudunda idi. Atom silahının, karşılıklı silahlanmanın, hammaddeleri hesapsızca tüketmenin, çevreyi kaygısızca kirletmenin, frensiz kazanç, çıkar ve iktidar

ihtirasının sonunda tüm insanlığın başını yiyeceğini, robotlaşmayı bırakıp kendimize, ne zamandır bu çılgın yarış ortasında unuttuğumuz iç cevherimize, insanlığımıza dönmemizi, mutluluğa, sevgiye dönmemizi salık veriyordu.

Buna kendi de inanıyor mu idi? Bilemeyeceğim. Ama size onun son haftaların birinde yazdığı bir yazısından iki tümce aktarmakla yetineceğim:

"Umut yatırımı ile para yatırımı arasında büyük bir fark vardır: İnsan yüzde iki kazanç şansı olan bir işe para yatırırsa bu, delilik olur. Ama ortada yalnız yüzde iki başarı şansı olan bir umuda yatırım yapmamak affolunmaz bir hatadır. Her şeyin mahvolduğu bir ortamda bu yüzde iki umut her şeyi kurtarabilir. Bizim başka seçeneğimiz yoktur. Bu yolu bugün isteğimizle seçmezsek, yarın zorunluluklar bizi zorla seçmeye götürecektir."

Son resimlerine bakıyorum. Mutlu görünüyor. Kendi mesajına inanmış ya da kendini inandırmış bir hali var. Böyle adamların insanlığa belli bir yararı olduğunu inkâr edebilir misiniz?

Umut havarilerine, peygamberlerin işlevine çok kafa yormuş olan Fromm'un insanlığa mesajı da bu olmuştu. Fromm da Marcuse gibi çağdaş bunalımın yarattığı düşünürlerden biri idi. Bu bunalım kaldıkça adı, şu ya da bu vesile ile, sık sık geçecektir.

14 Kasım 1982

ABC ÜZERİNE

Geçtiğimiz haftalar içinde yurdumuzda uluslararası bir alerji kongresi toplandı. Milliyet'in bir üçüncü sayfa haberinin başlığı, "Dünyada her beş çocuktan birinin alerjik olduğu"nu bildiriyordu. Kongrede konuşan yerli ve yabancı uzmanlar, alerjinin sebepleri arasında çağımızın türlü olumsuz etkilerini, mesela beslenmedeki başıboşluğu, ailedeki uyumsuzluğu ya da hava kirliliği gibi âfetleri gösteriyorlar...

Alerji deyince aklıma rahmetli Sakallı Celal Bey gelir. "Bastonumu yere diksem filiz veren bu bereketli topraklarda biz aç kalma mucizesini de göstermiş bir milletiz" diyen bu spritüel adamı tanımak, meclisinde bulunup sohbetini dinlemek şansına erişenlerdendim. Üstadın elinin üstündeki egzama gibi kızartı bir türlü geçmiyormuş. Kendi anlattı idi. Gitmediği doktor kalmamış. Sık sık davetli olduğu bir ahbap meclisinde yine bundan yakınırken Amerika'dan yeni gelme, çiçeği burnunda, papyon kravatlı, çarpık gülümsemeli, kendini beğenmiş bir ruh doktoru,

– Bir de benim muayenehaneme gelin demiş. Sakallı Celal'i orada sigaya çekmiş, sonra teşhisi kondurmuş:

– Bunun sebebi organik değil psikosomatik. Siz psişik bir şok geçirmiş olmalısınız.

Celal Bey böyle bir şey geçirdiğini hatırlayamamış.

Papyonlu genç doktor,

– Öyleyse bir şeyden çok korkmuşsunuz. Hatırlamaya çalışın, demiş.

Celal Bey:

– Bakın bu doğru demiş. Ben oldum olası bir şeyden çok korktum. Hâlâ da çok korkarım.

– Neden?

– Cehaletten oğlum, cehaletten.

Televizyondaki okuma yazma kursunu izliyor musunuz? Tavsiye ederim izleyin. Günlük program başlamadan önce kendinizi sevimli bir halk okulunda buluyorsunuz. Tahta sıralarda alçakgönüllü, ama temiz pak giysileri ile, cahil insanların o henüz yorulmamış zihin tazeliği ve uyanık bakışları ile Türk köylüsüne özgü edepli ve efendi halleriyle dört yetişkin öğrenci oturuyor. Öğretmenleri ise sade ve zevkli giyimi, özenli saç tuvaleti ile âdeta gösterişsiz, uygarlığın simgesi. İnsana huzur, öğrencilerine moral veren aydınlık, sevecen bir yüzü var. Yeni boyanmış kara tahtaya bir cümle yazıyor. "Ayşe fidanı ver."

Öğrenciler kaşları havada, can kulağı ile onu izliyorlar. Öğretmen hanım her harfi çizgilere bölmüş. A harfi yukarıda birleşen iki eğik ve ortada onları birleştiren yatık bir çizgiden oluşu-

yor, y harfi biri düz, biri kıvrık, iki çizgiden... Öğrenciler önlerindeki deftere "bir–iki–üç, bir–iki" diye sayarak harfleri çiziyorlar. Becerince de kendi kendilerine öyle katıksız, öyle çocuksu bir sevinçleri var ki, görmeye cihan değer. ABC deyip geçmemeli. Hiç yazı bilmeyen için ne açılmaz görünen bir şifredir o. Çocukluk günlerimiz çok geride kaldığı için unutmuşuzdur çoğumuz. Şimdi bize ancak Çin ABC'si öğretmeye kalksalar belki o dört öğrenci ile daha kolay özdeşleşebiliriz. Hiç üstten almadan, bilgiçlik taslamadan, hep öyle güler yüzlü düzeltiyor öğretmen ufak tefek beceriksizlikleri. Yüreklendiriyor iyi çizenleri. Hocalık gibi meslek var mı dünyada? En mutlu yıllarım hocalıkta geçti. Bir insana bir şey öğrettiğiniz, ona yeni bir pencere açtığınız zamanki o parlayan bakışlar var ya, hocanın en büyük mükâfatı budur. Bu bakışların benzerini dünyada başka hiçbir yerde bulamazsınız.

ABC bir insana verebileceğiniz sihirli anahtar. Bu anahtarı bir edindi mi, artık tüm kültür birikiminin kapılarını açabilir isterse. Atatürk'ün Latin alfabesini getirişinin hikmeti buradadır. O, bu alfabe ile iki kuş birden vuruyordu. Çözülmesi güç Arap elifbasını kitlelerin çabuk ve kolay öğreneceği bir ABC ile değiştiriyor, ayrıca Latin harfleriyle birlikte Grek–Latin, dolayısıyla Avrupa uygarlığına bir köprü atmış oluyordu.

Dünyada gelmiş geçmiş devlet adamlarının en yakışıklı ve en "charisma"lılarından biri olan

Atatürk, ayrıca çok da fotojenikti. Fotoğrafçılar her vesile ile onun fotoğrafını çekmeye doyamazlardı. Ama ben bunlar içinde bir tanesini hepsine tercih ederim. Kara tahta önünde Latin harflerini halka öğretirken çekilenini... Başarılı bir resim de sayılmaz hani. Fotoğrafçı da, modeli de, belli bir şey ki, pek hazır değillermiş o anda. Fotoğrafçı son saniye karar verip basmış deklanşöre. O flu resim birden tarih oluvermiş. Yol göstermenin, bilimi kendine rehber edinmenin vizesinin ABC'den geçtiğini simgeler o resim. Uygarlık öncüsü Atatürk'e neden bunca yakıştığını vurgulamaya gerek var mı?

ABC'yi öğretecekti tüm millete. ABC'den sonra ÇDE gelecekti. İlkokul mecburiyeti ile tüm milleti okutacaktı. Ondan sonra liseye, üniversiteye geçirecekti. Hepsi okumuş yazmış, hepsi bilinçli bir toplum yaratacaktı. Öyle bir toplum ki demagojiye pabuç bırakmasın. Öyle bir toplum ki, orada terör de, diktatörlük de barınamasın. Herkesin her nimetten olduğu gibi kültürden de eşit pay aldığı bu ideal ortamda millet, yöneticilerini demokratik yoldan kendi seçsin ve yönetenler, her an kendilerini seçenlerin bilinçli denetimini üzerlerinde hissetsin. Atatürk biliyordu ki, yasaları ile, Meclis'i ile, basını ile, üniversitesi ile, çeşitli kuruluşları ile ve kamuoyu hazretleri aracı ile yönetimi denetleyen bu mekanizmanın işleyişi ve verimi, büyük kitlenin demokratik bilincinin seviyesi ile doğrudan orantılıdır.

O bizi ABC'ye başlattı. Ama erken öldü. Eğitimimiz eksik kaldı. Onun için şimdi her on yılda bir sınıfta kalıyoruz. "Bizim oğlan bina okur, döner döner yine okur" misali kaldığımız yerden yeniden başlıyoruz.

Televizyondaki ABC kurslarını izlerken hep bunları düşündüm. Evet, uygarlığın vizesi ABC'den geçiyor. Ama sonunu getirmek şartıyla.

21 Kasım 1982

MUTLU BİR İNSAN

Son nefesini vermeden önce *"Biraz daha ışık"* diye söylendiği rivayet edilir. Bu lafı mecazi anlamı ile mi almalı, yoksa *"Perdeleri biraz açın"* anlamına mı? Bilinmez. Bir başka söylenti ise, seksen üç yaşına karşın hâlâ cinsi latife uyanık kalmış üstadın başucundaki küçük sevgilisi Ottilie'ye, *"Gel yanıma otur, ver bana minik elini"* dediği yolundadır.

Goethe'den söz ettiğimi hemen anlamış olacaksınız. Ölümünden bu yana tam 150 yıl geçmiş. Bundan ötürü uygar dünya 1982 yılını *"Goethe Yılı"* saydı. Her yanda anısına kitaplar çıkıyor, toplantılar yapılıyor, konferanslar veriliyor. 1982'nin bitmesine şurada ne kaldı? Araya başka konu girmeden bu hafta köşe yazımızı üstada adayalım dedik.

Goethe denince sade biz Türklerin değil, herkesin aklına gelen ilk çağrışım dünyanın sayılı iki-üç dahi yazarından biri olduğudur. Ama hemen onun arkasından kendini beğenmişliği, aşırı intizam ve düzen merakı, ölçülülüğü, dengesi, bilgeliği gelir. Bunlar da çoğu insanda nedense aşağılık kompleksi ve antipati yaratır. Yazar dediğin biraz uçarı, dağınık, serseri mizaç

olmalı değil midir? Bir onun doygun, olgun, sakin yüzüne bakın, bir de Schiller'in müdanasız, alabildiğine özgür ve ihtiraslı bohem yüzüne. Biri sırtını Weimar Dükü'nün saray nazırlığına dayamış, sizde handiyse bir kusur bulacak gibi iri gözlerini faltaşı gibi açmış, tuzu kuru üstten alan bir yazar. Öbürü halktan, halk içinde, halk için yazdığı hissini veren, saçları bir aslan yelesi gibi rüzgârda uçuşan idealist bir delikanlı... Elbet kanınız Schiller'e daha çok kaynar. Kaldı ki çocuk öbür babalık gibi seksen üç yıl saray konforunda yaşayamayacak, her günkü ekmek derdi peşinde iki yanından yanan bir mum gibi kırk altı yaşında tükenip gidecektir. Talihin bu haksızlığını, ikinciyi daha çok sevip alkışlamakla sanki biraz yumuşatacakmış hissine bile kapılabilirsiniz.

Schiller bile onu ilk gördüğünde Goethe'nin talihi ile kendi talihsizliğini acı acı düşünecektir. Bakın bir dostuna ne yazar: *"İlk görünümü onun hakkında yaratılan çekici ve güzel imajın hayli altında... Orta boylu, dik duran, dik yürüyen bir adam. Yüzü ifadesiz ama gözleri çok etkili ve canlı. İnsan onun bakışıyla karşılaşmaktan zevk duyuyor. Sesi fevkalade hoş, konuşması akıcı. Özlü, esprili ve zengin."* Bir başka mektupta da şöyle diyor.: *"Sık sık onun çevresinde olmak herhalde beni mutsuz ederdi. Öyle sanıyorum ki, inanılmayacak bir derecede bencil. Hayırhah görünüyor. Ama bir Tanrı gibi kendinden bir şey vermeden. Böyle bir yaratık insanların kendine yaklaşmasına*

izin vermez. Bende kin ve sevgi karışımı acayip bir his bıraktı."

Schiller'in ilk izlenimleri pek yanlış değil. Ama henüz yüzeyde. Goethe, dünyadaki misyonunun bilincinde, iç dünyasını, içinde taşıdığı eserlerin nüvesini dışarının bütün tehlikelerine karşı kıskançça korumaya ahdetmiş, zamanın değerini herkesten iyi kavramış ve yazmayı, durmadan yazmayı hayatın her günkü erozyonuna karşı tek çare olarak görmüş bir bencildir. Böyle bencillik dostlar başına. İlhamının gücü ile hayatının metodlu disiplini atbaşı beraber gitmeseler *"Faust"* gibi benzersiz bir dev eser nasıl yazılabilirdi? Bu adamın, eseri kadar, hayatına insanı aşan bütün o gizli güçlere karşın yine de plastik bir madde gibi kendi iradesi ile şekil veren iradesi ve disiplini, akıllara şaşkınlık verir.

Gürültüden, vahşi gürültü dediği bu barbar alışkanlıktan nefret eder. İnsanı fikirlerinin akışından uzaklaştırmaktan başka işe yaramayan gevezelerden mikroptan kaçar gibi kaçar. Ama fildişi kulesinde kalan sanatçının da verimli olamayacağı kanısındadır. Dış dünya ile ilişkisini kesmez sadece yönetir. Kendi içine kapalı yazarın bir süre sonra kendini tüketeceğine inanır. Dünya ile ilişkiyi tavında tutar. Evrenin zengin repertuvarı onun tükenmez ilham kaynağıdır. Gerçeklerin uzağındaki fildişi kule bir çeşit hapishanedir. Bizzat kendisi şöyle der: *"Dünyayı her zaman kendi dehamdan daha dahiyane buldum."*

Tutku haline getirdiği düzen merakı da yine bir zamandan tasarruf amacına dayanır. Onca masası, odası, kitaplığı, evi, kesin bir düzen içinde olmayan yazarın kafası hiçbir zaman düzenli çalışamaz. Anlatırlar: Eserlerini de kendileri gibi küçümsediği romantik yazarlardan birinin evine gitmiş, oda darmadağınık. Yerde paralanmış kitaplar, dökülmüş dosyalar, yayılmış kâğıtlar, orda dolmuş bir sigara tablası, burda boş şarap şişeleri. Goethe bakmış bakmış:

"İnsan burada kendini kaybeder", demiş. *"Aradığınız bir müsveddeyi bulmak herhalde saatleri, hatta günleri alır. Size acıyorum."*

Romantik ve derbeder yazar:

"Orası öyle de üstat", demiş, *"Ama bir de bulunca dünyalar bizim olur. İşte siz de bu saadeti bilmezsiniz."*

Goethe'nin kendini beğenmişliğine gelince; bu sadece fâni insanlara karşı geçerlidir. Dünya edebiyatının tüm dehalarını onun kadar iyi değerlendirene az rastlanır. Schiller bunlardan biridir. Onu Weimar'a çağırıp altı yıl Weimar Saray Tiyatrosu'nu birlikte yönetişleri ikisi için de çok verimli olmuştur. İkisinin yaratış ve çalışma tarzı çok farklıdır. Goethe zorlamadan, aceleye getirmeden, yazı itisini içinde duyunca yazar. Sloganı: *"Ohne hast und rast = Acelesiz ve duraksamasız çalışma"*dır. Mükemmeliyetin sırrı, onca sabır ve sükûndur. Schiller ise acelecidir, belki de erken sonunu önsezdiğinden hayatın rit-

mini zorlar, sıkışıklık içinde iradesini ve ilhamını zorlayarak yazar. Goethe genç dostunu *"Alman edebiyatının en soylu şairi"* saymaktadır. *"En adi şeyleri bile yazsa asilleşirdi o yazdıkları"* der.

Shakespeare üzerine ilk dikkatini çeken dostu Herder olmuştur. Goethe eserlerini okudukça Cervantes'e olduğu gibi, ona da olağanüstü büyük hayranlık duyar.

"Shakespeare dostum. Sen aramızda olsa idin senin yanından başka yerde yaşayamazdım. Senin 'Orest' rolünü oynadığın bir oyunda 'Pylades' gibi küçük bir rol üstlenmekten bilemezsin nasıl onur duyardım" der.

Özel hayatında düzeni, durmuş oturmuşluğu, dengeyi ve bilgeliği, yaratışta acelesiz çalışmayı benimsemiş olan Goethe, çağımızda yaşasa ne yapardı? Eminim çok yadırgardı. Bugünkü kaos, bugünkü aceleci ve düzayak yaşam, bugünkü nükleer savaş hazırlıkları onu zıvanadan çıkarırdı. *"Marcuse"*mış, *"Sartre"*mış, pek hoşlanmazdı. Belki 1982 dünyasına acıyarak bakardı. Talihli bir kalıtımla, verimli bir çalışma ile istikrarlı bir yüzyılda, işlerini sükûn ve huzurla yerine getirip eli genç bir kadının elinde bu dünyadan vaktiyle ayrılışına çok şükrederdi.

GERÇEĞİ MİLLETİNDEN ÇOK SEVMEK

Goethe için yazdığım yazı umduğumdan fazla ilgi topladı. Bir "Faust" çevirmeni ve Goethe uzmanı olan Prof. Sadi Irmak'tan üniversite öğrencilerine, Almanya'daki Türklerden buradaki Alman kolonisine kadar en az elli mektup aldım. Pek az yazım böylesine bir yankı uyandırır. Şimdi genel istek üzerine "Goethe Yılı" bitmek üzere iken katarın son vagonuna bir yazı daha eklemek vacip oldu sanırım.

Aslında aransa taransa hiçbir ulusta Goethe kadar milli övünç kaynağı olan başka bir örnek bulunamaz. Hemen Shakespeare diyeceğinizi biliyorum. Evet o da İngilizlerin şeref bayrağıdır ama, Goethe gibi değildir. Shakespeare'in dehasını küçümsediğimi sanmazsınız herhalde. Bana sorulsa bir tiyatrocu olarak ondan üstününü tanımadığımı söyleyebilirim. Dad–ı hak yani yaratılıştan deha asıl onda vardır. İnsanı ilgilendiren her şeyi belki en iyi, en kıvrak, en zarif, erişilmez bir açık-seçiklikle o yazmıştır. Goethe ise, dehasını doğadan çok, kendi kendini yüceltmek için giriştiği kişisel çabasına ve doğrultusundan hiç şaşmayan iradesine borçludur.

Goethe evrensel bir düşünür olma vasfıyla ayrıca çok alanda at oynatmıştır. Şiir, deneme, roman, oyun, araştırma, anılar, notlar, eleştiriler ve yazdığı binlerce, evet binlerce mektup da buna katılınca Alman milletinin ruhuna işlemiş, âdeta manevi babası sayılmıştır. Almanlar kabalıkları, militarizmleri ileri sürüldükte hep kalkan olarak Goethe'yi, Goethe'nin insancıl ve evrensel kişiliğini kullanmaya kalkışmışlardır. Âdeta milli âlihi olarak kullanmışlardır. Goethe birbirine sırt dönmüş ve barışmaz iki Almanya tarafından da kapışılıp, âdeta ideoloji bulutlarının üzerindeki bölgede ikisine de manevi bir dayanak olmuştur. Sade Almanya değil Amerika ve Sovyet Rusya da Goethe'yi bir pantolon askısı gibi kendi işlerine geldiği yanları ile benimsemişlerdir, ona hayranlıkta birleşmişlerdir.

Naziler programlarını hazırlar ve herkese munis gelecek bir manevi sermaye ararlarken yine Goethe'ye el atmışlardır. Dahasını söyleyim mi? 1945'de yeniden çıkmaya başlayan Alman gazeteleri Nazileri batırmak için yine Goethe'den aldıklarını söyledikleri bir alıntı ile ortalığı karıştırmışlardır. Öyle ki, Nürnberg mahkemesinde Almanları batırmak için uğraşan savcılardan biri bu alıntıyı en yüksek bir bilirkişi raporu imişçesine suçlamalarına dayanak yapmaya kalkmıştır. Sözü geçen bu alıntı mealen ve kısaca şudur: "Almanlar en bayağı itilerini okşayan, onların kusurlarını şeddeleyen ve milliyetçiliği dünyadan kopmak olarak, barbarlık olarak anlamalarını öğreten her cezbeye gelmiş kopuğun inançla pe-

şinden giderler " Aynı gazeteler bir ertesi günkü nüshalarında bu sözün sahihliğini vurgulamak üzere Riemer'in bir kitabını kaynak göstermek gereğini duymuşlardı. Goethe'nin eserlerini ve üslubunu tanıyanlar ve "cezbeye gelmiş kopuk" gibi lafları onda yadırgayanlar Riemer'in o kitabına saldırıp didik didik etmişler ama böyle bir deyime rastlayamamışlardır. Sözümona Goethe'den de çıktığı iddia olunan bu söze ünlü romancı Thomas Mann'ın Lotte in Weimar = Lotte Weimarde eserinde rastladığını iddia edenler olmuşsa da bunun da tam gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Thomas Mann'ın o eserinde "cezbeye gelmiş kopuk" lafı gerçi geçmektedir ama bunu söyleyen Goethe'nin kendisi değil onun ağzından konuşan, onun gerçekten söyledikleri yanında söylemediklerini de bir çağrışım dizisi içinde sıralayan Thomas Mann'ın kendisidir. Hazret Almanya'ya karşı kuyruk acısını burada frenleyememiş, kendi söylemek istediğini başkasının ağzına yerleştirir gibi olmuştur. Gazetelerin mugalatası anlaşılmasına anlaşılmış ama büyük kitlede bu hakaret yine de izlerini bırakmıştı. Ne demişler: İftira ediniz, iftira ediniz gerçek anlaşılsa bile yine bir izi kalır. Nitekim, öyle olmuş, sahtekârlık ortaya çıktıktan sonra büyük kitle bir kere bellediği o hakareti unutmamıştır.

Goethe'yi milli düşünür, manevi baba sayan, tüm dünyada Almanca öğreten dil okullarına bile "Goethe Enstitüsü" adını koyan aydın Almanlar ise büyük dahiye bundan ötürü gocun-

muş değildirler. Kaldı ki, Goethe bu yakıştırmalara biraz da kendi çanak tutmuştur. Onun Almanlar aleyhine yukardaki kadar ağır olmasa da oldukça ağır suçlamaları yok değildir. Bütün meziyeti milletine has nakiselerden kendini arımış ve dünyanın değer yargılarına alabildiğine açmış olan Goethe, kendi milletinin kusurlarını herkesten çok iyi görmüş, tanımış ve her şeyden çok sevdiği gerçek adına onları vurgulayarak yazmıştır. İşte birkaç örnek:

– İnsan Almanlara fazla kulak vermemeli. Yoksa çalışma hevesini çabuk yitirir.

– Almanya Roma'ya bile kaçsa düzeydelikten kurtulamaz. Tıpkı İngilizlerin kendilerini çaydanlıktan kurtaramamaları gibi.

– Almanların o saygın çalışkanlık hassaları ayrıntıları toplamaya ve belirlemeye yönelidir. Onlardan sonuç çıkarmaya değil.

– Almanlar kendilerini felsefe akımlarına kaptırdıkça anlaşılmaz yazmaya başlarlar. Almanlar içinde iş hayatına girmiş ve pratiğe yöneli olanlar en iyi yazanlardır.

– Fransızları okurken en hoşa giden şey, onların yazıldıkları sosyal sıcaklığı yansıtan tınısıdır. Bu adamlar hep kalabalık ortasında düşünür ve yazar gibidirler Almanların en iyisinde bile hep yalnızlık hissedilir, tek bir ses duyulur.

– Almanlar bir şeyin havasına kolay giremezler. Onlara bir çiçek gösterin, hemen sorarlar. Kokar mı? Ondan çay yapılır mı? Benzerini imal edebilir miyiz?

– Almanların özelliği her şeyi zorlaştırmaktır.

– Almanlar ortalama olarak dürüst, namuslu kişilerdir. Ama özgünlükten, buluştan, kişilikten ve bir sanat eserini tüm olarak kavrama hassasından pek nasipleri yoktur. Kısacası zevkleri yoktur.

Almanların milli şairi ve düşünürünün gerçeği milletinden çok sevişi bile yüceliğinin bir başka yanı değil mi? Gerçek dahiler ve gerçek dostlar acı da söyler. Mükemmelin peşinde bir dahinin, güç beğenir ve bol kusur bulur oluşu doğaldır.

Siz kendi milletiniz için bunun yarısını söyleyin, milletin çoğunluğu sizi hemen aforoz eder. Almanların Goethe'yi buna karşın baştacı etmeleri herhalde lehlerine yazılacak puandır.

12 Aralık 1982

TRENLERİ TAŞLAYANLAR

Geçende televizyonda bir yayın vardı. Son zamanlarda Devlet Demiryolları yolcularını tedirgin eden bir sorun yansıtılıyordu. Birtakım kimseler –muhtemelen çocuklar– trenleri taşlar olmuşlar. Bu arada camlar kırılıyor, yolcular yaralanıyor, seyahat özgürlüğü ihlal ediliyor ve dolayısıyla tren müşterileri azalıyormuş.

Otuz otuz beş yıl önce bir grup edebiyatçı ile Ankara'ya Türk Dil Kurumu'nun kongresine gidiyorduk. Her durduğumuz istasyonda çocuklar vagonların önüne üşüşüyor "gazte gazte" diye bağrışıyorlardı. Hiç unutmam, rahmetli Behçet Necatigil bunu yoksul yavruların okuma açlığına verip duygulanmıştı. Oysa çocuklar atılan gazeteleri okumak için değil, hemen götürüp kahvede ucuza satmak için istiyorlardı. Brecht ustamız ne demiş: "Önce ekmek, sonra moral." Sevgili dostumun tatlı hayalini bozmamıştım. Demiryolu boyundaki çocuk kuşakları bakın nerden nereye gelmişler? Bir zamanlar yolculardan gazete isteyenlerin oğulları bugün kıyasıya tren taşlıyorlar.

Acaba neden? Türlü ihtimaller akla geliyor. Basit bir yaramazlıktan bilinçli bir tepkiye kadar uzanan... Tramvay raylarına maytap yerleştirip patlamalarından şaşıranlarla alay etmek nevinden saf bir muziplik deseniz, bu o zararsız şakayı çok aşıp koltuğunda uyuklayan yolcuyu yaralayabilecek bir tecavüze kadar varıyor.

Enflasyonun ve onun doğurduğu büyük pahalılığın yoksul kitlelerde ister istemez yarattığı öfkenin çocukça bir boşalışı deseniz, o da pek değil. O zaman da neden aristokrat yataklı vagonla trenlerin en halkçısı motorlu treni ayırt etmesinler? Aklıevvel bir ahbap, "Bunlar düpedüz anarşist kışkırtması. Kendileri yapamıyor, çocuklara yaptırıyorlar" diye kesip attı. Bir başka çok bilmiş işadamı dostum da, "otobüs firmalarının sabotajı" diye teşhisi koydu. Alternatifleri ne kadar çoğaltırsanız aklınız o kadar karışabilir. En iyisi treni taşlayıp da yakalanan iki çocuğun ifadeleri. Bunlara inanmak gerekirse yine ilk ihtimal ağırlık kazanıyor. Bozkırın ortasındaki tekdüze yaşamlarına biraz heyecan unsuru katmak, bir yasağı çiğneme cesareti gösterip bir süre yakayı ele vermemenin tafrasıyla dolaşmak, yine aynı TV ekranının gösterdiği dedektif filmlerinden aşinası olduğumuz bir beceri örneği değil mi? Köy kahvesinin TV ekranında gördükleri bu örneklere özenmiş olmaları doğal karşılanamaz mı? Kim bilir aralarında "Ben tam üç pencere kırdım", "Benim attığım kaya vagonun yanını ezdi, çökertti" diye nasıl bir şecaat yarışına çıkmışlardır.

Televizyon spikeri bu belgesel yayın boyun-

ca hayli vaaz verdi. Trenin milletin malı olduğunu, ona zarar vermenin, kendi kendimize zarar verme olduğunu, bunun bir suç teşkil ettiğini, aynı suçu işleyenler için takibat açılacağını ve suçluların ceza göreceğini bildirdi. Bunları o yakalanan çocuklara da, karakolda söylemiş olacaklar ki, bir tanesi nedamet babında spikerin bize dediklerini bir daha tekrarladı.

"Biz bunun suç olduğunu bilmiyorduk. Oyun olarak yapıyorduk. Şimdi öğrendik ki tren milletin malıymış. Bizim malımızmış. İnsan kendi malını taşlar mı? Artık taşlamayacağız. Taşlayan olursa haber vereceğiz" dedi.

Bizde sade Devlet Demiryolları'nın trenleri midir taşlanan? diye düşündüm bir an. Milletin malı bizim malımız, daha nice manevi trenlerimizi yıllar yılı taşlayanlar var da bana mısın demiyoruz. Allaha şükür Eskişehir Vagon Fabrikası'nda vagon üretebiliyoruz, ama bu manevi trenler şu kurak fikir ortamımızda pek kolay üretilemiyor.

27 Mayıstan YÖK'e dek, geçtiğimiz dönemde kaç üniversite mensubu taşlandı, küstürüldü, kovalandı, kaçırıldı bir hesap edin. Bir de beyin göçü beyin göçü diye tutturmuş gidiyoruz. Beyinden çok mideye önem veren kurak bir manevi iklimde kadrini mi bildik bu nadir bitkilerin? Onlar durdukları yerde mi bıraktılar sevgili kürsülerini, kurulu düzenlerini, evlerini barklarını, doğdukları alıştıkları çevreyi, yetiştirdikleri öğrencilerini? Keyiflerinden mi göç ettiler başka iş-

lere, zıpçıktı holdinglere? Yahut da güle oynaya mı gittiler sanırsız yad ellere, hep yabancı kalacaklarını bildikleri yabancı üniversitelere? Bindikleri vagonlar taşlanmasa, kırılan camlar başlarını yüreklerini yaralamasa, hangisi bunu göze alırdı? Yıllar önce ve yıllar boyu bilim adamlarına reva görülen muameleler böyle de sanatçılara reva görülen başka mı? Sanatçı derken elbet piyasa şarkıcılarını, suyuna tirid müzikalcileri, resmi sektör sanatçılarını değil, özgür sanatçıları, dünyaya bir işlevle geldiklerinin bilincinde olanları, yani tıpkı bilim adamı gibi gerçeği dobra dobra söyleyenleri, insanlığa, yurduna dostluğun bu olduğuna inananları, gerçeği söyledikleri ve gerçek de herkesin işine gelmediği için dokuz köyden kovulagelenleri, hep şüphe ile bakılanları, üvey evlat muamelesi görenleri, sözleri sansür edilenleri, eserleri sık sık toplattırılanları, takibata uğrayanları kastediyorum. Bütün bunlar da en az o trenler kadar bu fakir, bu talihsiz geri kalmış ve bırakılmış ülkenin malı değil mi?

Onları taşlamak da kendimizi taşlamak olmuyor mu?

Tren taşlayan çocukların suçu bunların yanında ne kadar masum kalıyor. Onlarda taammüd yok hiç değilse. Kaldı ki yaptıklarının hata olduğunu da anlamışlar.

Darısı öbür trenlerimizi taşlayanların başına.

26 Aralık 1982

BU ŞEHR-İ SITANBUL Kİ...

Asya ile Avrupa'nın, doğu ile batının, kuzeyle güneyin kavşağında yüzyıllar boyu çeşitli kavimlerin iştahını kabartmış, tarih boyunca yirmi altı kere muhasara edilmiş, Yunan, Roma, Osmanlı çok el değiştirmiş bunca kocadan arta kalmasına, bunca eyyam görüp yaş yaşamasına karşın, yine de her dem taze, fıkır fıkır kalmış bir fettanedir İstanbulumuz.

Dünya şehirlerinin erkek-dişi olarak sınıflanmasını anlamayanlar, İstanbul'u sabah sisleri içinde bin naz ve işve ile uyanırken Haydarpaşa'dan ya da Üsküdar'dan seyretmelidirler. Maurice Chevalier'nin eski bir şarkısını yaşdaşlarım hatırlayacaklardır. *Paris je t'aime/je t'aime je t'aime/Avec Ivresse/Comme une maitresse* derken Paris'in de bu dişi kişiliğini vurgular. İstanbul'a âşık olanlar da işte dişi nostaljisine benzer böyle bir şehvet çeşnisi tadarlar.

Hani *"Allah özene bezene yaratmış"* diye bir deyim vardır dilimizde. Kusursuz güzeller için kullanılan bu deyimi en çok hak eden dünya şehri İstanbul'dur. Doğa hiçbir şehre bu kadar cömert davranmamıştır. Çevre yolundan Bo-

ğaz'a bakan snoplar *"Tıpkı Lugano Gölü"* yahut Bebek'te kafayı çekenler *"Tuna da bu kadar güzelmiş"* diye benzetmeler yapadursunlar, Boğaz bu zırvaları gülümseyerek sineye çekecek kadar güzelliğinin bilincindedir. Çamlıca tepesinden tümüne bakanlar bu kadar kaprisli kıvrıntılar, bu kadar beklenmedik giriş çıkışların bu kadar iç gıcıklayıcı nazlı naim bir yayılışın eşi menendini bulamayacaklarını anlarlar.

Liman şehirleri dünyanın her yerinde kara şehirlerine kıyasla her bakımdan daha geniş ufuklu, daha geniş görüşlü olurlar. Bu böyledir de ama hiçbirinde İstanbul gibi tekrar tekrar payıtaht olmuşluğun, tarihle dolmuşluğun, sinmiş kibarlığına ve doygun filozofluğuna rastlayamazsınız.

İstanbul deyince benim aklıma Fatih Sultan Mehmet gelir her şeyden önce. Sade burayı bizim ettiği için değil, insan haklarının ilk öncülüğünü yapan, batı ile doğuyu kucaklayan eşsiz ve yüce toleransından ötürü. Bence İstanbul Süleymaniye'dir, Sultanahmet Camii'dir, onun aydınlık pencereleri, benzersiz mavi çinileridir. Ayasofya'dır. Aya İrini'dir de aynı zamanda. Bizans surları kadar Anadoluhisarı'dır da, İstanbul. Eski Pera'dır, Kumkapı'dır, Tatavla'dır, Tarlabaşı'dır azınlıkları ile, öte yandan yüzde yüz Müslüman Üsküdar'ı, Eyüb'ü, Sütlüce'si ve Karacaahmed'in selvileri ile. İstanbul Çinili Köşkü'dür Topkapı Sarayı'nın, Şemsi Paşa Camii'dir, Sinan'ın küçük boyutlarla oynayıp dünyaya hedi-

ye ettiği erişilmez estetik harikası. İstanbul deyince aklıma gelen menba sularıdır İstanbul'un. Karakulağı'ndan Taşdelen'ine, Hünkâr Suyu'ndan Sırmakeş'ine kadar... İstanbullu damakları dünyanın en tatlı en hafif en şifali suları ile şımartan... Sonra acayip semt ve sokak adları gelir İstanbul'un. Kuşdilisi ile Libadisi ile Aynalı Çeşmesi ile Çukurbostan'ı ile Şaşkınbakkal'ı ile Tozkoparan'ı ile Eşek Anırtan Yokuşu ile Sorma Gir'i, Tavuk Uçmaz'ı ile. Ve yirmi dört saatinde hep uyanık hep ayakta, sabaha dek nefes alıp veren yan sokakları ile Çiçek Pasajı ile Beyoğlu'su, koltuk meyhaneleri ile başka haneleri ile Yüksekkaldırım'ı ile. Biri Cenevizli biri Osmanlı ama aynı göğü paylaşmanın ortaklığında birbirlerini selamlayan Galata Kulesi ve Beyazıt Kulesi ile.

Evet İstanbul bunlardır hep. İstanbul Cemil Topuzlu'dur, Tamburi Cemil Bey'dir, Mesut Cemil'dir, Burhan Felek'tir, Müsahipzâde Celâl'dır, Muhsin Ertuğrul'dur, Bal Mahmut'tur, Münir Nurettin'dir, Namık İsmail'dir, Cemal Nâdir'dir. İstanbul Direklerarasıdır!. Güllü Agop'dur. Minakyan Kumpanyası'dır. Ortaoyunudur, Hamdi'dir, Abdi'dir, Nâşit'tir, Kel Hasan'dır. Dümbüllü'dür, Borazan Tevfik'tir, Meddah Sururi'dir. Darülbedayi'dir.

İşin tuhafı hiç İstanbullu olmadıkları halde İstanbul'u en iyi tasvir etmiş olan Çallı İbrahim de İstanbul'dur. Üsküplü Yahya Kemal de, Adapazarlı Sait Faik de öyle.

Türk üniversitesini Fatih medresesi başlatmıştır İstanbul'da. Türk edebiyatı, Türk müziği, Türk resmi, Türk tiyatrosu, Türk sineması, Türk mizahı, Türk karikatürü, Türk sporu, Türk sanayii, Türk ticareti burada başlamıştır, bu şehirden fışkırmıştır. Türk istiklalinin ilk nüvesi İstanbul'da oluşmuştur.

Her türlü şovenizmden nefret eden bir insan olduğum için şimdi elbet "Ne mutlu İstanbulluyum" diye bitirmeyeceğim bu yazıyı. Ama kalemimin ucuna gelen başka bir cümleyi de durduramayacağım.

Ne mutlu İstanbul'u yaşayana, yaşayacak olanlara.

DİNLEMEK ÜZERİNE

"İstanbul Türkçesi Nerdesin?" adlı yazımız "Bir dokun bin ah dinle kâse-yi fağfurdan" fehvasınca türlü yankılar yarattı. Aldığım mektupların sayısı şu anda kırk... İzniniz olursa, tekdüzeliğe düşmemek için aynı konuya dönmeyi birkaç yazı sonraya erteleyelim. Mektuplardan biri Rıfat Karakayalı adlı emekli bir okuyucumdan geliyor. "Yazınızda düzgün ve özenli konuşmaktan bahsediyorsunuz, ama onun kadar önemli başka bir sorunumuz daha var: Konuşulanı adam gibi dinlemek" diyor. Hak vermemek mümkün mü?

Herhalde siz de dikkat etmişsinizdir. Günümüzde iyi konuşan kadar iyi dinleyen de azaldı. Âdeta kalmadı. Çünkü ortamın, biraz da çağın, yüzeyde acele, hoyrat ve savruk üslubu, konuşan kadar dinleyeni de ister istemez etkiliyor. Konuşan iyi konuşsa boş konuşmasa, dinleyen de iyi niyetle dinlemeye kararlı olsa bile, bir kere çevredeki radyo, televizyon, trafik ve konuşma gürültüleri dikkatinizi bulandırıyor, konsantrasyonunuzu dağıtıyor. Bu gürültü ortasında konuşan avaz avaz bağırır, siz de kulağınızı elinizle yelkenleyip dinlemeye uğraşırken ortada ne tabii

konuşma tınısı, ne yerine göre ses yükseltip alçaltma nüansı, ne de dinleyende o konuşulanı şurup gibi içme zevki kalıyor. O "Bayram haftası" der, siz "Mangal tahtası" anlarsınız. İdeal konuşma ve dinlemenin çok sesliliğe tahammülü yoktur. Bir düodur o, oda müziğidir. Arada sessizlik de ister. Konuşulan üzerinde düşünmek, onu iyice sindirmek için... İdeal konuşma karşılıklı saygıya dayanır. İki taraflı olgunluğu ve tevazuu şart koşar.

"Bilge bir adamdı" der Euripides biri için Orestes adlı tragedyasında. "Bilge bir adamdı o, başkalarını dinlemesini bilirdi.

Eflatun da buna benzer bir şey söyler: "Gözlemle, dinle, sus, az yargıla, çok sor" der. İyi bir dinleyici mıknatısa benzer. Ağzınızdan sözleri mıknatıs gibi çeker. Onun karşısında diliniz büsbütün açılır. Düşüncelerinize canlılık gelir. Çağrışımdan çağrışıma kaya kaya akar gidersiniz. Konferanslarını doğmaca veren Prof. E. Rothacker, fakültemize konuk hoca olarak geldiği gün ön sırayı dolduran yaşlı ve pek de güzel sayılmayan davetli hanımlara bakıp usul sesle bize, "Bunların önüne genç ve güzel kız öğrenciler koyamaz mısınız?" demişti. Bu şımarıklığı otoritesine bağışladık ama adamın sezisi yabana atılamazdı.

Kötü dinleyici ise, tam tersine insanda konuşma hevesi bırakmaz. Kötü dinleyici siz konuşurken kendi söyleyeceklerini tasarlar. TV'nin yuvarlak masa toplantılarında sık sık görüyoruz. Biri konuşurken öbürleri ya sigarasının dumanına dalmış hava atar, ya da not alır gibi yapıp

önündeki kâğıda resim karalar. Dikkatli dinliyor pozunda olanların çoğu da bu pozu, normal dinleyişten daha telegenik buldukları için tercih etmişlerdir. Bazısı da kendisiyle doludur. Söyleyecekleri ile sarhoştur. İster ki hep dinlesinler. Yalnız onu... Hiç karşı komadan... Bunlar karşılarındakilere cevap hakkı, itiraz hakkı tanımazlar. Diyaloga teşne değildirler. Plutarch'ın Themisthokles'e söylettiği gibi, "Vur fakat dinle" deseniz de dinlemezler. Sizi söyletmezler. Çünkü işlerine gelmez. Bunlar diktatör yaradılışta olanlardır. Diyalog olmayan yerde demokrasi yeşermez. Demokrasi olmazsa da ölçüsüzlükler, sivrilikler törpülenemez.

Biz yine dönelim dinlemesini bilenlere. Henüz unutmamış olanlara.

. leinrich Böll'ün Türkçeye çevrilen "Saat Dokuz Buçukta Bilardo" adlı romanını tesadüfen okudunuzsa bilirsiniz. Romanın kahramanı Fâhmel her sabah bir otelin bilardo salonunda liftboy Hugo'yla bilardo oynar, bir yandan da hayatının çeşitli dilimlerini ona anlatır, Hugo iyi bir dinleyicidir. Kahramanın içini boşaltmasını sağlar. Çevresinde kendine muhatap bulamayan anlatıcı işte bu bilardo saatlerinde anılarını ona, dolasıyla bize de iletmiş olur. Sonunda örnek dinleyicisini kendine evlat ve varis edinmesine şaşılır mı?

Bir insanı dinlemek ona en büyük insancıllığı göstermektir.

16 Ocak 1983

DEVLET VE KÜLTÜR

Dünyanın her yerinde insanoğlunun içinde bir sanat itisi vardır. İçinden sevincini, korkusunu vücuduyla dışarı vurmak gereksinmesi duyar. İlk tesadüfi hareketlerine bir düzen ve estetik verince de ritm doğar, dans doğar. Her insanın içinde bir oyun itisi vardır. Zaman zaman gerçek dışına kaçıp bu oyuna sığınır, bu "sanki öyleymiş âlemi"nin sihrinde kendini oyalar. Bundan da tiyatro doğar. İnsanın içinden, kendini, tecrübelerini, duygularını başkalarına anlatmak gelir. Bundan şiir doğar, nesir doğar. İlk çağlardan beri böyle olagelmiştir. Sanat sonradan bulunmuş suni bir şey değildir, lüks değildir. İnsan yaratılışının içinde vardır, özünde vardır.

Yerel ve perakende sanat yaratışları bir halk sanatı halinde gelişirken büyük merkezlerde de bir başka iddialı sanat ve kültür, yöneticilerin, kralların, prenslerin kanadının altında gelişmiştir. Bunlar şairleri, tiyatrocuları yanlarına almış, desteklemiş, ekmek kaygısı olmadan kendilerini sanatlarına vermelerini sağlamış, buna karşılık da –her zaman değil ama bazı zaman– kendi istekleri ve zevkleri doğrultusunda etkilemek istemiş –yine her zaman değil bazı zaman– dediklerini yaptırmışlardır.

Sanat ve kültürün insanoğlunun inkâr edilmez, vazgeçilmez bir parçası olduğu anlaşıldığından bu yana bu sefer devlet, eski kralların, prenslerin yerini almış, sade kendi keyfi ve zevki için değil, tüm ülke için geçerli bir kültür politikası gütmek zorunluluğunu duymuştur. Herkes en çok kendi aklını beğendiğinden, iktidara gelen her parti de sanata ve kültüre kendi partisi doğrultusunda bir yön vermeye kalkmıştır. Hele biraz da görgüsüzce, bu alana harcadığı para, babasının parasıymış gibi bunu bir hak saymıştır. Demokratik bir devlet düzeninde tüm vergi mükelleflerinin parasından oluşan bu desteği daha objektif bir şekilde kullanma borcunu unutur görünmüştür.

Tabiatı gereği kültür, hiçbir zaman şu iktidarın bu iktidarın, şu zümrenin bu zümrenin tekelinde olamaz. Bunu bizde en iyi ve ilk anlayanlardan biri Atatürk olmuştur. *"Türkiye Cumhuriyetinin Temeli Kültürdür"* derken bunu kastetmiştir. Çok sevdiği deyimiyle, "muasır medeniyet seviyesine çıkarmayı" amaçladığı milletinin, bu amaca ancak tüm halka yayılmış, evrensel değer yargılarına uygun, hiçbir politikanın emrinde olmayan özgür ve saygın bir kültür ve sanatla varacağına inanmıştır Bundan ötürüdür ki sanatçılara karşı gereken toleransı göstermiştir. Onları masasının baştacı yapmıştır. Sanatı, İstanbul dükalığı seçkinlerinin tekelinden kurtarıp halk kitlelerine sevdirmek için "halkevleri"ni açtırmıştır. Kültür nimetlerinde eşit hak sahibi

olmasını istediği milletine kültürü sevdirici, saydırıcı bir seferberliğe girmiştir.

Ömrü savaş alanlarında talihsiz milletinin kaderini değiştirme çabaları içinde geçerken, elbet her asker gibi kültürle sıkı sıkıya bir temas imkânı ve vakti bulamamış olması onda bir handikap yaratmamıştır. Bundan tam otuz yıl önce başka bir vesile ile söylediğim gibi "Atatürk, bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan" dâhiler soyundandı. Bildiğini bilen, bilmediğini de şıp diye sezen bambaşka bir insandı. Milletinin bunca talihsizlikleri içindeki tek büyük talihi de işte yüzyılda bir yetişen böyle bir dâhinin nasılsa aramızdan çıkıverişi ve bizi hep bilime, hep gerçeğe, hep uygarlığa yönelik bir pusulayla bataktan kurtarması, sonra da ayak uydurmakta güçlük çektiğimiz bir devrimler serisi ile birdenbire "muasır medeniyet"in yakınına getirir gibi olması idi.

O çapta dâhilerin nesli tüm dünyada artık tükendi. Bizi bundan sonra mucizeler değil, sağduyu ve sağlam bilgi kurtarır. Sağduyunun, uzmanlığın, bilimin, uygarlık ve çağdaşlık verilerinin uyarılarına kulaklarımızı açalım.

28 Şubat 1983

HALDUN TANER / BÜTÜN ESERLERİ

Haldun Taner / Bütün Hikâyeleri

* 1. Kızıl Saçlı Amazon
2. Şişhaneye Yağmur Yağıyordu
(1953 New Yok Herald Tribune Hikâye Ödülü)
Ayışığında Çalışkur
** 3. Onikiye Bir Var
(1955 Sait Faik Hikâye Armağanı)
Sancho'nun Sabah Yürüyüşü / Gülerek Ölmek
4. Yalıda Sabah
(1983 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü)

Haldun Taner / Bütün Oyunları

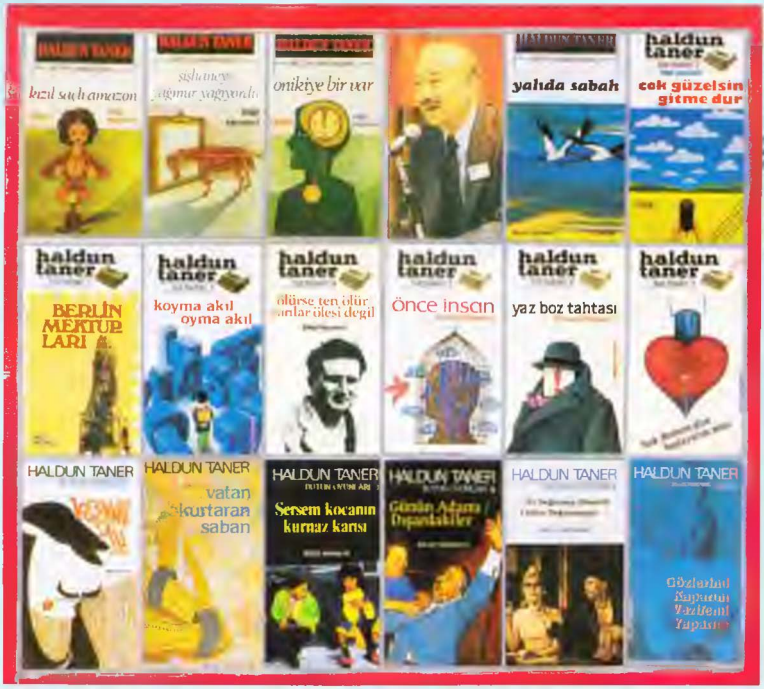
1. Keşanlı Ali Destanı
2. Vatan Kurtaran Şaban
3. Sersem Kocanın Kurnaz Karısı
"1972 T. D. Kurumu Tiyatro Ödülü"
4. Günün Adamı / Dışardakiler
5. Ve Değirmen Dönerdi / Lütfen Dokunmayın
6. Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım
7. Fazilet Eczanesi
8. Eşeğin Gölgesi

Haldun Taner / Düz Yazıları

1. Çok Güzelsin Gitme Dur
2. Berlin Mektupları
3. Koyma Akıl Oyma Akıl
4. Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil
5. Önce İnsan
(Devekuşuna Mektuplar - 1)
6. Yaz Boz Tahtası
(Devekuşuna Mektuplar - 2)
7. Hak Dostum Diye Başlayalım Söze

● Haldun Taner Tiyatrosu / Ayşegül Yüksel

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 4.3.1987 gün ve 1832 sayılı yazılarıyla okullara tavsiye edilmiş; karar 23.3.1987 gün ve 2230 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.
M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1.7.1992 gün ve 3995 sayılı yazılarıyla okullara tavsiye edilmiş; karar Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Haldun Taner, İstanbul'da doğdu (1915). Mütareke yıllarında Kurtuluş Savaşı başlamadan önce yazıları, dersleri ve nutuklarıyla Türkiye'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü hukuki gerekçeleriyle ilk savunan Prof. Ahmed Selâhattin'in oğludur. Galatasaray'da, Heidelberg Üniversitesi'nde (Felsefe ve Tiyatro Tarihi), İstanbul Üniversitesi'nde (Alman Filolojisi) okudu. 1950'den bu yana İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde, Gazetecilik Enstitüsü'nde, LCC Tiyatro Okulu'nda hocalık ederek binlerce öğrenci yetiştirdi. ***Bütün Eserleri Bilgi Yayınevi***'nce yayımlanan **Haldun Taner**, 7 Mayıs 1986'da İstanbul'da öldü.

HALDUN TANER'**in Milliyet gazetesinde pazar günleri yazdığı fıkraların hemen tümü, güncelden yola çıkıp günceli aşan bir içerikle yüklüdür. Ünlü yazar, önemini ve geçerliliğini yitirmeyen konuları ele alırken, geniş kültür ve deneyim birikimiyle yapıcı uyarılarda bulunuyor, somut ve özgün öneriler getiriyor. Yazılara egemen olan bu bilgece yaklaşım,** TANER'**in sıcak, akıcı ve güler yüzlü anlatımıyla birlikte, tadına doyulmaz bir söyleşi demeti oluşturuyor, ÇOK GÜZELSİN GİTME DUR, usta yazarın binlerce yazısı arasından seçtiği fıkralarından oluşan, düşüncemizde yeni ufuklar açacak bir başucu kitabıdır.**

9 789754 944549

3. basım

ISBN 975 494 - 454 - 7
95 . 06 . Y . 0105 . 0780

KDV dahil